

सत्यमेव जयते

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा राज्य वित्त व्यवस्थेवरील

31 मार्च 2009 रोजी संपलेल्या वर्षाचा अहवाल

महाराष्ट्र शासन

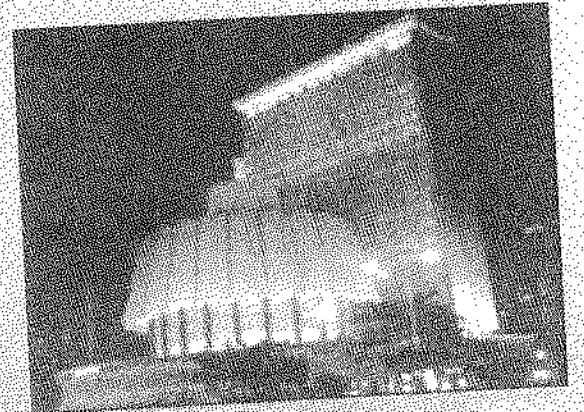
भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

यांचा

राज्य वित्त व्यवस्थेवरील

31 मार्च 2009 रोजी संपलेल्या वर्षाचा
अहवाल

महाराष्ट्र शासन

अनुक्रमणिका

प्रास्तावना	v
कार्यकारी सारांश	vii
प्रकरण 1	
राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था	
1.1 चालू वर्षातील राजकोषिय व्यवहारांचा सारांश	1
1.2 राज्याचे स्रोत (Resources)	6
1.3 महसुली जमा	9
1.4 साधनांचा वापर	13
1.5 खर्चाचा दर्जा	21
1.6 सरकारी खर्च आणि गुंतवणूकीचे आर्थिक विश्लेषण	25
1.7 मत्ता आणि दायित्वे	29
1.8 कर्जाचा टिकाऊपणा (sustainability)	31
1.9 राजकोषीय असमतोल	33
1.10 निष्कर्ष	37
प्रकरण 2	
वित्तीय व्यवस्थापन व अर्थसंकल्पाचे नियमन	
2.1 विनियोजन लेख्यांचा सारांश	39
2.2 वित्तीय जबाबदाऱ्या व अर्थसंकल्पाचे व्यवस्थापन	40
2.3 विभागीय रकमांचा ताळमेळ न करणे	46
2.4 आकस्मिक निधीतून अग्रिमे	47
2.5 निष्कर्ष	47
प्रकरण 3	
आर्थिक अहवाल	
3.1 उपयोजन प्रमाणपत्रे सादर करण्यातील विलंब	49
3.2 अनुदानित संस्थांकडून लेखे सादर न करणे/सादर करण्यात विलंब	49
3.3 स्वायत्त संस्थांचे लेखे/लेखापरीक्षण अहवाल सादर करण्यात विलंब	50
3.4 विभागीय वाणिज्यिक उपक्रम	50
3.5 दुर्विनियोग, हानी, अफरातफर इत्यादि	51
3.6 निष्कर्ष	52

परिशिष्टे		
परिशिष्ट 1.1	राज्याच्या स्वतःच्या राजकोषीय सुधारणा पथाच्या निष्पत्तिचा निर्देशफलक	55
परिशिष्ट 1.2	राज्य शासनाचा वित्तीय टाईम सिरिज डेटा	56
परिशिष्ट 1.3	जमा आणि संवितरणांचा 2008-09 वर्षाचा सारांश	59
परिशिष्ट 1.4	महाराष्ट्र शासनाच्या 31 मार्च 2009 रोजीच्या वित्तीय स्थितिचा सारांश	62
परिशिष्ट 1.5	अर्थसंकल्पिय अंदाज 2008-09 समोरा समोर प्रत्यक्ष	63
परिशिष्ट 1.6	विभागाकडून व्यवस्थापित करण्यांत येणाऱ्या वाणिज्यिक व वाणिज्यिकवत उपक्रमांचे संक्षिप्त विवरण पत्र	65
परिशिष्ट 2.1	ज्यांच्या बाबतीत प्रत्येकी रु 10 कोटी किंवा अधिक व तरतूदीच्या 20 टक्याहून अधिक बचत झाली अशी विविध अनुदाने/विनियोजनांचे विवरणपत्र	67
परिशिष्ट 2.2	2008-09 मध्ये तरतूद नसतांनाही केलेला खर्च	68
परिशिष्ट 2.3	मागील वर्षातील तरतूदीपेक्षा अधिक्य नियमित करण्याची आवश्यकता	69
परिशिष्ट 2.4	2008-09 मधील तरतूदीपेक्षा अधिक्य नियमित करण्याची आवश्यकता	73
परिशिष्ट 2.5	जेथे पुरवणी तरतूदी प्रत्येक प्रकरणांत रु 10 लाख व अधिक प्रकरणांचे विवरणपत्र	75
परिशिष्ट 2.6	विविध अनुदाने/विनियोजने जेथे पुरवणी तरतूद प्रत्येक प्रकरणांत रु 1 कोटीहून अधिक अपुरी सिध्द झाली त्याचे विवरणपत्र	76
परिशिष्ट 2.7	अधिक्य/अनावश्यक/अपूरा पुनरविनियोजनेचा निधि	77
परिशिष्ट 2.8	प्रत्यक्ष बचतीपेक्षा अधिक प्रत्यर्पण (रु 50 लाख वा अधिक)	79
परिशिष्ट 2.9	विविध अनुदाने/विनियोजने ज्यांत बचत झाली तरी कोणताही हिस्सा प्रत्यर्पित न केल्याचे विवरणपत्र	80
परिशिष्ट 2.10	रु 1 कोटी आणि अधिक बचत प्रत्यर्पित न केलेल्याचा तपशील	81
परिशिष्ट 2.11	रु 10 कोटीहून अधिक निधि 30 आणि 31 मार्च रोजी प्रत्यर्पित केलेली प्रकरणे	83
परिशिष्ट 2.12	2008-09 वर्षापर्यंत प्रलंबित अदेय तपशीलवार देयके	85
परिशिष्ट 2.13	2008-09 वर्षांत ज्या विभागांनी खर्चाचा ताळमेळ केला नाही त्याचे विवरणपत्र	86
परिशिष्ट 2.14	जेथे खर्चाचा पूर्व अंदाज करण्यासारखा होता अशी आकस्मिक निधीतून आहरण केलेली प्रकरणे	87
परिशिष्ट 3.1	विभागनिहाय प्रलंबित उपयोजन प्रमाणपत्रांची (अनुदाने / कर्जे) विभागणी दर्शविणारे विवरणपत्र	90
परिशिष्ट 3.2	स्वायत्त संस्थांचे कार्य दर्शविणारे विवरणपत्र	91
परिशिष्ट 3.3	विभागाकडून व्यवस्थापित करण्यांत येणाऱ्या वाणिज्यिक व वाणिज्यिकवत उपक्रमांचे अंतिमरूप दिलेल्या लेख्यांचे विवरण पत्र	93
परिशिष्ट 3.4	दुर्विनियोग, लबाड्या इ. प्रकरणांची विभागनिहाय/कालावधीनिहाय विभागणी	95
परिशिष्ट 3.5	चोरी/दुर्विनियोग/शासनाच्या साहित्याच्या हानीमुळे शासनाच्या तोटा प्रकरणां संदर्भात विभाग/प्रवर्ग निहाय तपशील	96
परिशिष्ट 4.1	संज्ञांचे स्पष्टीकरण	97
परिशिष्ट 4.2	आद्याक्षर संज्ञा आणि संक्षेपाक्षरे	100

प्रस्तावना

संविधानाच्या अनुच्छेद 151 अन्वये राज्यपाल महोदयांना सादर करण्यासाठी हा अहवाल तयार करण्यात आला आहे.

या अहवालातील प्रकरण - एक व दोन मध्ये अनुक्रमे 31 मार्च 2009 रोजी समाप्त झालेल्या वर्षासाठी राज्य शासनाच्या वित्तीय लेख्यांच्या आणि विनियोजन लेख्यांच्या तपासणीतून उद्भवलेल्या बाबींवरील लेखापरीक्षण निष्कर्षांचा समावेश आहे. जेथे जेथे आवश्यक असेल तेथे महाराष्ट्र शासनांकडून माहिती प्राप्त करून घेतलेली आहे. प्रकरण तीन मध्ये 'वित्तीय प्रतिवेदनांवरील' संक्षिप्त आढावा आणि विविध वित्तीय नियमांचे, कार्य पध्दति, निर्देशांच्या राज्य शासनाच्या अनुपालनाची स्थिति सादर केलेली आहे.

कार्यसिध्दी लेखापरीक्षणाचे निष्कर्ष आणि विविध विभागांच्या व्यवहारांवरील लेखापरीक्षण निष्कर्ष, सांविधिक महामंडळे, मंडळे आणि शासकीय कंपन्यांच्या लेखापरीक्षणांवरील आणि महसुली जमेवरील लेखापरीक्षणाच्या निष्कर्षांचे अहवाल स्वतंत्रपणे सादर करण्यांत आले आहेत.

कार्यकारी सारांश

पार्श्वभूमि

राजकोषीय स्थैर्य आणि टीकाऊपणा (sustainability), महसुली तूट काढून टाकून (eliminating) आणि राजकोषीय तूट कमी करून निश्चित केलेल्या वेळेत (time frame) आणि राजकोषीय कार्यातील पारदर्शकता साध्य करण्यासाठी राज्यांनी राजकोषीय जबाबदारी विधिविधान (legislation) पारित करण्याची बाराव्या वित्त आयोगाने शिफारस केली. त्याप्रमाणे, महाराष्ट्र शासनाने राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम (FRBM) एप्रिल 2005 मध्ये पारित केला आणि संबंधीत नियमावली फेब्रुवारी 2006 मध्ये तयार केली. मध्यावधी राजकोषीय धोरणांमध्ये ठरविलेली सुधारणा कार्यसूची (reform agenda) पुढे नेण्यासाठी घेतलेला पुढाकार (initiative) राज्याच्या पुढील अर्थसंकल्पात घोषित केलेल्या धोरणात्मक निवेदनांवरून शासनाची बांधीलकी (commitment) प्रतिबिंबित (reflect) होते.

अर्थसंकल्पासह सादर केलेल्या अर्थसंकल्पाबाहेरील कर्जासहीत शासनाची दायित्वे, निवडक क्षेत्रांतील (sectors) निष्पत्तीवर (outcome) आधारित गुंतवणुकीची गुणवत्ता इ. वरून राजकोषीय पारदर्शकतेसाठी संस्थाविषयक नियंत्रणाची शासनाने स्थापन केली असल्याचे सिद्ध होते. इतर महत्वाच्या पैलूंच्या (aspects) स्थितिचा दर्जा जसे राज्याच्या उपक्रमांतील आणि सहकारी संस्थांच्या गुंतवणुकीतील लाभ, शासनाची रोखीची व्यवस्था, तूटीची वित्त व्यवस्था, अपूर्ण प्रकल्पांची स्थिति आणि वाटप केलेल्या निधिचे व्यवस्थापन विभाग कसे करतात याचा उल्लेख त्यांत दिलेला नाही. भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या नागरी अहवालांत या पैलूंचा समावेश केलेला आहे.

राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन (रा.ज.अ.व्य.) विधिविधानापासून (Legislation) मागील तीन वर्षांत भा.नि. आणि म.ले.प. च्या नागरी अहवालांत शासनाच्या वित्त व्यवस्थेवर भाष्य केलेले आहे. राज्य वित्त व्यवस्थेवरील लेखापरीक्षणाचे निष्कर्ष नागरी अहवालाचा भाग झाल्याने, अनुपालन आणि कार्यसिध्दी लेखापरीक्षणाच्या विस्तृत लेखापरीक्षण निष्कर्षांत (large body), असे वाटते की हे भाष्य छद्मावरणीत (camouflaged) राहिले आणि म्हणून अपेक्षित (due) लक्ष्य (attention) प्राप्त झाले नाही. राज्याच्या वित्त व्यवस्थेला पुन्हा एकदा केंद्र व्यासपीठावर (center stage) आणावे याची आवश्यकता ओळखून, राज्याच्या वित्त व्यवस्थेचा स्वतंत्र अहवाल सादर करण्याचा समुचित (appropriate) विचार करण्यांत आला. त्याप्रमाणे, 2009 च्या अहवालापासून "राज्य वित्त व्यवस्थेवरील अहवाल" शिर्षक असलेला स्वतंत्र खंड/भाग (volume) सादर करण्याचा भा.नि. आणि म.ले.प. यांनी निर्णय घेतला.

अहवाल

महाराष्ट्र शासनाच्या मार्च 2009 अखेर संपलेल्या वर्षाच्या लेखापरीक्षित लेख्यांवर आधारित राज्याच्या वार्षिक लेख्यांचा पृथक्करणात्मक आढावा या अहवालात सादर करण्यांत आलेला आहे. तीन प्रकरणांत या अहवालाची रचना (structured) करण्यात आली आहे.

वित्तीय लेख्यांच्या लेखापरीक्षणावर आधारित प्रकरण I आहे आणि महाराष्ट्र शासनाच्या वर्षभरातील राजकोषीय कार्याचा तसेच महसुली जमेचा कल (trend), बांधील खर्च, कर्ज घेण्याचा नमूना (Pattern) आणि शासनाच्या

गुंतवणुकीचे पृथःकरण करण्यांत आलेले आहे. राज्यातील अंमलबजावणी करणाऱ्या संस्थांना, अर्थसंकल्पाबाहेरील मार्गे केंद्रीय निधि थेट हस्तांतरीत केल्याचा संक्षिप्त लेखा देण्यात आला आहे. विकासात्मक, सामाजिक क्षेत्र आणि मत्ता खर्चाच्या राज्याच्या राजकोषीय प्राथमिकतेची निर्धारणासुद्धा करण्यांत आली आहे.

विनियोजन लेखांचे लेखापरीक्षण आणि प्रत्येक अनुदान निहाय विनियोजनेचे वर्णन दिलेले आहे आणि सेवा देणाऱ्या विभागाने कशा पद्धतिने वाटप केलेल्या संपदाचे (resources) व्यवस्थापन केले आहे याचा समावेश प्रकरण 2 मध्ये आहे.

विविध प्रतिवेदनांची (reporting) आवश्यकता आणि वित्तीय नियमांच्या महाराष्ट्र शासनाच्या अनुपालनाची वस्तुसूची प्रकरण 3 मध्ये आहे. अनुग्राही संस्थांच्या निधि वापरासंबंधी आणि स्वायत्त संस्था आणि विभागामार्फत चालविल्या जाणाऱ्या उपक्रमांच्या लेखे सादरीकरणाचा लेखाही (account) यांत दिलेला आहे.

निष्कर्षाच्या पुष्टयर्थ विविध स्रोतांतून प्राप्त केलेल्या अतिरिक्त पडताळणी (collated) डेटाचा जोड भाग (appendage) या अहवालात आहे. राज्याच्या अर्थव्यवस्थे संदर्भात या अहवालात वापरण्यांत आलेल्या निवडक आद्याक्षर संज्ञा आणि संक्षेपाक्षरे परिशिष्ट 4.1 आणि 4.2 मध्ये शेवटी दिलेले आहेत.

लेखापरीक्षणाचे निष्कर्ष आणि शिफारशी

राजकोषीय सुधारणेकडे परतणे (Return) : राज्याच्या राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन (FRBM) अधिनियम आणि नियमावली आणि बाराव्या वित्त आयोगाने निश्चित केलेल्या वेळेआधी (time frame) राज्याने राजकोषीय लक्ष्यांक साध्य केला. मत्ता खर्चातील वाढीच्या संयुक्तपणे (combined) महसुली शिल्लकेतील घट आणि 2008-09 मधील कर्जे आणि अग्रिमांच्या संवितरणापुढे मागील वर्षातील राजकोषीय शिल्लके ऐवजी राजकोषीय तूटीत परिणत झाली. 2007-08 मधील प्राथमिक शिल्लकेपासून चालू वर्षात प्राथमिक तूटीत परीणती झाली. मत्ता खर्च आणि नक्त कर्जे आणि अग्रिमांच्या वाढीमुळे (exceeded) अंदाजपत्रकांत केलेल्या निर्धारणेपेक्षा राजकोषीय प्रत्यक्ष तूटीच्या वाढीत झाला. तथापि, FRBM अधिनियमांतर्गत तयार केलेल्या नियमावलीतील जी.एस.डी.पी. संदर्भातील महसुली तूट आणि राजकोषीय तूटीचा लक्ष्यांक साध्य करण्यात आला आहे.

योजनेतर महसुली खर्चाचा उच्च भार : 2008-09 मधील एकूण खर्चापैकी महसुली खर्च 79 टक्के प्रस्थापित होता आणि त्यातील योजनेतर महसुली खर्चाचा घटक हा बाराव्या वित्त आयोगाच्या तसेच राज्याच्या राजकोषीय सुधारणा पथातील (FCP) दोन्ही प्रक्षेपणांतील प्रमाणकेयी पेक्षा (normative) अधिक होता. एकूण खर्चापैकी योजनेतर खर्च 74 टक्के होता, त्याचवेळी योजना खर्च 26 टक्के इतका होता (परिच्छेद 1.4.1). बांधील खर्च म्हणजे वेतने, निवृत्ती वेतन दायित्वे, व्याज प्रदान आणि अर्थसहाय्याने 2008-09 मधील योजनेतर खर्चाचा 70 टक्के प्रस्थापित केला (परिच्छेद 1.4.2).

योजनेतर महसुली खर्च कमी (compress) करण्याचे आणि पुढील वर्षात अतिरिक्त स्रोतांना चालना (mobilise) देण्यासाठी शासनाने योग्य उपाय योजनांची सुरुवात करावी.

शासकीय गुंतवणुकींचा आढावा : 2004-09 कालावधीतील कर्ज घेण्याच्या सरासरी किंमतीपेक्षा (7.5 टक्के), राज्याच्या उपक्रमांतील आणि सहकारी संस्थातील शासनाच्या गुंतवणुकीवरील सरासरी लाभ (0.11 टक्के) तुटपुंजा होता ही चिंतेची बाब होती (परिच्छेद 1.6.3).

राज्याच्या मालकीच्या प्रचंड तोटा करणाऱ्या सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांबाबत शासनाने पुनर्निवारण करावा आणि सुधारणा उपाय करावेत.

अपूर्ण प्रकल्प : प्रकल्प पूर्ण करण्यातील बेसुमार (inordinate) विलंब-विशेषतः राज्यातील पाटबंधारे प्रकल्प-त्यामुळे प्रचंड किंमत वाढीत (cost overrun) आणि वेळ वाढीत (time overrun) होता. ही चिंतेची बाब आहे (परिच्छेद 1.6.2).

या क्षेत्रांत आणखीन सुधारणा करण्यासाठी राज्य शासनाने कार्य करावे की ज्यामुळे दृष्टीसमोर ठेवलेले लाभ लवकरांत लवकर जनतेपर्यंत पोहचू शकतील.

दूरदर्शी रोख व्यवस्थापन : अतिरिक्त रोख शिल्लक रोखून ठेवण्याची किंमत फारच जास्त असते. 2008-09 मध्ये, ज्यावेळी शासनाने घेतलेल्या कर्जाचा सरासरी दर 7.29 टक्के होता तेव्हा रोख शिल्लकेवरील गुंतवणुकीवर मिळालेले व्याज फक्त 5 टक्के होते (परिशिष्ट 1.6.6).

आगाऊ नियोजनाने योग्य ऋण व्यवस्थापन करण्याचे शासनाने सुनिश्चित करावे ज्यामुळे अतिरिक्त रोख शिल्लक रोखून ठेवण्याची गरज कमी होऊ शकेल.

कर्जाचा टीकाऊपणा : 2006-07 आणि 2007-08 मध्ये स्रोतांतील दरी (gap) घन होती यावरून मध्यावधी ते दूरगामी कालावधीकरीता राज्याची चाढीव क्षमता (capacity) निर्दिशित करित होती. तथापि 2008-09 मध्ये स्रोतांतील दरी ऋण (negative) होती यावरून कर्जाची न टीकाण्याजोगी जोखमेच्या (risk) स्थितीची सुरुवात निर्दिशित करित होती. (परिच्छेद 1.8).

कर्जाचे योग्य जी.एस.डी.पी. गुणोत्तर ठेवण्यासाठी राज्य शासनाने प्रयत्नांची शिकस्त (endeavour) करावी त्यामुळे चाढीव ऋणोत्तर (non-debt) जमा, व्याजाचा भार सहन करण्यास पर्याप्त होईल.

प्रलंबित हमी : मागील वर्षाच्या तुलनेने महसुली जमेच्या अनुक्रमे 73 टक्के आणि GSDP च्या 10.7 टक्क्यावरून (परिच्छेद 1.7.3) 31 मार्च 2009 रोजी प्रलंबित हमीची स्थिती सुधारून एकूण महसुली जमेच्या 63 टक्क्यावर स्थिरावली (stood) आणि चालू वर्षात GSDP च्या 7.38 टक्के होती. तथापि, सांविधिक महामंडळाबाबतीत, शासकीय कंपन्या, सहकारी पतसंस्था/बँका आणि साखर कारखाने सतत तोटा करित होत्या त्यांत शासकीय हमीच्या आवाहनांचा (invocation) गर्भित धोका होता आणि अशा हमी स्वतःच्या वित्त व्यवस्थेतून राज्याला प्रदान कराव्या लागतील.

अशा प्रसंगाना सामना देण्यासाठी शासनाने सत्वर हमी विमोचन निधीची स्थापना करावी.

राज्यांतील अमलबजावणी करणाऱ्या संस्थाना केंद्र सरकारकडून थेट हस्तांतरण केलेल्या निधीवरील नजरचूक (oversight) : अमलबजावणी करणाऱ्या संस्थाना अर्थसंकल्पाच्या बाह्य मार्गे (routing) निधि प्रवाहीत करण्याने FRBM आवश्यकतेच्या पारदर्शकतेला अंतर्निरोध (inhibit) करते आणि म्हणून जबाबदारी (accountability) डावलली (bypass) जाते. त्याच्या वापरावरील संनियंत्रण करण्यासाठी एखादी संस्था (single agency) अस्तित्वात नाही आणि मोठ्या ठळक उद्दिष्टावर (major flagship) आणि इतर महत्वाच्या योजनांवरील एखाद्या वर्षात केलेल्या खर्चाचा डेटा तत्परतेने (readily) उपलब्ध नव्हता (परिच्छेद 1.2.2).

या निधीचे योग्य लेखांकन होण्यासाठी राज्य शासनाने तसेच प्रधान महालेखाकार (लेखे आणि अनुज्ञेयता) यांनी एक पद्धति (system) त्वरेने अमलांत आणली पाहीजे आणि अद्यावत माहिती विधिग्राह्य (validating) करावी.

वित्तीय व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पीय नियंत्रण : एकूण रु 22,466 कोटीच्या बचतीतून रु 2,389 कोटीच्या अधिक्याची भरपाई (off set) झाली. संविधानाच्या अनुच्छेद 205 अन्वये अधिक्य नियमित करावयाचे आहे. निधीची अपर्याप्त तरतूद, अकारण/अधिक पुनरविनियोजनांची (परिच्छेद 2.2.8) उदाहरणेसुद्धा (instances) आहेत. वर्ष अखेरीस खर्चाची तातडी (Rush of expenditure) निदर्शनास आली. पुष्कळ प्रकरणांत अंदाजित बचती प्रत्यार्पित केल्या नाहीत वा वर्षाच्या शेवटच्या दोन दिवसांत बचती प्रत्यार्पित केल्या त्यामुळे या निधीचा इतर विकास कामांच्या वापरासाठी वाव (scope) राहिला नाही (परिच्छेद 2.2.13). संक्षिप्त आकस्मिक देयकांवर आहरण केलेल्या मोठ्या रकमांची तपशीलवार आकस्मिक देयके सादर केली नव्हती (परिच्छेद 2.3.1) प्रधान महालेखाकार (लेखा आणि अनुज्ञेयता) कार्यालयांतील लेखांशी विभागांनी केलेल्या प्रचंड खर्चाचा ताळमेळ करण्याचा राहिला.

वित्तीय व्यवस्थापनाच्या उणीवा दूर करण्यासाठी अर्थसंकल्पीय नियंत्रणाचे काटेकोरपणे (strictly) पालन केले पाहिजे. शेवटच्या क्षणांत निधिचे वाटप (release) आणि पुनर्विनियोजन/प्रत्यार्पण आदेश पारित करणे टाळावे. नियंत्रक अधिकाऱ्यांनी त्यांनी नोंदलेल्या आकड्यांचे प्रधान महालेखाकार (लेखे आणि अनुज्ञेयता) कार्यालयातील अभिलेख्यांबरोबर ताळमेळ करावा.

वित्तीय प्रतिवेदन : विविध नियम, कार्यपध्दति आणि निर्देशांचे शासनाचे अनुपालन (compliance) समाधानकारक नव्हते हे अनुदानग्राही संस्थांकडून कर्जे आणि अनुदानाची उपयोजन प्रमाणपत्रे विलंबाने सादरीकरणावरून उघड होते. काही स्वायत्त संस्था (परिच्छेद 3.3) आणि विभाग चालवित असलेल्या उपक्रमांनी (परिच्छेद 3.4) वार्षिक लेखे विलंबाने सादर केल्याचेही दिसून येते. शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या निष्काळजीपणामुळे नुकसान आणि दुर्विनियोगाची उदाहरणेही आहेत (परिच्छेद 3.5).

स्वायत्त संस्थांचे प्रलंबित लेखे सादर करण्यासाठी शासकीय विभागांनी तातडीने कार्यवाही करावी. दुर्विनियोगाच्या प्रकरणांतील चौकऱ्या त्वरेने (expedite) करून कसुरदाराना (defaulters) शासन करावे. भविष्यांत अशी प्रकरणे होऊ नयेत म्हणून सर्व संस्थांतील अंतर्गत नियंत्रणे बळकट (strengthen) करावीत.

मुख्य अहवाल

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

महाराष्ट्र शासनाच्या चालू वर्षातील वित्त व्यवस्थेची विस्तृत माहिती त्याचप्रमाणे मागील पाच वर्षातील एकूण कल विचारांत घेऊन आणि मुख्य राजकोषीय एकूणांतच्या संदर्भातील मागील वर्षाच्या चिकित्सक बदलाचे विश्लेषण या प्रकरणांत समाविष्ट करण्यात आले आहे. हे विश्लेषण राज्य वित्त लेखे आणि राज्य शासनांकडून प्राप्त केलेल्या माहितीच्या आधारे प्रस्तुत केले आहे. शासन लेखांची मांडणी संरचना आणि वित्तीय लेखांची चौकट 1.1 मध्ये दर्शविली आहे (पृष्ठ 2).

1.1 चालू वर्षातील राजकोषीय व्यवहारांचा सारांश

राज्य शासनाच्या चालू वर्षातील (2008-09) राजकोषीय व्यवहारांचा सारांश मागील वर्षाच्या तूलनेत तक्ता 1.1 मध्ये प्रस्तुत केला आहे. त्याचप्रमाणे परिशिष्ट 1.3 मध्ये जमा व संवितरणासंबंधी तपशील तसेच चालू वर्षातील संपूर्ण राजकोषीय स्थिती दर्शविली आहे.

तक्ता 1.1 : चालू वर्षातील राजकोषीय व्यवहारांचा सारांश

(रुपये कोटीत)

2007-08		2008-09		2008-09			
भाग अ	एकूण	एकूण	भाग अ	एकूण	योजनेतर	योजना	एकूण
महसुली जमा	79,583.15	81,270.68	महसुली खर्च	64,780.05	63,285.61	12,408.31	75,693.92
कर महसूल	47,528.45	52,029.94	सामान्य सेवा	23,846.42	26,201.18	383.53	26,584.71
करेतर महसूल	16,947.97	9,789.94	सामाजिक सेवा	26,773.05	22,765.88	8,286.32	31,052.20
केंद्राच्या कराचा/ शूल्कांचा हिरसा	7,597.18	8,018.41	आर्थिक सेवा	13,236.89	13,145.49	3,667.75	16,813.24
केंद्र शासना -कडून अनुदाने	7,509.55	11,432.39	अनुदाने आणि अंशदान	923.69	1,173.06	70.71	1,243.77
भाग ब			भाग ब				
संकीर्ण मत्ता जमा	0.00	18.01	मत्ता खर्च	11,489.61	6,097.43	12,775.78	18,873.21
कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	732.59	560.21	कर्जे आणि अग्रिमाची संवितरणे	1,225.16	-	-	1,280.59
लोक ऋण जमा*	11,807.66	20,709.02	लोक ऋणाचे परतावे*	2,745.48	-	-	3,220.77
आकस्मिकता निधीतून विनियोजन	350.00	400.00	आकस्मिकता निधीस विनियोजन	350.00	-	-	650.00
आकस्मिकता निधी	405.36	708.94	आकस्मिकता निधी	408.94	-	-	401.93
लोक लेखा जमा	19,785.69	37,356.22	लोक लेखा संवितरणे	27,618.79	-	-	30,506.56
सुरवातीची रोख शिल्लक	7,183.90	11,230.32	अंतिम रोख शिल्लक	11,230.32	-	-	21,626.42
एकूण	1,19,848.35	1,52,253.40	एकूण	1,19,848.35			1,52,253.40

* अर्थोपाय आणि अधिकर्षक वगळून (जमा : रु 903.74 कोटी आणि संवितरणे : रु 903.74 कोटी)

चौकट 1.1

शासन लेख्यांची संरचना

राज्य शासनाचे लेखे तीन भागात ठेवण्यात येतात (i) एकत्रीकृत निधि, (ii) आकस्मिकता निधि आणि (iii) लोक लेखे.

भाग I : एकत्रीकृत निधि : राज्य शासनाकडे प्राप्त झालेला सर्व महसूल, कोषागार देयके निर्गमित करून उभारलेले कर्ज, अंतर्गत आणि बाह्य कर्जे आणि कर्जांच्या परतफेडीच्या स्वरूपात शासनाकडे प्राप्त झालेली रक्कम, एकत्रितपणे एकत्रीकृत निधि मध्ये समाविष्ट होते जे भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद क्रमांक 266(1) द्वारे प्रस्थापित झालेल्या "राज्याचा एकत्रीकृत निधि" या नावाने ओळखला जातो.

भाग II : आकस्मिकता निधि : भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद क्रमांक 267(2) द्वारे प्रस्थापित झालेला आकस्मिकता निधी हा माननीय राज्यपालांच्या अखत्यारीत तत्काळ व अकल्पित सदृश्य खर्च (ज्यासाठी विधानमंडळाचे प्राधिकरण प्रलंबित आहे) उद्भवल्यास अग्रिमाच्या स्वरूपात उपलब्ध करून देणेसाठी ठेवण्यात येतो. नंतर अशा खर्चासाठी आणि एकत्रीकृत निधीमधून सममूल्य रक्कम काढण्यासाठी विधान मंडळाची संमती प्राप्त केली जाते, ज्यायोगे आकस्मिकता निधीद्वारे काढला गेलेला अग्रिम परत निधीमध्ये भरला जातो.

भाग III : लोक लेखे : अल्पबचत, भविष्य निर्वाह निधी, राखिव निधी, ठेवी, निलंबन, परतावे इत्यादी मधील जमा आणि संवितरणाबाबतचे व्यवहार ज्यांचा एकत्रीकृत निधामध्ये समावेश होत नाही, ते राज्य घटनेच्या अनुच्छेद क्रमांक 266(2) अन्वये प्रस्थापित झालेल्या लोक लेख्यामध्ये समाविष्ट केले जातात जे राज्य विधिमंडळाच्या अनुमतीच्या आधिन नसतात.

वित्तीय लेख्यांची मांडणी

विवरण पत्र क्रमांक	विषय
1	राज्य सरकारच्या व्यवहारांचा सारांश जमा आणि खर्च, महसूल आणि मत्ता, लोक ऋण जमा आणि संवितरणे इ.
2	मत्ता खर्चाचे वर्ष 2008-09 च्या अखेरची उद्गामी स्थिती दर्शविणारे संक्षिप्त विवरणपत्र.
3	पाटबंधारे विभाग, त्यांची महसूली जमा, कार्यकारी खर्च आणि परिरक्षा खर्च (आकार), मत्ता खर्च, निव्वळ फायदा अथवा तोटा इत्यादी संबंधीचे वित्तीय परिणाम.
4	राज्याची कर्ज स्थिती ज्यामध्ये अंतर्गत कर्ज, केंद्र शासनाकडून प्राप्त झालेले, इतर बंधने आणि कर्जांचे संधारण इत्यादी दर्शविणारा सारांश.
5	राज्यशासनाने वर्षभरात दिलेली कर्जे व अग्रिम, झालेली परतफेड, थकीत वसूली इत्यादीचा सारांश.
6	सांविधिक महामंडळे, स्थानिक निकाय आणि इतर संस्थांनी उभारलेल्या कर्जांच्या परतफेडी बाबत शासनाने दिलेल्या हमीचा सारांश.
7	रोख शिल्लक आणि अशा शिल्लकीतून केलेल्या गुंतवणूकीचा सारांश.
8	एकत्रीकृत निधी, आकस्मिकता निधि आणि लोक लेखे यांच्या 31 मार्च 2009 रोजी असलेल्या शिल्लकीचा सारांश.
9	2008-09 या वर्षातील एकूण जमा/खर्चाच्या तूलनेत विविध लेखाशिर्षांतर्गत जमा/खर्चाची टक्केवारी दाखविणारा सारांश.
10	भारीत आणि दत्तमत खर्चाचे संपूर्ण वर्षातील वितरण.
11	विविध गौण (minor Head) शिर्षांतर्गत महसूली जमेचे सविस्तर (detailed) विवरण (Accounts).
12	गौण शिर्षामधील योजनेतर आणि योजनांतर्गत महसूली खर्चाचे लेखे/विवरण (Accounts) तसेच लेखाशिर्षानिहाय मत्ता खर्च.
13	वर्ष 2008-09 मधील तसेच वर्षअखेरीचे मत्ता खर्चाचे सविस्तर विवरण.
14	राज्य सरकारने, वर्ष 2008-09 च्या अखेरीपर्यंत, सांविधानिक संस्था, शासकीय कंपन्या, इतर संयुक्त भांडवली कंपन्या, सहकारी बँका तसेच संस्था इत्यादी मध्ये केलेल्या गुंतवणूकीचे विस्तृत विवरण.
15	वर्ष 2008-09 मधील मत्ता व इतर खर्च आणि प्रमुख स्रोत ज्याद्वारे अशा खर्चासाठी निधि उपलब्ध केला.
16	कर्ज, आकस्मिकता निधि आणि लोक लेखे या अंतर्गत विविध लेखाशिर्षामधील जमा, संवितरण तसेच बाकी दर्शविणारे सविस्तर विवरण.
17	राज्य सरकारच्या कर्ज आणि इतर व्याजी बंधनाविषयीचे (obligations) सविस्तर विवरण.
18	महाराष्ट्र शासनाने दिलेले कर्जे आणि अग्रिम, वर्षभरात परतफेड झालेली कर्ज रक्कम, 31 मार्च 2009 रोजी असलेली बाकी याविषयीचे सविस्तर विवरण.
19	राखिव निधातील पृथकरक्षित शिल्लकेचे सविस्तर विवरण.

मागील वर्षाच्या मानाने 2008-09 मधील लक्षणीय बदल खालीलप्रमाणे आहेत :

- वर्ष 2008-09 मध्ये कर महसूलात 9 टक्क्यांची झालेली वाढ (रु 4,502 कोटी), केंद्र शासनाकडून मिळालेल्या सहायक अनुदानात 52 टक्क्यांची वाढ (रु 3,923 कोटी) आणि केंद्रीय कर आणि शूल्कातील राज्य शासनाच्या हिश्यातील सहा टक्क्यांची (रु 421 कोटी) वाढ, जी करेतर महसूलात झालेल्या 42 टक्के (रु 7,158 कोटी) एवढ्या घटीमूळे वजावट झाली (set-off) आणि याच्या एकत्रित परिणामामुळे 2008-09 वर्षातील महसूली जमेमध्ये 2 टक्क्यांनी (रु 1,688 कोटी) वाढ झाली. **राज्य सरकारने त्याच्या वित्तीय सुधार पथ (Fiscal Correction Path - FCP) (रु 70,363 कोटी), सन 2008-09 च्या मध्यावधी राजकोषीय धोरणात्मक निवेदन (Medium Term Fiscal Policy Statement - MTFPS) (रु 79,911 कोटी) आणि बाराव्या वित्त आयोगामध्ये (Twelfth Finance Commission - TFC) (रु 55,439 कोटी) केलेल्या निर्धारणापेक्षा रु 81,271 ही महसूली जमा अधिक होती. महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदा-या आणि अंदाजपत्रकीय व्यवस्थापन (Fiscal Responsibility and Budgetary Management - FRBM) अधिनियम, 2005 ची ठळक वैशिष्ट्ये चौकट 1.2 (पृष्ठ 4) मध्ये दिलेली आहेत.**
- वर्ष 2008-09 मधील करमहसूलातील 9 टक्के (रु 4,502 कोटी) एवढी वाढ प्रामुख्याने खालील बाबींमूळे झाली (अ) राज्य विक्रिकर अधिनियम, केंद्रीय विक्रिकर अधिनियम आणि उसाच्या खरेदीवरील कर या अंतर्गत अधिक कर वसूलीमूळे विक्रिकर, व्यापार कर इत्यादीमध्ये 15 टक्क्यांनी (रु 3,928 कोटी) वाढ झाली. (ब) मालाच्या स्थानिक क्षेत्रातील प्रवेशावरील करामध्ये अधिक जमा झाल्यामुळे, माल आणि प्रवासी यावरील करांमध्ये 130 टक्क्यांची (रु 504 कोटी) वाढ झाली. (क) औषधीद्रव्ये आणि प्रसाधन सामग्री यावरील उत्पादन शूल्कातील अधिक जमा तसेच दंड आणि अधिहरणाच्या स्वरूपातील अधिक जमा यांच्यामूळे राज्य उत्पादन शूल्कात 12 टक्के (रु 471 कोटी) एवढी वाढ झाली. **परंतू TFC प्रमाणक स्थापक मूल्यनिर्धारण (9.7 टक्के) तसेच राज्य शासनाने FCP (8.5 टक्के) आणि MTFPS (9.25 टक्के) या मध्ये केलेल्या प्रक्षेपणापेक्षा ग्रास स्टेट डॉमेस्टिक प्रोडक्ट (GSDP) (7.46 टक्के) वरील करमहसूलाची टक्केवारी कमी झाली.**
- “ब्लॉक ग्रांट” आणि “केंद्र योजनेतील योजना” या अंतर्गत अधिक जमेमूळे केंद्र सरकारच्या सहायक अनुदानामध्ये 52 टक्के (रु 3,923 कोटी) एवढी वाढ झाली.
- राज्याच्या करेतर महसूलामध्ये 42 टक्के एवढी (रु 7,158 कोटी) घट प्रामुख्याने “संकीर्ण सामान्य सेवा” या अंतर्गत झाली. राज्य शासनाने 2007-08 मध्ये लोक लेखे अंतर्गत ठेवलेल्या 18 सांविधिक निधीमधून रु 10,868 कोटी रुपयांचे राज्याच्या एकत्रिकृत निधीमध्ये करेतर जमा अंतर्गत केलेल्या स्थानांतरणां मूळे करेतर महसूलाच्या शिर्षात झालेल्या अभूतपूर्व वाढीच्या संदर्भात याचे अवलोकन करावे लागेल. **तथापि शासनाच्या करेतर महसूलात, शासनाच्या FCP पेक्षा 64 टक्के त्याचप्रमाणे TFC च्या प्रक्षेपणापेक्षा 101 टक्के इतकी महत्वपूर्ण वाढ झाली.**
- मागील वर्षाच्या मानाने महसूली खर्चात रु 10,914 कोटी (16.8 टक्के) एवढी वाढ झाली. यापैकी 20 टक्के एवढी (रु 2,133 कोटी) वाढ ही योजनांतर्गत शिर्षाखाली आणि बाकी 80 टक्के (रु 8,781 कोटी) वाढ ही योजनेतर शिर्षाखाली झाली. ज्या लेखाशिर्षांमध्ये वाढीची नोंद झाली त्यामध्ये सामान्य शिक्षण 20 टक्के (रु 2,643 कोटी), सहकार 270 टक्के (रु 2,186 कोटी), अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण 34 टक्के (रु 808 कोटी), ग्रामीण रोजगार 348 टक्के (रु 689 कोटी), पोलीस 21 टक्के (रु 632 कोटी) आणि निवृत्ती वेतन व इतर निवृत्ती लाभ 23 टक्के (रु 962 कोटी) यांचा समावेश आहे. **राज्य शासनाने त्याच्या FCP मध्ये (रु 65,093 कोटी) केलेल्या मूल्यनिर्धारणापेक्षा महसूली खर्च जास्त झाला; परंतू MTFPS (रु 78,946 कोटी) मध्ये केलेल्या प्रक्षेपणापेक्षा तो कमी झाला. TFC अंतर्गत केलेल्या प्रमाणकस्थापक मूल्यनिर्धारण आणि राज्य सरकारचे प्रक्षेपण (MTFPS आणि FCP) यापेक्षा योजनेतर महसूली खर्च (NPPE) अधिक राहिला.**
- कर्ज आणि अग्रीमांच्या वसूलीमध्ये 24 टक्क्यांची (रु 173 कोटी) घट झाली. वसूलीतील घट ही प्रामुख्याने उर्जा क्षेत्रात (रु 238 कोटी) झाली.

1 हे स्थानांतरण, निधि ज्या अधिनियमांतर्गत ठेवलेला आहे त्यात उल्लेखिलेल्या प्रयोजनाव्यतिरिक्त अन्य कोणत्याही प्रयोजनाकरिता वापरला जाऊ शकत नाही या युक्तिवादानुसार, दि 19 मार्च 2008 च्या महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक V, 2008 च्या आणि 3 मे 2007 च्या मंत्रिमंडळाच्या अनुसमर्थित निर्णयाच्या अनुसार निर्गमित केलेल्या, 10 आणि 15 मार्च 2008 च्या शासननिर्णयाद्वारे, घडवून आणले गेले.

- लोक ऋण जमा मध्ये 75 टक्यांची वाढ झाली (रु 8,901 कोटी) त्याचप्रमाणे लोक ऋण संवितरणामध्ये 17 टक्यांची वाढ झाली (रु 476 कोटी) ज्यामुळे लोक ऋण जमा अंतर्गत रु 8,425 कोटी एवढी निव्वळ वाढ झाली.
- राखीव निधातील जमेमध्ये 126 टक्यांनी (रु 11,623.34 कोटी)² झालेली वाढ, निलंबन आणि संकीर्ण मध्ये 864 टक्यांनी (रु 2,807 कोटी) झालेली वाढ तसेच वित्त प्रेषणात 15 टक्यांनी (रु 2,390 कोटी) एवढी झालेली वाढ याच्या एकत्रित परिणामाने लोकलेखा जमेमध्ये 89 टक्यांची (रु 17,570 कोटी) वाढ झाली.
- वित्त प्रेषणात झालेली 14 टक्के वाढ (रु 2,276 कोटी), ठेवी आणि अग्रीमातील 14 टक्के (रु 1,227 कोटी) तसेच आकस्मिकता निधि मध्ये झालेली 40 टक्के घट (रु 542 कोटी) यामुळे प्रामुख्याने लोकलेखा संवितरणात 10 टक्यांनी (रु 2,888 कोटी) वाढ झाली.
- आकस्मिकता निधातून केलेले विनियोजन रु 50 कोटींनी वाढले आणि आकस्मिकता निधीस केलेले विनियोजनसुध्दा 2007-08 च्या रु 350 कोटीवरून 2008-09 मध्ये रु 300 कोटीने वाढून रु 650 कोटी इतके झाले.
- राजकोषीय व्यवहारांमुळे, राज्याच्या एकत्रीकृत निधीतील (रु 3,489 कोटी) बातारांतील अधिक कर्जांमुळे, आकस्मिकता निधी (रु 58 कोटी) आणि लोक लेखांतील (रु 6,849 कोटी) शिल्लकेमुळे, वर्ष 2008-09 अखेरीस राज्याची रोख शिल्लक रु 10,396 कोटीने वाढली.

चौकट 1.2

महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अंदाजपत्रकीय व्यवस्थापन (FRBM) अधिनियम, 2005

राजकोषीय व्यवस्थापनांत दूरदर्शीपणा सुनिश्चित करण्यासाठी आणि राज्यांत राजकोषीय स्थैर्य टिकविण्यासाठी, महाराष्ट्र शासनाने राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अंदाजपत्रकीय व्यवस्थापन (FRBM) अधिनियम 2005 पारित केला. क्रमवर्धी वाढणारी महसूली तूट गाळण्यासाठी, राजकोषीय तूट कमी करणे आणि दूरदर्शी ऋण व्यवस्थापन राजकोषीय स्थैर्याशी सुसंगती (consistency) आणण्यासाठीचे उद्दीष्ट अधिनियमात ठेवलेले आहे. शासनाच्या राजकोषीय व्यवहारांत (operations) मोठी पारदर्शकता आणणे आणि मध्यावधी चौकटीचे राजकोषीय धोरण आणि तत्संबंधीत बाबीसहीत वा त्याच्याशी निगडित राहून राजकोषीय दूरदर्शीता सुनिश्चित करण्यासाठी अधिनियमात तरतूद करण्यात आली आहे. राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अंदाजपत्रकीय व्यवस्थापन नियमावली (Fiscal Responsibility and Budgetary Management Rules - MFRBMR) उशीराने फेब्रुवारी 2006 मध्ये तयार करण्यात आली. राज्याची प्रमुख राजकोषीय उद्दीष्टे खालील प्रमाणे :

- 2005-06 च्या आर्थिक वर्षाच्या सुरुवातीपासून आणि समग्र तूट वर्ष 2008-09 पर्यंत कमी करणे, पहिल्या वर्षात महसूली तूट GSDP च्या एक टक्का किंवा अधिक कमी करणे, पहिल्या दोन वर्षांत 1.5 टक्के वा अधिक, पहिल्या तीन वर्षांत दोन टक्के वा अधिक कमी करणे.
- जो पर्यंत राजकोषीय तूट GSDP च्या तीन टक्यापेक्षा अधिक होणार नाही तो पर्यंत तूट खाली आणली जात नाही तो पर्यंत, 2005-06 च्या आर्थिक वर्षापासून प्रत्येक वर्षाच्या शेवटी GSDP च्या 0.3 टक्के समतुल्य किंवा अधिक राजकोषीय तूट कमी करणे, 2008-09 मध्ये आणि त्यानंतर राजकोषीय तूट GSDP च्या तीन टक्यापेक्षा जास्त होऊ नये (अर्थव्यवस्थेतील एकूण मंदी विचारात घेऊन, केंद्र शासनाने राज्यांना त्यांची राजकोषीय तूट GSDP च्या 3.5 टक्के इतकी वाढवण्याची अनुमती दिली आहे).

मध्यावधी राजकोषीय धोरणात्मक निवेदन

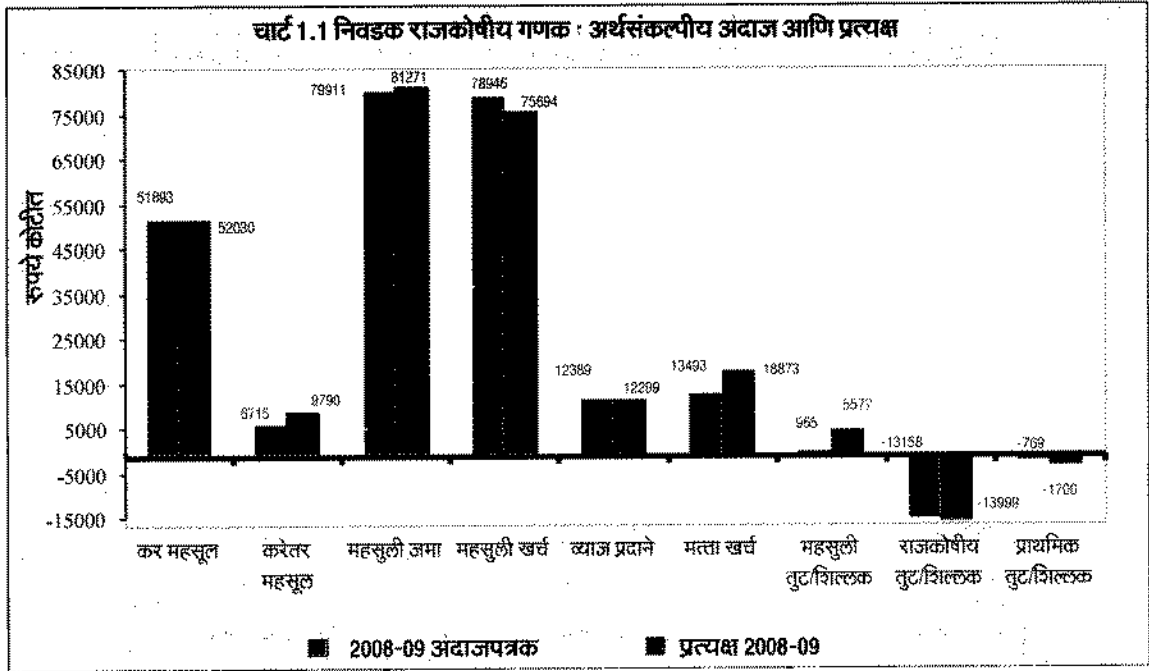
अधिनियमांत विहित केल्याप्रमाणे, मध्यावधी राजकोषीय धोरणात्मक निवेदन (MTFPS) आणि एक राजकोषीय धोरण तंत्र निवेदन, राज्य शासनाने 2008-09 च्या अंदाजपत्रकासह विधानमंडळाला सादर केले. राजकोषीय दर्शकांच्या आणि मुख्यत्वे i) महसूली जमा आणि महसूली खर्चाचा समतोल आणि ii) उत्पादक मत्ता निर्मितीसाठी मत्ता जमेचा वापर आणि या संबंधीत निर्धारण कायम ठेवण्यासाठी MTFPS ने तीन वर्षासाठी (2007-10) चलत लक्ष्य सादर केले आहे. 2008-09 या वर्षात महसूली तूट वगळणे आणि राजकोषीय तूट कमी करून GSDP च्या 2 टक्के एवढी करणे, कर महसूल वाढवून

2 2008-09 वर्षातील राखीव निधीतील प्रत्यक्षत जमा रु 2,427.79 कोटी एवढी आहे. 2007-08 ह्या वर्षातील (-) रु 9,195.55 कोटी एवढी जमा विचारात घेता, मागील वर्षापेक्षा रु 11,623.24 कोटी एवढी निव्वळ वाढ झाली. काही राखीव निधींच्या समाप्तीमुळे तसेच (पान 3 वरील) तळटीप 1 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे रु 10,868 कोटी इतक्या स्थानांतरीत केलेल्या रकमेच्या परिणामस्वरूप वर्ष 2007-08 मध्ये उणे शिल्लक राहिली.

तो GSDP च्या 9.25 टक्के एवढा करणे, 2008-09 मध्ये एकदाही अधिकर्षाचा वापर न करणे, महसूली खर्चाचा समावेश, पायाभूत सोयीसुविधांची क्षेत्रे जशी पाटबंधारे, रस्ते आणि ऊर्जाक्षेत्र, यामधील गुंतवणूक वाढवणे, सामाजिक क्षेत्राकरिता राखलेल्या निधीमध्ये वाढ करणे, करवसूलीची कार्यक्षमता वाढवणे आणि व्याप्तीची प्रतिपूर्ती महसूली जमेच्या 16.21 टक्के ठेऊन कर्ज परताव्याची दायित्वे (liability) कमी करणे, यांचा 2008-09 मधील अधिघोषणेत मुख्यत्वे समावेश होता. 2008-09 या वर्षात MTFPS ने GSDP मधील वाढ 13.75 टक्के, करपद्धतीमधील सुसूत्रीकरण आणि VAT चे बळकटीकरणाच्या योगे करून अतिरिक्त निधीची सुसज्जता दृष्टीसमोर ठेवली होती. सरकारी हमीपत्रांचे व्यवस्थापन दूरदर्शी आणि प्रभावशाली होण्यासाठी हमी आवाहनास प्रतिबंध करण्याकरिता, हमीचे सनियंत्रण, हमी विषयांच्या आधारसामग्रीची निर्मिती, वैध करारांची पुनर्बांधणी इत्यादी सारखी पाऊले उचलली गेली.

परिशिष्ट 1.1 मध्ये प्रमुख राजकोषिय परीवर्तीचं (variables) समावेश असलेले, राज्याच्या राजकोषीय सुधार पथाचे दूरदर्शी विवरण दिले आहे.

चार्ट 1.1 मध्ये काही प्रमुख राजकोषीय गणकांचे अर्थसंकल्पीय अंदाज आणि प्रत्यक्ष खर्च सादर आहेत.

2008-09 ह्या वर्षात महसूली जमा, अंदाजपत्रकापेक्षा दोन टक्के वाढली (रु 1,360 कोटी) तर प्रत्यक्ष खर्च चार टक्के (रु 3,252 कोटी) नी कमी आला, परीणामी महसूल शिलकीत वाढ झाली. मत्ता खर्च 40 टक्के नी वाढला तर अंदाजपत्रकापेक्षा व्याज प्रदानात एका टक्काची घट झाली. महसूली जमा खर्चाची अंदाजपत्रकातील व प्रत्यक्ष आकडेवारी परिशिष्ट 1.5 मध्ये दिलेले आहे.

महसूल जमेतील वाढ ही कर महसूलातील 0.26 टक्के (रु 137 कोटी) आणि करेतर महसूलातील 46 टक्के (रु 3,075 कोटी), केंद्र सरकार कडील केंद्रीय कर 10 टक्के (रु 926 कोटी) आणि सहाय्यक अनुदान सात टक्के (रु 925 कोटी) ह्यांचा वजावटीचा निव्वळ परिणाम आहे.

महसूली खर्चातील घट ही सामाजिक सेवा आठ टक्के (रु 2,358 कोटी), आर्थिक सेवा 24 टक्के (रु 3,208 कोटी) आणि सहाय्यक अनुदाने 24 टक्के (रु 242 कोटी) ह्या सेवांवर जास्त खर्च तर सर्वसाधारण सेवेवरील कमी खर्च 25 टक्के (रु 9,060 कोटी) ह्याचा एकत्रित परिणाम आहे.

सामाजिक सेवांवरील वाढीव खर्च हा मुख्यतः शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृती 11 टक्के (रु 1,658 कोटी), सामाजिक कल्याण आणि पोषण 44 टक्के (रु 993 कोटी) अनुसूचित जाती/जमाती व इतर मागास वर्गीयांचे कल्याण 22 टक्के (रु 567

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

कोटी) आणि स्वास्थ्य आणि कुटुंब कल्याण आठ टक्के (रु 218 कोटी) आणि वजावट पाणि पुरवठा व स्वच्छता, गृह निर्माण व नागरी विकासावरील 21 टक्के (रु 1,169 कोटी) चा कमी खर्च असा आहे.

कृषी आणि संलग्न सेवा 87 टक्के (रु 2,980 कोटी), परिवहन आणि दळणवळण 29 टक्के (रु 600 कोटी), उर्जा 17 टक्के (रु 416 कोटी) आणि पाटबंधारे आणि पूर नियंत्रण 13 टक्के (रु 216 कोटी) आर्थिक सेवांवरील प्रामुख्याने वाढ झाली तर ग्रामीण विकास 35 टक्के (रु 1,073 कोटी) च्या कमी खर्चामुळे वाढीची वजावट झाली.

सर्वसाधारण सेवांवरील खर्चातील घट ही प्रामुख्याने प्रशासनिक सेवा 53 टक्के (रु 7,388 कोटी) आणि निवृत्तीवेतन आणि संकिर्ण सेवा 27 टक्के (रु 1,969 कोटी) झाली तर राजकोषीय सेवांमध्ये 53 टक्के (रु 443 कोटी) अधिक खर्चाच्या वजावटीमुळे दिसून येते.

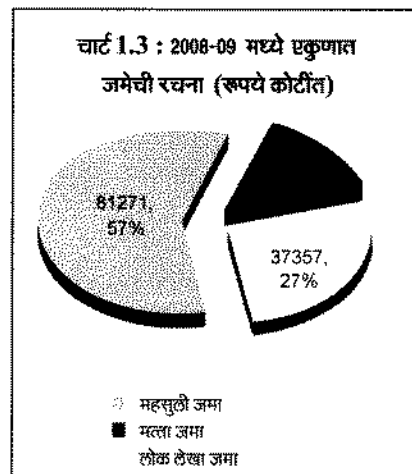
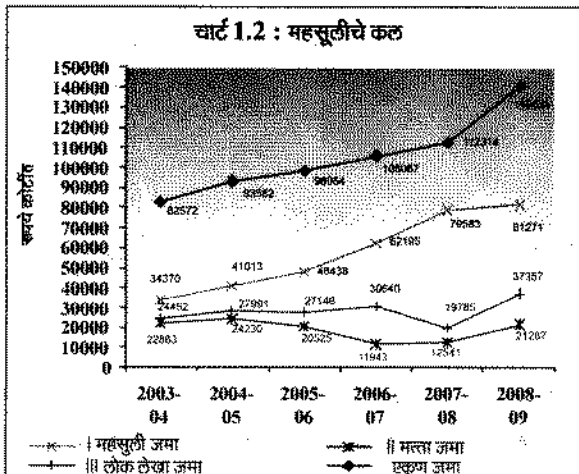
अर्थसंकल्पीय अंदाजपत्रकाच्या तुलनेत मत्ता खर्च 40 टक्के अधिक होता (रु 5,380 कोटी). मत्ता खर्चातील तफावट ही मुख्यतः पाटबंधारे आणि पूर नियंत्रण 69 टक्के (रु 4,600 कोटी), परिवहन 47 टक्के (रु 690 कोटी), उर्जा 31 टक्के (रु 215 कोटी), स्वास्थ्य आणि कुटुंब कल्याण 145 टक्के (रु 201 कोटी) आणि शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृती 85 टक्के (रु 178 कोटी) वाढ तर ग्रामीण विकास 67 टक्के (रु 968 कोटी) कमी खर्चामुळे वाढीची वजावट झाली.

राजकोषीय तूट³ ही प्रत्यक्षात अंदाजपत्रकात केलेल्या मुल्यनिर्धारणापेक्षा 6 टक्के अधिक होती (रु 841 कोटी) जी प्रामुख्याने मत्ता खर्चात आणि कर्ज आणि अग्रीम ह्यांच्या संवितरणाच्या वाढीमुळे होती. राजकोषीय तूट आणि रु 90 कोटीची व्याज प्रदानामुळे प्राथमिक तूटीत अर्थसंकल्पीय निर्धारणे 121 टक्के (रु 931 कोटी) ची वाढ झाली.

1.2 राज्याचे स्रोत (Resources)

1.2.1 वार्षिक वित्तीय लेखांनुसार राज्याचे स्रोत

राज्य शासनाचे महसुल आणि मत्ता यावरील जमा (Receipts) असे दोन घटक आहेत. महसुली जमा, कर महसुल, करेतर महसुल, केंद्रीय कर आणि शुल्कातील राज्यांचा हिस्सा भारत सरकार कडून मिळालेल्या सहाय्यक अनुदानापासून बनलेले असते. मत्ता जमेत संकीर्ण मत्ता जमा, निर्गुतवणुकीपासूनचे उत्पन्न, कर्ज आणि अग्रीमे ह्यांची वसुली, अंतर्गत स्रोतांपासून केलेले ऋण जमा (जसे, बाजारी कर्ज, वित्तीय संस्था आणि वाणिज्य बँकाकडून घेतलेले कर्ज), भारत सरकार कडून मिळालेली कर्ज आणि अग्रीम तसेच लोक लेखा माध्यमातून मिळालेले उत्पन्न/उपार्जन (accrual) यांचा समावेश असतो. तक्ता 1.1 मध्ये चालू वर्षातील वित्त लेखात दाखविलेले जमा आणि संवितरण सादर केले आहे. तक्ता 1.2 आणि चार्ट 1.2 मध्ये 2003-09 ह्या कालावधीतील एकूण जमेच्या विविध घटकांचा ओघ रेखाटला आहे. चार्ट 1.3 मध्ये चालू वर्षातील राज्याच्या एकूण स्रोतांची रचना रेखाटली आहे.

टीप : आकस्मिकता निधी रु 709 कोटी होती जी सन 2008-09 च्या एकूण जमेच्या एक टक्का होती.

तक्ता 1.2 - एकुणात जमेची रचना आणि वाढीचा कल

		(रूपये कोटीत)				
राज्याच्या जमेचे स्रोत	2003-04	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
I महसुली जमा	34,370	41,013	48,438	62,195	79,583	81,271
II मत्ता जमा (Capital Receipts - CR)	22,863	24,230	20,525	11,943	12,541	21,287
संकीर्ण मत्ता जमा	--	--	--	--	--	18
कर्ज आणि अग्रिमांची वसुली	482	2,041	551	51	733	560
लोक ऋण जमा	22,381	22,189	19,974	11,892	11,808	20,709
मत्ता ऋण जमा वाढीचा दर	129.33	-0.86	-9.98	-40.46	-0.71	75.38
बिगर मत्ता ऋण जमा वाढीचा दर	2.77	323.44	-73.00	-90.74	1337.25	-21.15
GSDP वाढीचा दर	12.86	11.63	16.28	17.79	16.03	18.05
CR वाढीचा दर (टक्के)	123.53	5.98	-15.29	-41.81	5.01	69.74
GSDP च्या संदर्भात सी.आर.ची फ्लावकता	9.605	0.514	-0.939	-2.350	0.313	3.864
III आकस्मिक निधी	867	348	1,955	1,289	405	709
IV लोक लेखा जमा	24,452	27,991	27,146	30,640	19,785	37,357
अ) अल्प वचत भविष्य निर्वाह निधी इत्यादी	1,714	1,684	1,794	1,895	2,060	2,220
ब) राखीव निधी	5,441	6,461	5,504	5,988	-9,196	2,428
क) ठेवी आणि अग्रिमे	5,609	7,466	8,371	8,898	10,847	11,438
ड) निलंबन आणि संकिर्ण	1,461	1,202	-905	436	325	3,132
इ) वित्त प्रेषणे	10,227	11,178	12,382	13,423	15,749	18,139
एकूण जमा	82,572	93,592	98,064	1,06,067	1,12,314	1,40,624

स्त्रोत : वित्तीय लेखे

राज्याची एकूण जमा 2003-04 च्या रु 82,572 कोटीवरून 2008-09 सालात रु 1,40,624 कोटी रूपयांपर्यंत 70 टक्यांने वाढली. 2003-04 ते 2008-09 पर्यंत एकूण महसुली जमेच्या हिश्यात 42 टक्यातून (रु 34,370 कोटी) 57 टक्के पर्यंत (रु 81,271 कोटी) वाढ झाली, तर 2003-04 पासून 2008-09 पर्यंत राज्याच्या मत्ता जमेच्या हिश्यात 28 टक्के वरून (रु 22,863 कोटी) 15 टक्के पर्यंत (रु 21,287 कोटी) घट झाली. ह्याच कालखंडात लोक लेखा जमेत 30 टक्के वरून (रु 24,452 कोटी) 27 टक्के पर्यंत (रु 37,357 कोटी) इतकी घट झाली.

ऋण मत्ता जमा, जी भविष्यात परतफेडीचे दायित्व निर्माण करते, 2003-04 च्या रु 22,381 कोटीवरून 2007-08 मध्ये रु 11,808 कोटी इतकी सातत्याने घट झाली; पण 2008-09 मध्ये मात्र रु 20,709 कोटी इतकी वाढ झाली. लोक लेखा जमेत 2003-04 पासून 2008-09 पर्यंत रु 24,452 कोटीवरून रु 37,357 कोटीची वाढ झाली. 2008-09 मध्ये ही वाढ मुख्यत्वे राखीव निधीतील (रु 2,428 कोटी), निलंबन आणि संकिर्ण (रु 2,807 कोटी), वित्त प्रेषणे (रु 2,390 कोटी) आणि ठेवी आणि अग्रिमे (रु 591 कोटी) मुळे झाली.

2007-08 मधील मत्ता जमा ऋण वाढीचा दर (-) 0.71 टक्के वरून 2008-09 मध्ये 75.38 टक्के वाढला तर 2007-08 मधील बिगर मत्ता जमा ऋण वाढीचा दर 1,337.25 टक्के वरून 2008-09 मध्ये (-) 21.15 टक्के वर घसरण झाली.

2003-04 मधील मत्ता ऋण जमा वाढीचा दर 129.33 टक्क्यांवरून 2008-09 मध्ये 75.38 टक्के पर्यंत घसरण झाली तर 2003-04 मधील GSDP वाढीचा दर 12.86 टक्क्यांवरून 2008-09 मध्ये 18.05 टक्के पर्यंत घसरला, परीणामी 2003-04 ची ऋण मत्ता फ्लावकता 10.056 वरून 2008-09 ला 4.176 झाली.

2003-04 मधील कर्जेतर मत्ता जमा वाढीचा दर 2.77 टक्के वरून 2008-09 मध्ये (-) 21.15 टक्के आला, परिणामी 2003-04 च्या कर्जेतर जमेच्या फ्लावकतेच्या वाढीचा दर 0.215 वरून 2008-09 मध्ये (-) 1.172 इतका झाला.

1.2.2 राज्याच्या योजना कार्यान्वित करणाऱ्या अभिकरणांना राज्य अंदाजपत्रकाबाहेरील निधीचे हस्तांतरण

केंद्र सरकार सामाजिक आणि मानवी विकासासाठी काम करणाऱ्या राज्यातील अभिकरणांना⁴ मोठ्या प्रमाणावर योजना राबविण्यासाठी निधी हस्तांतरीत करित असते. हा हस्तांतरीत निधी राज्य सरकारच्या अंदाजपत्रकात, राज्य कोषागार

4 राज्य कार्यान्वयन अभिकरण (Agency-संख्या) मध्ये त्या संघटना/संस्था ज्यात अशासकीय संघटनांचाही समावेश आहे ज्यांना राज्य सरकार द्वारा केंद्र सरकार कडून विनिर्दिष्ट कार्यक्रमांसाठी निधी घेण्यासाठी अधिकृत केलेले असते

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

यंत्रणा यामधून सादर होत नसल्यामुळे वार्षिक वित्तीय विवरणपत्रात ह्याचा स्रोत (निधीचा) दिसून येत नाही. त्यामुळे राज्याच्या जमाखर्चाचे तसेच यापासून प्राप्त होणा-या इतर राज्यकोषीय चल/मापदंड यांचे आककलन होते. राज्यातील अभिकरण संस्थांना 2008-09 साली हस्तांतरीत निधीच्या एकुणात स्रोतांचे खरे चित्र तक्ता 1.3 मध्ये सादर केले आहे.

तक्ता 1.3 राज्य अंमलबजावणी संस्था ज्यांना निधी परस्पर हस्तांतरित केला

(रुपये कोटीत)

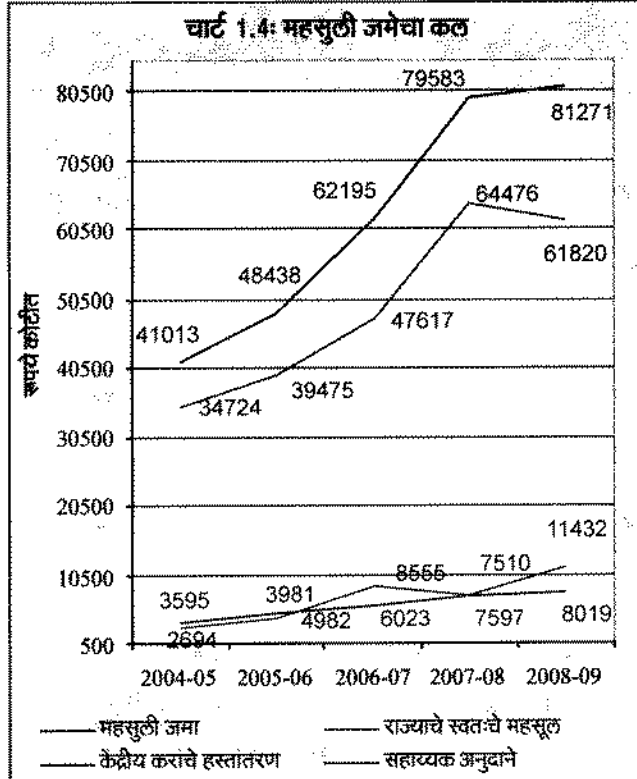
कार्यक्रम/योजना (कॅसास केंद्र हिस्सा)	राज्यातील कार्यान्वयीन समित्या	केंद्र हिस्सा
डिआरडीए प्रशासन (75 टक्के)	जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा	7.44
इंदिरा आवास योजना (75 टक्के)	जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा	152.08
स्वर्ण जयंती ग्राम स्वरोजगार योजना (75 टक्के)	जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा	87.01
राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना (100 टक्के)	जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा #	95.27
एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थापन कार्यक्रम (92 टक्के)	जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा	7.60
सर्व शिक्षा अभियान (60 टक्के)	महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद	673.86
सुक्ष्म सिंचन (80 टक्के)	कृषी तंत्र व्यवस्थापन यंत्रणा	135.67
स्वर्ण जयंती रोजगार योजना (75 टक्के)	राज्य नागरी विकास यंत्रणा	89.98
प्रधान मंत्री ग्राम रस्ते योजना (100 टक्के)	महाराष्ट्र ग्रामीण रस्ते विकास यंत्रणा	100.00
राष्ट्रीय ग्रामीण स्वास्थ्य मिशन (85 टक्के)	राज्य स्वास्थ्य संस्था, महाराष्ट्र	336.39
खासदाराच्या स्थानिक क्षेत्रात विकासाची योजना (100 टक्के)	राज्य जिल्हाधिकारी	142.00
राष्ट्रीय उद्यानविषयक मिशन (85 टक्के)	महा. राज्य उद्यानविषयक आणि औषधी वनस्पती बोर्ड, पुणे	130.22
	राष्ट्रीय उद्यानविषयक संशोधन आणि विकास प्रतिष्ठान, नासिक	8.59
	राष्ट्रीय निंबूवर्गीय संशोधन केंद्र, नागपूर	2.34
पणन साधन सामग्री श्रेणीकरणाचा विकास आणि मानकीकरण (100 टक्के)	राष्ट्रीय कृषी आणि ग्रामीण विकास बँक (नाबाई)	62.50
ग्रामीण भंडार योजना (100 टक्के)	नाबाई	98.00
दुग्ध व्यवसाय मत्ता निधी (100 टक्के)	नाबाई	35.00
राष्ट्रीय बांबू मिशन (92 टक्के)	संचालक, महाराष्ट्र एकात्मिक पडीक जमीन विकास यंत्रणा	4.84
प्रदूषण नियंत्रण (100 टक्के)	महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण बोर्ड	5.21
	एकूण	2174.00

राज्यात रा. रो. ह. योजना हा कार्यक्रम जिल्हाधिकार्यांतर्फे कार्यान्वीन करण्यात आल्याने डिआरडीए च्या नावे काढलेले चेक्स जिल्हाधिकार्यांना प्रेषित केले जातात.
स्रोत : अर्थ मंत्रालय, भारत सरकार आणि ई-लेखा, महानियंत्रक (लेखा).

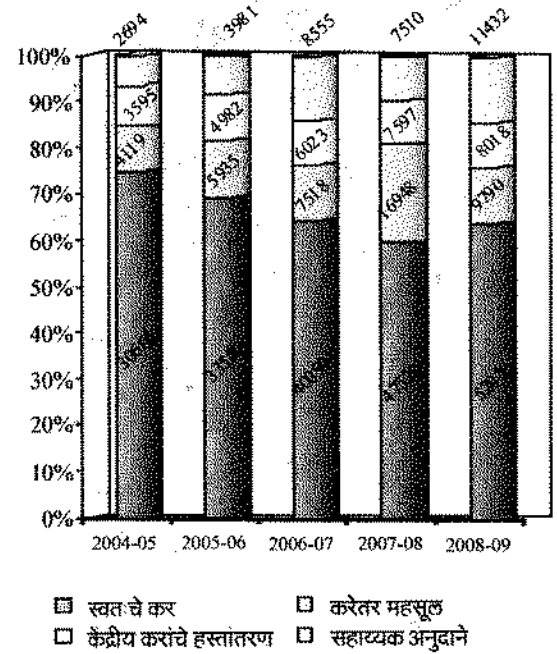
2008-09 ह्या वर्षात भारत सरकारने रु 2,174 कोटी राज्य कार्यान्वयीन समित्यांना परस्पर हस्तांतरीत केले. हा निधी प्रामुख्याने, सर्व शिक्षा अभियान कार्यक्रमासाठी (रु 673.86 कोटी - 31 टक्के) महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद - ह्यांना, इंदिरा आवास योजना, स्वर्णजयंती ग्राम स्वरोजगार योजना, एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थापन कार्यक्रम आणि डीआरडीए प्रशासन या योजनांतर्गत (रु 349.40 कोटी, 16 टक्के) जिल्हा ग्रामीण विकास समितीस आणि राष्ट्रीय ग्रामीण स्वास्थ्य मिशन अंतर्गत राज्य स्वास्थ्य सोसायटील (रु 336.39 कोटी 15 टक्के) देण्यात आले. **राज्यातील अमलबजावणी करणा-या संस्थांना केंद्र शासनाकडून थेट निधी हस्तांतरीत केल्याने त्यांनी विविध योजनांवर केलेल्या खर्चावरील संनियंत्रणात निष्फळता येऊ शकते, कारण हा निधी राज्याच्या अर्थसंकल्पांत प्रतिबिंबित होत नाही. ह्या निधीवर संनियंत्रण न राखल्यामुळे महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदार या आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन (FRBM) नुसार राज्यकोषीय व्यवहारातील आणि आवश्यक पारदर्शत्व आणि त्याची जबाबदारी डावलली गेली.**

1.3 महसुली जमा

शासनाच्या महसुली जमेचा तपशील वित्तिय लेखांच्याच्या प्रपत्र 11 मध्ये दिलेला आहे. महसुली जमेत स्वतःचे कर आणि करेतर महसुल, केंद्रीय करांचे हस्तांतरण आणि केंद्र शासनाचे सहाय्यक अनुदाने यांचा समावेश होतो. 2004-09 या काळातील महसुली जमेचा कल व रचना अनुक्रमे चार्ट 1.4 व 1.5 तसेच परिशिष्ट 1.2 मध्ये दर्शविलेले आहे.

चार्ट 1.5 : 2004-09 काळावधीत महसुली जमेची रचना (रुपये कोटीत)

2004-09 या काळात महसुली जमेत क्रमवर्धी वाढ दर्शविते. परंतु, 2004-08 मध्ये स्वतःच्या करामध्ये उतरत्या कला बरोबर 2008-09 मध्ये थोडीशी वाढ होती. सहाय्यक अनुदानामध्ये 2007-08 चा अपवाद वगळता 2004-09 मध्ये चढता कल दिसतो. या काळावधीत करेतर महसुल व केंद्रीय करांचे हस्तांतरणातील हिश्यात सापेक्ष स्थैर्य दर्शविते. परंतु रु 10,868 कोटींची अनुत्पादित राखीव निधी बंद करून राज्याच्या एकत्रीत निधीमध्ये करेतर महसुल म्हणून जमा केल्यामुळे 2007-08 मध्ये करेतर महसुली हिश्यात 21.3 टक्के अशी बऱ्यापैकी वाढ झाली. **रु 81,271 कोटींची महसुली जमा राज्य शासनाने निर्धारण केलेल्या त्यांच्या FCP (रु 70,363 कोटी), सन 2008-09 ची MTFPS (रु 79,911 कोटी) आणि TFC (रु 55,439 कोटी) च्या निर्धारणापेक्षा जास्त होती.**

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

महसुली जमेचा जीएसडीपी सापेक्ष कल खाली दर्शविला आहे :

तक्ता 1.4 : महसुली जमेचा जीएसडीपी सापेक्ष कल

	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
महसुली जमा (RR) (रुपये कोटीत)	41,013	48,438	62,195	79,583	81,271
महसुली जमेच्या वाढीचा ⁵ दर (टक्के)	19.3	18.1	28.4	28	2.1
RR/जीएसडीपी (टक्के)	11.0	11.2	12.2	13.5	11.6
फलावकता गुणोत्तर⁶					
जीएसडीपीच्या ⁷ संदर्भाने महसुली फलावकता	1.659	1.112	1.596	1.747	0.116
जीएसडीपीच्या ⁷ संदर्भाने स्वतःच्या करांची फलावकता	1.797	0.842	1.158	2.208	-0.227
स्वतःच्या करांच्या (गुणोत्तर) संदर्भाने महसुली फलावकता	0.921	1.321	1.379	0.791	-0.512
GSDP (रुपये कोटीत)	3,71,878	4,32,413	5,09,356	5,90,995*	6,97,683 [#]
GSDP च्या वाढीचा दर	11.63	16.28	17.79	16.03	18.05

स्रोत : महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी (प्राथमिक अंदाज) वर आधारित

* महाराष्ट्र शासनाच्या अर्थ व सांख्यिकी संचालनालयाने दिलेले आगाऊ अंदाज

महसुली जमेच्या वाढीचा दर 2004-05 ते 2007-08 मध्ये 18.1 टक्के ते 28.4 टक्के दरम्यान होता. 2008-09 मधील महसुली जमेची हळू वाढ (2.1 टक्के) ही करेतर महसूल मध्ये प्रकर्षाने झालेली घसरण जी पॅरा 1.1 मध्ये चर्चिली आहे व वीजेवरील कर व शुल्क तसेच मुद्रांक व नोंदणी शुल्कामध्ये झालेली कमी जमा यामुळे झाली. या अधिक, आर्थिक मंदी ही राज्याच्या कर महसुली मध्ये झालेल्या घटीस कारणीभूत होती.

राज्याच्या स्वतःच्या करांच्या संदर्भाने महसुली फलावकता 2004-05 मध्ये 0.921 पासून 2006-07 मध्ये 1.379 पर्यंत वाढली. परंतु, ती 2007-08 मध्ये 0.791 आणि 2008-09 मध्ये (-) 0.512 अशी हळूहळू घसरली.

1.3.1 राज्याचे स्वतःचे स्रोत

प्रमुख कर आणि शुल्काच्या बाबतीत एकूण जमा तसेच करेतर महसुलीचे घटक, ते जमा करण्यासाठी झालेला खर्च आणि सन 2004-05 पासून 2008-09 पर्यंत त्या खर्चाची एकूण जमेशी टक्केवारी परिशिष्ट 1.2 मध्ये दर्शविली आहे. 2008-09 मधील प्रत्यक्ष महसुली जमे च्या संबंधी (Vis-a-Vis) राज्य शासन व बाराव्या वित्त आयोगाने केलेले निर्धारण तक्ता 1.5 मध्ये दिलेले आहे.

तक्ता 1.5 : बारावे वित्त आयोग (TFC) आणि राज्याच्या प्रक्षेपणा सापेक्ष महसुली जमा

	TFC ने केलेले निर्धारण	FCP मधील प्रक्षेपण	MTFPS मधील प्रक्षेपण	अर्थसंकल्प	प्रत्यक्ष
कर महसूल	50,566	50,703	51,894	60,839	52,030
करेतर महसूल	4,873	5,975	6,715	6,715	9,790

कर महसूल

2004-05 पासून ते 2008-09 पर्यंतच्या पाच वर्षांच्या कालावधीतील कर महसुलाचे क्षेत्राप्रमाणे घटक तक्ता 1.6 मध्ये दर्शविला आहे.

5 पृष्ठ 97 वरील शब्दसूची पहा

6 दिलेल्या पाया (base) बदलाबरोबर लवचिकता (elasticity) व बदलाचा प्रतिसाद (responsiveness) फलावकतेचे गुणोत्तर निदर्शित करणे. उदाहरणार्थ, जर जीएसडीपी एक टक्क्यांनी वाढला तर महसुली जमा 0.06 टक्के गुणांनी (point) वाढीचा कल दर्शविते आणि महसुली फलावकता 0.06 सूचित करते (पृष्ठ 97 वरील शब्दसूची पहावी)

7 राज्याचा स्वतःच्या करात कर आणि करेतर महसूलचा समावेश होतो

तक्ता 1.6 : कर महसुलाचे क्षेत्राप्रमाणे घटक

(रुपये कोटीत)

कर महसुल	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09		
					अर्थसंकल्पीय अंदाज	प्रत्यक्ष	अर्थसंकल्पीय अंदाजाच्या संदर्भात टक्केवारी
विक्री, व्यापार इ. वरील कर	18,817	19,877	24,131	26,753	29,039	30,681	5.65
राज्य उत्पादन शुल्क	2,219	2,824	3,301	3,963	4,500	4,434	-1.47
वाहनावरील कर	1,177	1,309	1,841	2,143	2,426	2,220	-8.49
मुद्रांक व नोंदणी शुल्क	4,116	5,266	6,416	8,550	9,600	8,288	-13.67
वीजेवरील कर व शुल्क	1,674	1,661	1,577	2,688	2,600	2,395	-7.88
जमीन महसूल	361	429	484	512	700	546	-22.00
वस्तु व प्रवाशांवरील कर	428	505	224	388	594	892	50.17
इतर कर	1,814	1,869	2,125	2,531	11,380	2,574	-77.38
एकूण	30,606	33,540	40,099	47,528	60,839	52,030	-14.48

स्रोत : वित्तीय लेखे, अर्थसंकल्प अंदाज : महाराष्ट्र शासनाची वित्तीय पत्रिका (अर्थसंकल्प)

जरी राज्याचा कर महसुल 2008-09 मध्ये अर्थसंकल्प अंदाजापेक्षा रु 8,809 कोटीने कमी झाला तरी तो मागील वर्षापेक्षा रु 4,502 कोटी (9 टक्के) ने वाढला. वाढ मुख्यत्वे (अ) विक्री, व्यापार इत्यादी वरील कर (रु 3,928 कोटी) जो मुख्यत्वे ऊस खरेदीवरील करांवर मागील वर्षामधील तहकुबी (stay), जी विभागाने 2008-09 वर्षामध्ये वाढविली नव्हती ती उठविल्यामुळे झाली, ई-विवरण पत्र (e-returns) भरण्याची सुरुवात, ज्यामुळे व्यापारांचा अनुपालनाचा वाढलेला दर्जा, नॉव्हेंबर 2008 पर्यंतची आर्थिक वृद्धी आणि पेट्रोल विक्रीमधील जमेची वृद्धी (ब) वस्तु व प्रवाशांवरील कर (रु 504 कोटी) जो महाराष्ट्र राज्य रस्ते वाहतुक महामंडळांकडून 2007-08 मधील घ्यावयाचा (receivable) प्रवासी कर 2008-09 मध्ये समायोजित केला आणि (क) राज्य उत्पादन शुल्क (रु 471 कोटी) कारण देशी दारू, अल्कोहोल वापरून औषधीय व प्रसाधनगृहीय बनविलेल्या वस्तु, अफू इत्यादी पासून उत्पादन शुल्कात जास्त जमा आणि अनुज्ञप्ति फी.

कर महसुलाची GSDP ची टक्केवारी (7.46 टक्के) ही TFC च्या प्रमाणकीय निर्धारण (normative assessment) (9.7 टक्के) तसेच राज्य शासनाने FCP (8.5 टक्के)/ MTFPS (9.25 टक्के) मध्ये केलेल्या प्रक्षेपणापेक्षा कमी होती.

करेतर महसूल

प्रामुख्याने मुख्य शीर्ष "संकीर्ण सामान्य सेवा" (रु 7,570 कोटी)⁸ मधील पुस्तकी जमेमध्ये प्रकर्षाने झालेली घट, या कारणामुळे राज्याची करेतर जमा 2007-08 मधील रु 16,948 कोटी पासून ते 2008-09 मधील रु 9,790 कोटी पर्यंत 42 टक्यांनी कमी झाली.

तक्ता 1.5 वरून उघडकीस (reveals) येते की 2008-09 मधील प्रत्यक्ष कर महसुल जमा ही TFC च्या प्रमाणकीय निर्धारण तसेच राज्य शासनाने FCP/MTFPS मध्ये केलेल्या प्रक्षेपणापेक्षा जास्त होती. प्रामुख्याने हमी शुल्कामधील वाढ (रु 3,415 कोटी) आणि "संकीर्ण सामान्य सेवा" मध्ये पुस्तकी जमा केलेले रु 339.97 कोटीचे कर्ज सहाय्य (केंद्र शासनाकडून DCRF मध्ये कर्ज क्षमापीन केल्यामुळे प्राप्त झाले) या कारणामुळे शासनाचा करेतर महसुल, **शासनाच्या FCP (64 टक्के) तसेच TFC प्रक्षेपण (101 टक्के) या दोन्ही पेक्षा लक्षणीय वाढला.**

केंद्रीय करांचे हस्तांतरण

2007-08 मधील रु 7,597 कोटीवरून 2008-09 मध्ये रु 8,018 कोटींनी केंद्रीय करांच्या हस्तांतरणात 6 टक्यांनी वाढ झाली. ही मुख्यत्वे निगम कर (रु 218 कोटी), सेवा कर (रु 107 कोटी) आणि अबकारी शुल्क (रु 97 कोटी) या मधील वाढीमुळे झाली.

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

सहाय्यक अनुदाने

केंद्र शासनाकडील सहाय्यक अनुदानात 2007-08 च्या रु 7,510 कोटी वरून 2008-09 मध्ये रु 11,432 कोटी अशी वाढ (52 टक्के) झाली. ही वाढ मुख्यत्वे केंद्रीय योजना अनुदाने (121 टक्के) आणि राज्य योजना अनुदाने (77 टक्के) यामध्ये झाली. 2008-09 मध्ये योजनेतर अनुदाने 34 टक्क्यांनी वाढली त्याचवेळी केंद्र पुरस्कृत योजना अनुदाने 14 टक्क्यांनी वाढली (तक्ता 1.7).

तक्ता 1.7 : केंद्रशासनाकडून सहाय्यक अनुदाने

	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
राज्य योजनेसाठी अनुदाने	1,266	1,255	3,919	3,780	6,683
योजनेतर अनुदाने	570	1,582	3,489	2,106	2,832
केंद्रीय योजनांसाठी अनुदाने	86	286	89	63	139
केंद्रीय आणि केंद्र पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदाने	772	858	1,058	1,561	1,778
एकूण	2,694	3,981	8,555	7,510	11,432
मागील वर्षाच्या तुळनेत वाढ/ घसरणाची टक्केवारी	18.7	47.8	114.9	(-)12.2	52.22

स्रोत : वित्तिय लेखे

“ब्लॉक ग्रांट” (रु 2,709 कोटी) मध्ये झालेल्या वाढीमुळे राज्य योजनांच्या योजना अनुदानात वाढ झाली. तर योजनेतर अनुदानातील वाढ ही इतर अनुदाने (रु 998 कोटी) मध्ये झालेल्या वाढीमुळे होती. केंद्रीय योजनांच्या अनुदानात झालेली वाढ ही अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय यांचे कल्याण (रु 49 कोटी) यामध्ये झालेल्या वाढीमुळे होती. केंद्र पुरस्कृत योजनांमधील वाढ, ही मुख्यत्वे “सामान्य शिक्षण” (रु 354 कोटी) आणि “समाज कल्याण व बाल कल्याण” (रु 191 कोटी) यामधील वाढीमुळे झाली.

1.3.2 कर चुकवेगिरी, निर्लेखन/क्षमापित आणि परतावा यामुळे झालेली महसुली तूट

1.3.2.1 करांची चुकवेगिरी

यावर्षामध्ये, विक्रीकर विभागाने करांच्या चुकवेगिरीची 855 प्रकरणे उघडकीस आणली/शोधून काढली. 2008-09 पर्यंत उघडकीस आणलेल्या 3,280 प्रकरणांपैकी फक्त 471 प्रकरणे पूर्ण करून रु 128 कोटींची मागणी केली. राज्य उत्पादन शुल्क विभागाबाबत फक्त 1 प्रकरण या वर्षामध्ये शोधले ते रु 11 लाखांची मागणी करून पूर्ण केले. वाहनांवरील करांबाबत, 2008-09 मध्ये 745 प्रकरणे शोधली. 2008-09 पर्यंत शोधलेल्या 3,968 प्रकरणांपैकी 2,037 प्रकरणी रु 2.75 कोटींची मागणी करून पूर्ण केली.

1.3.2.2 महसुलाचे निर्लेखन/क्षमापित

सन 2008-09 मध्ये, अनुक्रमे विक्रीकर आणि उत्पादन शुल्क संबंधी 6,510 प्रकरणांमधील मागणी केलेले रु 3.33 कोटी आणि 17 प्रकरणांतील रु 12.83 लाख, तक्ता 1.8 मध्ये दर्शविलेल्या कारणामुळे “न येणारी रक्कम” (irrecoverable due) म्हणून विभागाने निर्लेखित केली.

तक्ता 1.8 : महसुलाचे निर्लेखन/क्षमापित करण्याची कारणे

कारणे	विक्रीकर इत्यादी		उत्पादन शुल्क	
	एकूण प्रकरणे	रक्कम	एकूण प्रकरणे	रक्कम
कसुरदाराचा ठावठिकाणा न लागणे	217	280.06	07	4.74
कसुरदार जिवंत नसणे	--	--	03	0.24
कसुरदाराकडे कुठलीही संपत्ती नसणे	6,292	52.83	01	0.50
दिवाळखोर ठरविलेले कसुरदार	--	--	02	0.30
इतर कारणे	1	0.38	04	7.05
एकूण	6,510	333.27	17	12.83

1.3.2.3 कर आणि शुल्कांचा परतावा

सन 2008-09 च्या सुरुवातीस प्रलंबित असलेली परतावा प्रकरणे, वर्षामध्ये आलेले दावे, वर्षामध्ये मान्य केलेले परतावे आणि सन 2008-09 वर्षाच्या शेवटी प्रलंबित असलेली प्रकरणे, विभागाने प्रतिवेदन केल्याप्रमाणे तक्ता 1.9 मध्ये दर्शविली आहेत.

तक्ता 1.9 : विविध विभागांनी वर्षामध्ये मान्य केलेले परतावे

(रुपये कोटीत)

तपशील	वाहनांवरील कर		बीजेवरील कर व शुल्क		राज्य उत्पादन शुल्क		विक्री कर इत्यादी	
	प्रकरणे	रक्कम	प्रकरणे	रक्कम	प्रकरणे	रक्कम	प्रकरणे	रक्कम
वर्षाच्या सुरुवातीला असलेले प्रलंबित दावे	1,105	0.87	93	5.77	78	1.65 ⁹	4,577	502.94
वर्षामध्ये प्राप्त झालेले दावे	656	0.47	308	24.39	23	0.20	25,573	4,382.34
वर्षामध्ये केलेले परतावे	680	0.96	256	28.26	20	0.17	14,311	3,018.79
वर्षाच्या शेवटी शिल्लक असलेले प्रलंबित दावे	1,081	0.38	145	1.90	81	1.68	15,839	1,866.49

1.3.3 महसुली थकबाकी

महसुलाच्या काही प्रधान शीर्षाबाबत महसुलाची थकबाकी 31 मार्च 2008 ला रु 24,444 कोटी पासून 31 मार्च 2009 ला रु 34,185 कोटी पर्यंत 40 टक्क्यांनी वाढली. त्यापैकी, तक्ता 1.10 मध्ये उल्लेखिलेल्या प्रमाणे, रु 6,904.71 कोटी पाच वर्षांपेक्षा जास्त प्रलंबित आहे.

तक्ता 1.10 : महसुलाची थकबाकी

(रुपये कोटीत)

महसुली शीर्ष	31 मार्च 2009 ला एकूण प्रलंबित रक्कम		शेरा
	एकूण	प्रलंबित रक्कम पाच वर्षांपेक्षा जास्त	
विक्री कर इत्यादी	33,971.82	6,824.87	अपिलिय प्राधिकारी यांनी रु 11,439.68 कोटीसाठी तहकुकी आदेश दिले. कालमर्यादा उलटून न गेल्यामुळे रु 9,382.70 कोटीच्या वसुलीच्या कार्यवाहीचा आरंभ झाला नाही आणि उरलेली रक्कम वसुली प्रक्रियेमध्ये आहे.
उत्पादन शुल्क	8.52	7.71	रु 2.05 कोटीची वसुली न्यायालयात प्रलंबित आहे. बाकी असलेल्या रु 6.47 कोटीपैकी, रु 1.71 कोटीची वसुली जमीन महसुल थकबाकी म्हणून प्रगतीपथावर आहे आणि रु 4.76 कोटीच्या वसुलीची कार्यवाही चालू आहे
तरुंगात बनविलेल्या वस्तुंची विक्री	10.44	6.27	महसुल थकबाकीच्या वसुलीसंबंधी योग्य आदेश दुय्यम कार्यालयांना दिलेले आहेत. अलद गतीन वसुली करण्याचे प्रयत्न करण्यात येत आहेत.
वीजशुल्क / निरीक्षण फी	194.48	65.86	शासनाने संबंधित जिल्हाधिकार्यांना वीज शुल्काची थकबाकी जमीन महसुल थकबाकी म्हणून वसुल करण्याचे आदेश दिले आहेत
एकूण	34,185.26	6,904.71	

1.4 साधनांचा वापर

मुख्य खर्चाच्या जबाबदाऱ्यांच्या सोपवणुकीमुळे (entrustment) राज्य शासनाच्या स्तरावर खर्चाच्या वाटपांचे पृथक्करण होणे महत्वपूर्ण आहे. राजकोषीय जबाबदारी विधी विधानाच्या चौकटीत, सार्वजनिक खर्चाच्या पैश्यांची तूट किंवा कर्ज या मार्फत उभारणी करण्यासाठी अर्थसंकल्पीय मर्यादा आहेत. त्यामुळे, म्हणूनच महत्वपूर्ण आहे की राज्यस्तरावर चालू असलेली राजकोषीय दुरुस्ती व एकत्रीकरणाची प्रक्रीया ही मुख्यत्वेकरून विकास आणि सामाजिक क्षेत्रांच्या खर्चांना प्रभावित करू नये.

9 विभागाने ताळमेळ करून दिलेली स्थिती

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

1.4.1 खर्चाची वाढ व रचना

सन 2004-05 ते 2008-09 पर्यंतचा एकूण खर्च व त्याची रचना तक्ता 1.11 मध्ये दर्शविलेली आहे.

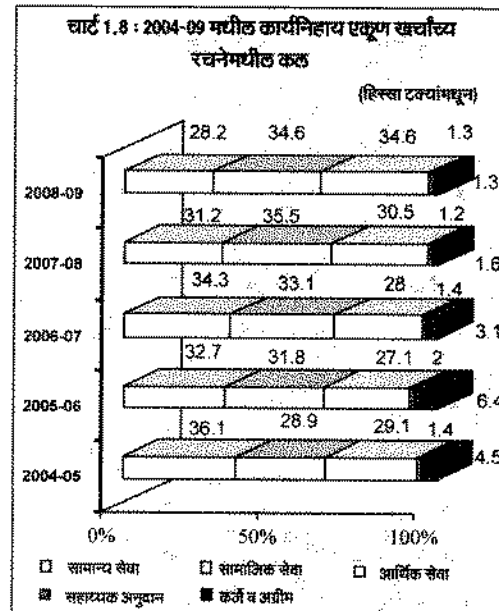
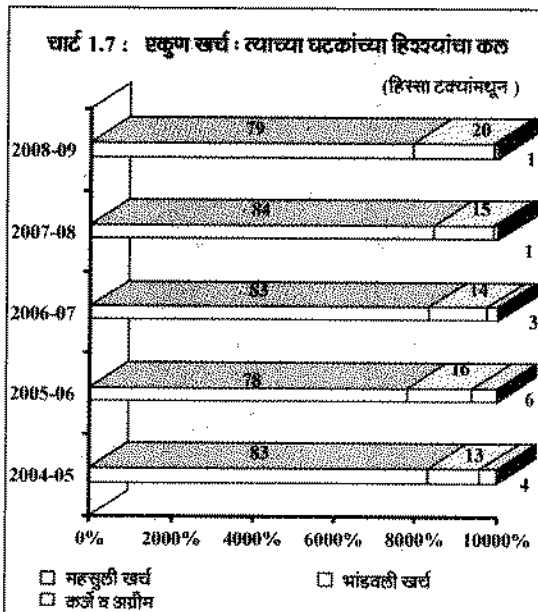
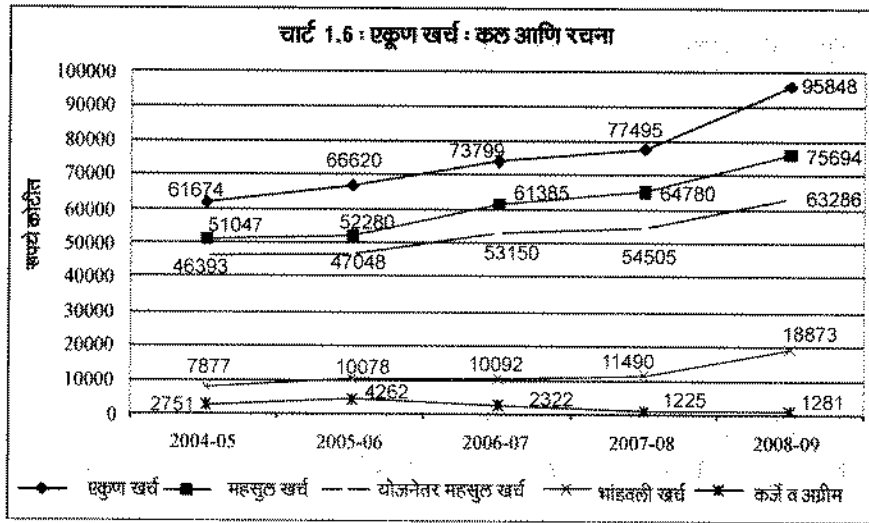
तक्ता 1.11 एकूण खर्च आणि त्याची रचना

(रुपये कोटीत)

	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
एकूण खर्च	61,674	66,620	73,799	77,495	95,848
महसुली खर्च	51,046	52,280	61,385	64,780	75,694
त्यापैकी योजनेतर महसुल खर्च	46,392	47,048	53,150	54,505	63,286
भांडवली खर्च	7,877	10,078	10,092	11,490	18,873
कर्जे व अग्रीमे	2,751	4,262	2,322	1,225	1,281

स्रोत : वित्तीय लेखे

मागील पाच वर्षांच्या (2004-09) कालावधीत एकूण खर्चाचा कल चार्ट 1.6 मध्ये दिलेला आहे आणि त्याचे "आर्थिक वर्गीकरण" व "कार्यनिहाय खर्च" या दोन्ही बाबतची रचना अनुक्रमे चार्ट 1.7 व 1.8 मध्ये दाखविलेली आहे.

राज्याचा एकूण खर्चाचा सरासरी वाढीचा दर 2004-05 पासून रु 61,674 कोटी ते 2008-09 पर्यंत रु 95,848 कोटी असा 11 टक्के वाढला. एकूण खर्च, त्याचा वार्षिक वाढीचा दर, खर्चाचे राज्याच्या जीएसडीपीशी गुणोत्तर आणि त्याची जीएसडीपी व महसुली जमा बाबतची फलावकता तक्ता 1.12 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 1.12 : एकूण खर्च - मुळ परिमाणे

	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
एकूण खर्च (TE) (रुपये कोटीत)	61,674	66,620	73,799	77,495	95,848
वाढीचा दर (टक्के)	16.8	8.0	10.8	5	23.7
TE/GSDP गुणोत्तर (टक्के)	16.5	15.4	14.5	13.1	13.7
RR/TE गुणोत्तर (टक्के)	66.5	72.7	84.3	102.7	84.8
एकूण खर्चाच्या संदर्भातील फलावकता :					
जीएसडीपी (गुणोत्तर)	1.445	0.491	0.607	0.312	1.313
RR (गुणोत्तर)	0.870	0.442	0.380	0.179	11.286

2008-09 मधील एकूण खर्चाची रु 18,353 कोटीची (23.7 टक्के) वाढ ही मुख्यत्वे महसुली खर्च रु 10,914 कोटी आणि भांडवली खर्च रु 7,383 कोटी यामध्ये झालेली वाढ त्याचबरोबर कर्जे व अग्रिमे वाटपात झालेली रु 56 कोटीची वाढ यामुळे झाली. महसुली खर्चाची वाढ मुख्यत्वे (अ) सामान्य शिक्षण (रु 2,643 कोटी), (ब) सहकार (रु 2,186 कोटी) (क) निवृत्तीवेतन व इतर सेवानिवृत्ती लाभ (रु 962 कोटी), (ड) अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय यांचे कल्याण (रु 808 कोटी), (ई) ग्रामीण रोजगार (रु 707 कोटी), रोजगार हमी निधी मध्ये रक्कमांचे हस्तांतरणामुळे आणि (फ) पोलीस (रु 632 कोटी) यावर झाली.

2008-09 मधील भांडवली खर्चाची वाढ मुख्यत्वे गोदावरी मराठवाडा सिंचन विकास महामंडळ, कोकण सिंचन विकास महामंडळ, महाराष्ट्र कृष्या खोरे विकास महामंडळ, तापी सिंचन विकास महामंडळ आणि विदर्भ सिंचन विकास महामंडळ यात शासनाचे भाग-भांडवल अंशदान (रु 10,779.76 कोटी) यामध्ये झालेल्या वाढीमुळे झाली. 2008-09 वर्षातील कर्जे व अग्रिमे संवितरणातील वाढ ही मुख्यत्वे सहकार (रु 72 कोटी) व वीज प्रकल्पे (रु 205 कोटी) यातील वाढीमुळे झाली.

2008-09 मधील योजना व योजनेतर खर्चाच्या स्वरूपातील एकूण खर्च असे उघड करतो की योजनेतर खर्चाच्या हिस्सा 74 टक्के असे प्राबल्य (dominant) होते तर योजना खर्चाचे प्रमाण 26 टक्के होते. त्याअधिक, एकूण खर्चाच्या रु 18,353 कोटीच्या वाढीत योजना खर्चाचा हिस्सा 30 टक्के (रु 5,442 कोटी) तर योजनेतर खर्चाचे प्रमाण 70 टक्के 2008-09 मध्ये (रु 12,911 कोटी) अंशदानीत होता. तसेच, चालू वर्षात विविध कार्यक्रम/हस्तांतरण यावर 61 टक्के वाढीव योजना खर्च हा भांडवली खर्चाखाली होता.

अनुत्पादीत राखीव निधी राज्याच्या एकत्रीत निधी मध्ये हस्तांतरण केल्यामुळे, 2007-08 मधील करेतर महसूलामध्ये कधीही न झालेल्या (unprecedented) वाढीच्या प्रकाशात महसूल जमेचे एकूण खर्चाशी 2007-08 मधील 102.7 टक्क्यांपासून 2008-09 मधील 84.8 टक्क्यांपर्यंत कमी झालेल्या गुणोत्तराडे बघावे लागेल. GSDP च्या संदर्भाने एकूण खर्चाची फलावकता जी 2004-05 मध्ये एक होती ती 2005-06 ते 2007-08 या कालावधीमध्ये लक्षणीय (significantly) झालेली घट ही खर्चाच्या वाढीच्या दरातील घटीसोबत GSDP ची या वर्षामध्ये प्रकर्षाने झालेल्या वाढीच्या एकत्रीत परिणामांमुळे झाली. जी GSDP च्या वाढी सोबत राज्याच्या खर्चाच्या स्वाभाविक प्रवृत्ति (propensity) मध्ये सोपे घसरण दर्शविते. GSDP च्या वाढीच्या दराच्या तुलनेत एकूण खर्चाच्या वाढीच्या दरात झालेल्या वाढीमुळे 2007-08 मध्ये हे गुणोत्तर 1.313 असे वाढले. त्याचप्रमाणे 2004-08 या कालावधीमध्ये महसूल जमेच्या संदर्भाने एकूण खर्चाच्या फलावकतेमध्ये सातत्याने घसरण झाली. परंतु 2008-09 मध्ये हे गुणोत्तर 11.286 असे वाढले, जे खर्चाच्या वाढीचा वेग जमपेक्षा जास्त आहे असे दर्शवितो.

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

कार्यानुसार एकूण खर्चाचा कल

कार्यानुसार, व्याजप्रदानेसह सामान्य सेवा, सामाजिक सेवा आणि आर्थिक सेवा, सहाय्यक अनुदान आणि कर्जे व अनुदाने यांवरील खर्चाचा एकूण खर्चात समावेश होतो, असे गृहीत धरू शकतो. या घटकांचा एकूण खर्चातील संबंधित हिस्सा तक्ता 1.13 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 1.13 : खर्चाचे घटक - संबंधित हिस्सा

	(टक्क्यांमध्ये)				
	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
सामान्य सेवा	36.1	32.7	34.4	31.2	28.2
त्यापैकी व्याजप्रदाने	14.5	14.0	15.8	15.7	12.8
सामाजिक सेवा	28.9	31.8	33.1	35.5	34.6
आर्थिक सेवा	29.1	27.1	28.0	30.5	34.6
सहाय्यक अनुदाने	1.4	2.0	1.4	1.2	1.3
कर्जे व अग्रिमे	4.5	6.4	3.1	1.6	1.3

वरील खर्चाच्या घटकांच्या संबंधित हिश्याची गती (movement) असे दर्शविते की 2008-09 मधील एकूण खर्चातील आर्थिक सेवा व सहाय्यक अनुदाने यांच्या हिश्यांत मागील वर्षापेक्षा वृद्धी झाली. ह्या वाढी, सामान्य सेवा, सामाजिक सेवा आणि कर्जे व अग्रिमे यांच्या हिश्यांतील घट यामुळे वजावट (set off) झाली.

एकूण खर्चातील आर्थिक सेवांच्या हिश्यांची वाढ ही मुख्यत्वे पाटबंधारे महामंडळातील पाटबंधारे व पूर नियंत्रण (रु 10,780 कोटी) यामधील वाढलेले समभाग (share capital) आणि परिवहन यामधील रस्ते व पूल (रु 1,988 कोटी), सहकार (रु 2,186 कोटी), ग्रामीण रोजगार (रु 689 कोटी) आणि पीक संवर्धन (रु 388 कोटी) यांच्या भांडवली खर्चाच्या समभागातील वाढीमुळे झाली. स्थानिक संस्था आणि पंचायती राज संस्थाना भरपाई आणि अभिहस्तांकन (assignment) यांचे सहाय्यक अनुदान हिश्याची वाढ (रु 246 कोटी) ही महाराष्ट्र जिल्हा परिषद आणि पंचायत समिती कायदा, 1961 च्या कलम 158 अनुसार मुद्रांक अनुदान यामधील झालेल्या वाढीव खर्चांमुळे झाली.

जरी एकूण खर्चातील सामाजिक सेवांच्या हिश्यात घट असली तरी सामान्य सेवांवरील मुख्यत्वे सामान्य शिक्षण (रु 2,643 कोटी) आणि अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय यांचे कल्याण (रु 808 कोटी) या सामाजिक सेवांवरील खर्चात वाढ झाली. त्याचप्रमाणे, सामान्य सेवांच्या हिश्यात जरी घट असली तरी मुख्यत्वे निवृत्तीवेतन आणि इतर सेवानिवृत्ती फायदे (रु 962 कोटी), पोलीस (रु 632 कोटी) आणि वाहनांवरील कर (रु 407 कोटी) यामधील खर्चात वाढ झाली.

महसुल खर्चाचा भार (incidence)

मागील दायित्वांच्या प्रदाने आणि सेवा यांचा चालू स्तर राखण्यासाठी महसुली खर्च करण्यात येतो आणि म्हणून, राज्याच्या साधनसामुग्री व सेवांच्या जाळ्यात (network) काहीही वाढ होत नाही. 2004-09 या कालावधीत एकूण खर्चात महसुली खर्चाचे प्रमाण 79 टक्क्यांच्या आसपास असे प्रबळ (predominant) होते. संपूर्ण महसुली खर्च, त्याच्या वाढीचा दर, महसुली खर्चाचे जीएसडीपीशी गुणोत्तर आणि महसुल जमा व त्यांची फलावकता हे तक्ता 1.14 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 1.14: महसुली खर्च - मूलभूत मापदंड

	(रुपये कोटीत)				
	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
1	2	3	4	5	6
महसुली खर्च (Revenue Expenditure - RE) त्यापैकी	51,046	52,280	61,385	64,780	75,694
योजनेतर महसुली खर्च (Non-Plan Revenue Expenditure - NPRE)	46,392	47,048	53,150	54,505	63,286
योजनेचा महसुली खर्च (Plan Revenue Expenditure -PRE)	4,654	5,232	8,235	10,275	12,408

	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
1	2	3	4	5	6
वाढीचा दर					
RE (टक्के)	19.6	2.4	17.4	5.5	16.8
NPRE (टक्के)	18.5	1.4	13.0	2.5	16.1
PRE (टक्के)	31.3	12.4	57.4	24.8	20.8
एकूण टीईच्या टक्केवारीत महसुली खर्च	82.8	78.5	83.2	83.6	79.0
NPRE/GSDP (टक्के)	12.5	10.9	10.4	9.2	9.1
एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत योजनेतर महसुली खर्च	75.2	70.6	72.0	70.3	66.0
महसुली जमेच्या टक्केवारीत महसुली खर्च	113.1	97.1	85.5	68.5	77.9
महसुली खर्चाचे फलाढकते सह					
GSDP (गुणोत्तर)	1.685	0.147	0.978	0.343	0.931
महसुली (गुणोत्तर)	1.015	0.132	0.613	0.196	8

स्रोत : वित्तीय लेखे

मागील वर्षाच्या मानाने, महसुली खर्च रु 10,914 कोटींनी (16.8 टक्के) वाढला. **राज्य सरकारच्या FCP मुल्यांकन पेक्षा महसुली खर्च वाढला (रु 65,093 कोटी) तथापि MTFPS संदर्भात 2008-09 मध्ये कमी झाला (रु 78,946 कोटी).** मागील वर्षाच्या मानाने, योजनेतर महसुली खर्चाचे वर्चस्व 84 टक्के, प्रस्थापित झाले होते व त्यात रु 8,781 कोटीची वाढ झाली. मुख्य शिर्षातील योजनेतर महसुली खर्चातील तफावती शिक्षण, क्रिडा, कला आणि सांस्कृतिक (रु 2,577 कोटी), सामान्य सेवा (रु 2,732 कोटी) आणि कृषी व अनुषांगिक (Allied) (रु 2,589 कोटी) ची वाढ दर्शवितात. योजनेच्या महसुली खर्चात वर्षात रु 2,133 कोटीची वाढ झाली ही प्रामुख्याने अनुसुचित जाती, जमाती व इतर मागासवर्गीय यांचे कल्याण (रु 328 कोटी), समाज कल्याण आणि पोषण (रु 256 कोटी), कृषी व अनुषांगिक (रु 345 कोटी) या शिर्षाखाली खर्चाच्या वाढीमुळे झाली. महसुली खर्चाची GSDP शी आणि महसुली जमा या दोन्हीची फलाढकता मोठ्या प्रमाणांत चढ उतारीत झाली. योजनेतर महसुली खर्च ज्यांत सरकारच्या मोठ्या प्रमाणांत बांधील खर्च (committed expenditure) असतो आणि महसुली खर्चात तो खर्चाचे वर्चस्व प्रस्थापित करतो आणि GSDP व महसुली जमा यांनी तो मोठ्या प्रमाणात बाधीत होता नाही.

TFC ने केलेली निर्धारणा आणि राज्य शासनाची योजनेतर (NPRE) महसुली खर्चाची प्रक्षेपणे (Projections) यांची तुलनात्मक स्थिति तक्ता 1.15 मध्ये दर्शविण्यात आलेली आहेत.

तक्ता 1.15 : योजनेतर महसुली खर्च नजरे समोर ठेवून TFC आणि FCP ने केलेली निर्धारणा

(रुपये कोटीत)

वर्ष	MTFPS मध्ये केलेली प्रक्षेपणे	TFC ने केलेल्या निर्धारणा	FCP मधील प्रक्षेपण	प्रत्यक्ष
2007-08	56,329	43,795	53,568	54,505
2008-09	64,296	47,429	56,782	63,286

TFC ने केलेल्या प्रमाणकीय (normative) निर्धारणेप्रमाणे योजनेतर महसुली खर्च 2007-08 आणि 2008-09 कालावधीत लक्षणीयरीत्या उच्च राहिला त्यावेळी राज्य शासनाच्या प्रक्षेपणांत (MTFPS आणि FCP) सिमातिक (marginal) तफावत प्रतिबिंबित होती.

1.4.2 बांधील खर्च (committed expenditure)

राज्य सरकारच्या महसुली खात्यावरील बांधील खर्च (committed expenditure) मुख्यत्वेकरून व्याजाचे प्रदान, वेतन व मजूरीवरील खर्च निवृत्ती वेतन तथा अर्थसहाय्य यावर होतो. या घटकांवरील 2004-09 या कालावधीतील खर्चाची स्थिती तक्ता 1.16 व चार्ट 1.9 मध्ये दर्शविली आहे.

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

तक्ता 1.16: बांधील खर्चाचे घटक

(रुपये कोटीत)

बांधील खर्चाचे घटक	2004-05#	2005-06#	2006-07#	2007-08#	2008-09		
					BE*	प्रत्यक्ष*	प्रत्यक्ष #
वेतन आणि मजुरीवरील खर्च त्यापैकी	7225(18)	7956(16)	8136(13)	8851(11)	25115	24875(31) ⁵	10470(13)
योजनेतर शिर्षाखाली	5916(14)	6837(14)	7155(12)	8015(10)	24284	23627(29)	9652(12)
योजना शिर्ष**	1309(03)	1119(02)	981(02)	836(01)	831	1248(02)	818(01)
व्याज प्रदाने	8978(22)	9347(19)	11656(19)	12204(15)	12389	12299(15)	12299(15)
निवृत्ती वेतन	2872(07)	3328(07)	3542(07)	4191(05)	4564	5153(06)	5153(06)
अर्थ सहाय्य	3994(10)	2885(06)	3777(06)	4935(06)	NA	4308(05)	4308(05)
एकूण बांधील खर्च	23069(56)	23516(49)	27111(44)	30181(38)	42069	46635(57)	32230(40)
इतर घटक	27977(68)	28764(59)	34274(55)	34599(43)	36877	29059(36)	43464(53)
एकूण महसुली खर्च	51046	52280	61385	64780	78946	75694	75694
महसुली जमा	41013	48438	62195	79583	79911	81271	81271

केंसालील आकडे महसूल जमेची टक्केवारी वर्गीवितात

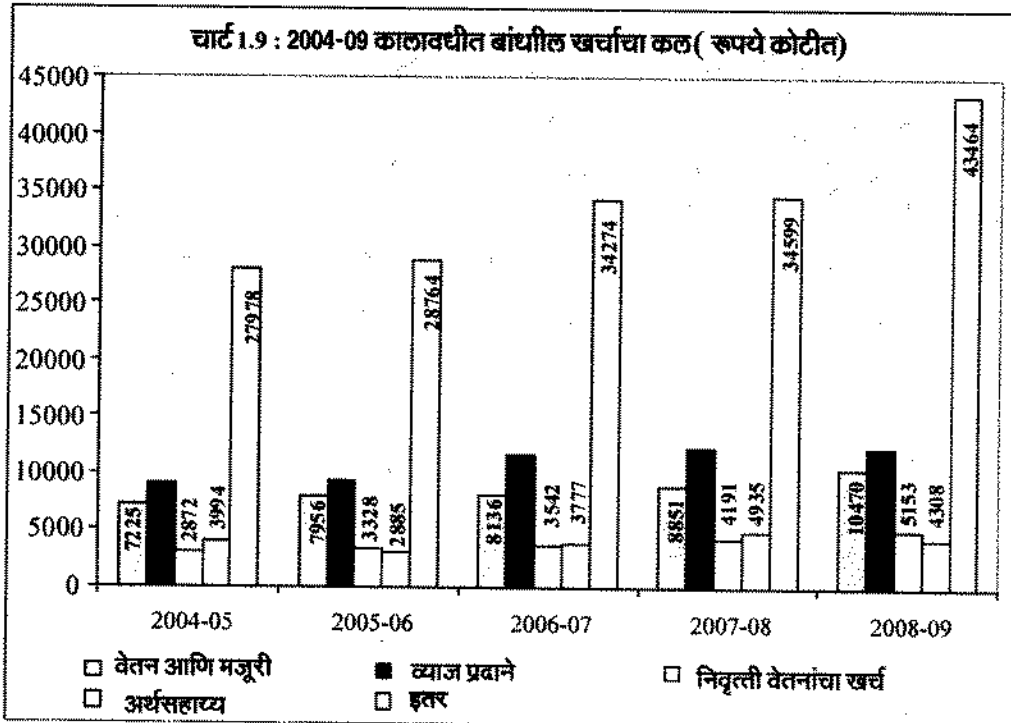
* सहाय्यक अनुदानातून दिलेले वेतन अंतर्भूत आहे

सहाय्यक अनुदानातून दिलेले वेतन अंतर्भूत नाही कारण 2004-08 साठी माहिती उपलब्ध नाही

⁵ वेतन : रु 24,328 कोटी(वित्त लेखा) + मजुरी (रु 547 कोटी) (VLC च्या आधार सामग्री प्र. म. ले (ले. व. ह)

** केंद्रीय पुरस्कृत योजनांवर दिलेल्या वेतन आणि मजुरीचा समावेश योजना शिर्षाखाली केलेला आहे

स्रोत : वित्तीय लेखे

2004-08 ह्या अवधीतील वेतन हा खर्च "वेतन आणि मजुरी" हा सहाय्यक अनुदानाचा घटक नसल्यामुळे सहाय्यक अनुदानाशी तुलना करणे शक्य नाही. म्हणून वेतन आणि मजुरी वरील खर्च सहाय्यक अनुदानाच्या घटकाशिवाय तुलनेसाठी (consider) विचारात घेतला आहे.

2007-08 मधील वेतन व मजुरीवरील खर्च (सहाय्यक अनुदाने वगळून) रु 8,851 कोटीवरून रु 10,470 कोटी, म्हणजे रु 1,619 कोटींनी (18 टक्के) वाढला आहे. हा खर्च मुख्यतः मुख्यशिर्ष "प्रशासनिक खर्च" (रु 732 कोटी), स्वास्थ्य आणि कुटुंब कल्याण (रु 300 कोटी) आणि कृषी आणि अनुषांगिक कार्ये (रु 209 कोटी) ह्यावर वाढला आहे. योजनेतर

वेतनांच्या खर्चाचे गुणोत्तर सहाय्यक अनुदाने वगळून, महसुली खर्चाच्या संबंधाने व्याज प्रदानांचे नक्त (Net) आणि निवृत्ती वेतनाचे 2008-09 वर्षात 17 टक्क्यांवर स्थिरावली जी TFC च्या 35 टक्के प्रमाणकानुसार बऱ्यापैकी (well within) मर्यादित होती. पण योजनेतर वेतनांच्या खर्चाचे गुणोत्तर सहाय्यक अनुदानांत समावेश करून, महसुली खर्चाच्या संबंधाने व्याज प्रदानांचे आणि निवृत्ती वेतनाचे नक्त (Net) 2008-09 वर्षात 40 टक्के होती जी TFC च्या 35 टक्के प्रमाणकानुसार 5 टक्के जास्त होती.

2004-05 च्या तुलनेत 2008-09 मध्ये निवृत्ती वेतनांवरील खर्च रु 2,872 कोटींवरून रु 5,153 कोटी, म्हणजे 79 टक्के वाढला.

2008-09 मधील रु 962 कोटींची (23 टक्के) गतवर्षाच्या तुलनेतील वाढ ही मुख्यतः नियत सेवा अवधी सेवा निवृत्ती भत्ता, सेवा निवृत्ती वेतनाचे अंशराशिकरण, कुटुंब निवृत्तिवेतन आणि अंशदानात्मक निवृत्ती योजनेवर अंशदानावर झाली.

तक्ता 1.17 मध्ये TFC आणि राज्य सरकार चे प्रक्षेपणाच्या संदर्भात प्रत्यक्ष सेवानिवृत्ती वेतनांची प्रदाने दाखविली आहेत.

तक्ता 1.17: TFC ची निर्धारणा आणि राज्य शासनाचे प्रक्षेपण समोरासमोर (vis-a-vis)

(रुपये कोटीत)

वर्ष	MTFPS मधील प्रक्षेपणे	TFC ने केलेल्या निर्धारणा	FCP मधील प्रक्षेपणे	प्रत्यक्ष
2007-08	5,643	3,635	4,965	4,191
2008-09	6,223	3,998	5,363	5,153

TFC ने केलेल्या प्रमाणकीय (normative) निर्धारणानुसार 2007-08 आणि 2008-09 मधील निवृत्ती वेतन प्रदाने उच्चतर होती त्याचवेळी शासनाने केलेल्या प्रक्षेपणापेक्षा (projections) दोन्हीही वर्षात कमी होती. राज्य शासनाच्या प्रक्षेपणातील निवृत्ती वेतन प्रदानातील मोठी दरी असे दर्शवते की, शासनाने निवृत्ती वेतन दायित्वे विमागणकीय (actuarial) आधारावर गणना (working out) करण्याच्या आवश्यकतेवर भर दयावा. भावी निवृत्ती वेतन दायित्वे मर्यादित करण्याच्या उद्दिष्टाने शासनाने 1 नोव्हेंबर 2005 पासून नेमणूक झालेल्या (recruited) कर्मचाऱ्यांसाठी अंशदानात्मक (contributory) निवृत्ती योजना प्रस्तुत केली आहे.

2004-05 च्या रु 8,978 कोटींची व्याज प्रदाने 2008-09 मध्ये रु 12,299 कोटी, 37 टक्क्यांनी वाढली. ही वाढ प्रामुख्याने ऋण दायित्वांच्या वाढीमुळे होती. तथापी महसुली जमेचा संदर्भात 2004-05 मधील 22 टक्क्यांवरून 2008-09 मधील 15 टक्के पर्यंतची घट, व्याज प्रदानाच्या अपकर्षाचा (decline) कल दाखवितो.

TFC ने निर्धारित केलेल्या व्याज प्रदानांच्या संदर्भात आणि राज्य शासनाच्या FCP तील प्रक्षेपणांत (तक्ता 1.18) असे दिसून येते की 2007-08 आणि 2008-09 मध्ये व्याज प्रदानात वाढ झाली. राज्य शासनाच्या FCP तील 2007-08 सालात केलेल्या प्रक्षेपणापेक्षा उच्च होती तरी 2008-09 सालात केलेल्या प्रक्षेपणापेक्षा कमी आहे. तरीही MTFPS शी तुलना केली असता, दोन्ही वर्षात सिमांतिक तफावत प्रतिबिंबित होते. चालू वर्षात TFC च्या निर्धारणापेक्षा व्याज प्रदाने 7 टक्के नी वाढली.

तक्ता 1.18: व्याज प्रदाने समोरा-समोर TFC निर्धारणा आणि राज्याची प्रक्षेपणे

(रुपये कोटीत)

वर्ष	MTFPS मधील प्रक्षेपणे	TFC ने केलेल्या निर्धारणा	FCP तील प्रक्षेपणे	प्रत्यक्ष
2007-08	12,406	10,717	12,178	12,204
2008-09	12,388	11,521	13,380	12,299

व्याज प्रदानाच्या महसुली जमेची टक्केवारी (15.13 टक्के) ही TFC प्रमाणकाच्या (15 टक्के) बहूतेक समाने आहे मात्र राज्य शासनाच्या FCP तील प्रक्षेपणानुसार (19.02 टक्के) आणि MTFPS च्या नुसार (16.21 टक्के) मात्र कमी आहे.

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

2008-09 ह्या वर्षात राज्य सरकारने रु 17,762 कोटीचे कर्ज 7.81 टक्के दराने खुल्या बाजारातून उभारले. याखेरीज राष्ट्रीय अल्प बचत निधी आणि इतर संस्थांकडून रु 2,561 कोटी आणि केंद्र सरकारकडून रु 386 कोटी कर्जाकडे घेतले.

मागील वर्षापेक्षा रु 95 कोटीची व्याज प्रदानातील वाढ ही मुख्यत्वे खुल्या बाजारातील कर्जावरील जास्त व्याजाचा प्रदान (रु 582 कोटी) राज्य भविष्य निर्वाह निधीवरून व्याज (रु 91 कोटी) जे अंतर्गत ऋणांच्या व्याज (रु 468 कोटी) आणि राज्य आणि केंद्र शासित प्रदेशांना योजनेसाठी दिलेल्या कर्जावर व्याज (रु 133 कोटी) यांची घट झाली त्यामुळे प्रतितोलन (offset) झाले.

तक्ता 1.16 असे दर्शवितो की अर्थसहाय्याच्या महसुली जमेची टक्केवारी 2004-05 च्या 10 टक्क्यांवरून 2008-09 सालात 5 टक्के पर्यंत झाली. 2007-08 च्या रु 4,935 कोटीवरून 2008-09 सालात रु 4,308 कोटी, इतकी अर्थसहाय्य 13 टक्क्यांनी घट झाली. चालू वर्षात, एकूण खर्चाच्या 4 टक्के प्रस्थापीत झाले. विद्युत (48 टक्के), मागास क्षेत्रातील उद्योग (11 टक्के) आणि अन्न (9 टक्के) ह्या क्षेत्रांना प्राधान्याने अर्थसहाय्य मिळाले. राज्य शासनाच्या FCP तील प्रक्षेपणा संदर्भात विद्युत आणि सामान्य सेवांना अर्थ सहाय्य असे दर्शविते की राज्य शासनाने FCP त केलेल्या प्रक्षेपणापेक्षा अर्थ सहाय्य प्रदाने अधिक झाली होती :

तक्ता 1.19: FCP समोरा समोर अर्थ सहाय्य

	FCP तील प्रक्षेपणे	प्रत्यक्ष
विद्युत	1,611	2,063
सामान्य	740	2,245

(रुपये कोटीत)

1.4.3 स्थानिक संस्थाना आणि इतर संस्थाना राज्य शासनाचे वित्तीय सहाय्य

2008-09 मध्ये मागील वर्षाच्या तुलनेत स्थानिक संस्थाना आणि इतराना अनुदान आणि कर्जाला उपबाधित (Provided) केल्याप्रमाणे सहाय्याची प्रमात्रा (quantum) तक्ता 1.20 मध्ये सादर केलेली आहे :

तक्ता 1.20 : स्थानिक संस्था, इत्यादींना वित्तीय सहाय्य

संस्था	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
शैक्षणिक संस्था (अनुदानित शाळा, अनुदानित महाविद्यालये, विद्यापीठ इ.)	2,068.11	2,200.13	5,234.33	6,859.58	8,214.83
महानगरपालिका आणि नगर पालिका	1,852.32	1,031.02	2,652.27	1,351.25	1,651.47
जिल्हा परिषदा आणि इतर पंचायती राज संस्था	6,300.48	7,472.84	7,321.27	8,007.34	10,501.98
विकास अभिकरणे (agencies)	1,766.17	2,463.92	761.65	1,148.03	1,914.93
रुग्णालये आणि इतर धर्मदाय संस्था	256.10	131.07	64.15	80.57	674.43
इतर संस्था	8,975.06	14,088.71	10,818.55	10,842.90	12,711.32 ¹⁰
एकूण	21,218.24	27,387.69	26,852.22	28,289.67	35,668.96
महसूल खर्चाशी सहाय्याची टक्केवारी	42	52	44	44	47

(रुपये कोटीत)

स्रोत : वित्तीय लेखा आणि प्र. म. ले. ले व ह यांना संकलीत केलेल्या प्रमाणकांवरून

स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थाना राज्य शासनाचे वित्तीय सहाय्य 2004-05 च्या रु 21,218 कोटीवरून 2008-09 मध्ये रु 35,669 कोटी पर्यंत वाढ झाली. अपवाद 2006-07 मध्ये 2008-09 मध्ये (अ) शैक्षणिक संस्था (रु 1,355 कोटी); (ब) महानगर पालिका आणि नगरपालिका (रु 300 कोटी) मुख्यतः नगर पालिका क्षेत्रातील जकात कराच्या निरासीकरणामुळे; (क) जिल्हापरिषदा आणि इतर पंचायती राज संस्था (रु 2,495 कोटी) जवाहरलाल नेहरु राष्ट्रीय शहरी नविनीकरण अभियान, अनुसूचित जाती, जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण, लघुपाटबंधारे, रस्ते व पूल आणि मुद्रांक

10 कृषि आणि संलग्न कार्यक्रम : रु 3,758.75 कोटी, शिक्षण, किडा, कला आणि संस्कृति रु 2,082.34 कोटी, ऊर्जा : रु 1,006.39 कोटी, सामान्य सेवा : रु 558.87 कोटी, उद्योग आणि खनिज : रु 112.23 कोटी, ग्रामिण विकास : रु 791.10 कोटी, परिवहन : रु 287.73 कोटी, पाणी पुरवठा, स्वच्छता, गृहनिर्माण व नागरी विकास : रु 997.12 कोटी आणि अनुसूचित जाती, जमाती व इतर मागासवर्गीयचे कल्याण : रु 1,131.83 कोटी यांचा समावेश आहे.

शुल्क यासाठी जिल्हा परिषदांना वाढीव सहाय्य दिल्यामुळे (इ) विकास यंत्रणा (रु 767 कोटी) जिल्हा ग्रामीण विकास कार्यक्रमासाठी; (इ) रुग्णालये व इतर धर्मदाय संस्था (रु 594 कोटी) प्राथमिक आरोग्य केंद्र आणि राष्ट्रीय ग्रामीण स्वास्थ्य अभियान यांना वाढीव अर्थ सहाय्यामुळे आणि (फ) सहकार (रु 1,868 कोटी) यांना 2008-09 मध्ये जास्त अर्थसहाय्य देण्यात आले.

उपयोजन प्रमाणपत्रे सादर करण्यात असलेली मोठी प्रलंबितता स्थानिक संस्था इ. यांना सुपुर्द केलेल्या निधि उपयोगितेवर असलेल्या सनियंत्रणाचा अभाव दर्शविते.

1.5 खर्चाचा दर्जा

राज्यातील उत्तम सामाजिक आणि वास्तविक साधनसामग्री यांच्या उपलब्धता, त्याच्या खर्चाचा दर्जा सर्वसाधारणपणे प्रतिबिंबित करते. खर्चाच्या दर्जाच्या सुधारणेत मुख्यतः तीन घटक समाविष्ट आहेत अर्थात खर्चाची समुचितता (अर्थात लोकसेवेच्या तरतूदीसाठी समुचित तरतूद); खर्चाची कार्यक्षमता वापर आणि परिणामकारकता (निवडक सेवांसाठी व्यय, निष्पत्ती संबंधी निर्धारण).

1.5.1 सार्वजनिक खर्चाचा पर्याप्तता

सामाजिक क्षेत्र तसेच पायाभूत आर्थिक क्षेत्रा संबंधातील खर्चाच्या जबाबदाऱ्या प्रामुख्याने राज्य सरकारवर सोपवण्यात आलेल्या आहेत. मानवी विकासाची पातळी वाढवण्याकरीता राज्यांनी शिक्षण तसेच आरोग्य इत्यादी सारख्या आधारभूत सामाजिक सेवांवरील खर्च वाढवणे आवश्यक असते. एखाद्या राज्याच्या राज्य शासनाने सखल राजकोषीय अग्रक्रमामुळे या राजकोषीय क्षमतेमुळे अथवा या दोन्ही कारणांमुळे त्या राज्यातील वरीलपैकी एखाद्या क्षेत्रातील खर्च कमी पातळीवर होऊ शकतो. एखाद्या क्षेत्रातील राजकोषीय अग्रक्रम (प्रवर्गातील खर्चाचे एकूण खर्चाशी असलेले गुणोत्तर) जर त्याच्या राष्ट्रीय सरासरी पेक्षा कमी असेल तर त्यास कमी राजकोषीय क्षमता असे म्हणतात. जर एखाद्या राज्याची राजकोषीय अग्रक्रम त्याच्या राष्ट्रीय सरासरी एवढा अथवा त्यापेक्षा जास्त असेल पण राज्याचे दरडोई खर्च हा त्याच्या राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा कमी असेल. तर ते राज्याची निम्न राजकोषीय क्षमता परावर्तित करते. 2005-06 आणि 2008-09 या वर्षातील विकास कामांवरील खर्च (Development Expenditure - DE), सामाजिक क्षेत्रांवरील खर्च (Social Sector Expenditure - SSE) आणि मत्ता खर्च (Capital Expenditure - CE) यासंदर्भातील राज्य शासनाचे राजकोषीय प्राधान्य आणि राजकोषीय क्षमता याचे विश्लेषण तक्ता 1.21 मध्ये दिले आहे.

तक्ता 1.21: राज्याची 2005-06 आणि 2008-09 वर्षातील राजकोषीय प्राधान्यता आणि राजकोषीय क्षमता

राज्याची राजकोषीय अग्रक्रम	AE/GSDP	DE/AE	SSE/AE	CE/AE
सर्व राज्ये/राष्ट्रीय सरासरी* (गुणोत्तर) 2005-06	19.50	61.44	30.41	14.13
महाराष्ट्राची सरासरी (गुणोत्तर) 2005-06	15.92	65.30	31.77	15.13
सर्व राज्ये/राष्ट्रीय सरासरी* (गुणोत्तर) 2008-09	19.16	67.68	33.90	16.87
महाराष्ट्राचा सरासरी (गुणोत्तर)* 2008-09	13.74	70.49	34.55	24.28
राज्याची राजकोषीय क्षमता	DE#	SSE		CE
सर्व राज्याची सरासरी दरडोई खर्च 2005-06	3010	1490		692
2005-06 मधील महाराष्ट्राचा दरडोई खर्च (रक्कम रुपयात)	4183	2035		969
समायोजित दरडोई** खर्च (रक्कम रुपयात) 2005-06 मधील	NR	NR		NR
सर्व राज्यांचा सरासरी दरडोई खर्च 2008-09	5030	2520		1254
2008-09 मधील महाराष्ट्राचा दरडोई खर्च (रक्कम रुपयात)	6215	3047		1736
समायोजित दरडोई** खर्च (रक्कम रुपयात) 2008-09 मधील	NR	NR		NR

* GSDP घटा टक्केवारीत

** चौकट 1.3 मध्ये विश्लेषण केलेल्या पद्धतीप्रमाणे परीगणीत

AE: एकूण खर्च (Aggregate Expenditure) DE: विकासकामांवरील खर्च SSE: सामाजिक क्षेत्रांवरील खर्च

CE: मत्ता खर्च.

महाराष्ट्राची लोकसंख्या : 2005-06 मध्ये 10.40 कोटी आणि 2008-09 मध्ये 10.87 कोटी.

विकासकामांवरील खर्चात विकासावरील महसूली खर्च विकासावरील मत्ता खर्च आणि कर्ज व अग्रिम संवितरणांचा समावेश होतो.

स्रोत : (1) GSDP करीता राज्याच्या अर्थशास्त्र आणि सांख्यिकी संचालनालयाकडून माहिती जमा केली (2) भारताच्या महानिबंधक आणि जनगणना आयुक्त यांच्या 2001-2026 या प्रक्षेपणावर लोकसंख्येची आकडेवारी आधारित आहे.

(संकेतस्थळ : <http://www.censusindia.gov.in>) लोकसंख्या = 2005 आणि 2006 मधील प्रक्षेपित सरासरी लोकसंख्या.

NR: राज्य पर्याप्त राजकोषीय अग्रक्रम देत असल्याने समायोजनाची गरज नाही.

तक्ता 1.21 मध्ये महाराष्ट्राच्या 2005-06 (TFC ने दिलेले कालावधीचे पहिला वर्ष) मधील विविध खर्च प्रवर्गाना दिलेली राजकोषीय प्राधान्यता आणि राजकोषीय क्षमता यांची तूलना चालू 2008-09 वर्षातील अग्रक्रमांशी करण्यात आली आहे. संबंधित दोन्ही वर्षांत, राष्ट्राच्या 19.50 टक्के आणि 19.16 टक्के प्रत्येकी¹¹ या सरासरीशी तूलना करता महाराष्ट्र राज्याचा GSDP च्या टक्केवारीत एकूण खर्च (15.92 टक्के आणि 13.74 टक्के) एवढा कमी होता. राज्याने DE, SSE आणि CE ला पर्याप्त राजकोषीय अग्रक्रम दिल्यामुळे, राष्ट्रीय सरासरीच्या तुलनेत महाराष्ट्राचा DE/AE, SSE/AE आणि CE/AE जास्त होता. वर्ष 2008-09 मध्ये, परत एकदा जेव्हा राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा AE/GSDP गुणोत्तर कमी होते, तेव्हा राष्ट्रीय सरासरीच्या तुलनेत, सर्व प्रवर्गातील खर्चना पर्याप्त अग्रक्रम दिल्याचे दिसून आले.

2005-06 आणि 2008-09 वर्षातील DE, SSE आणि CE अंतर्गत दरडोई खर्च राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा जास्त असणे हे राज्याची सामावणीक्षम (absorptive) क्षमता¹² जास्त असल्याचे तसेच जनतेच्या लाभासाठी प्रभावी व्यवस्था कार्यरत असल्याचे दर्शवते.

राष्ट्राच्या DE आणि SSE च्या संदर्भातील सरासरीपेक्षा राज्याची दरडोई खर्चा 2005-06 च्या अनुक्रमे 39 आणि 37 टक्के वरून 2008-09 मध्ये अनुक्रमे 24 आणि 21 टक्के एवढी घट झाली. तथापि CE च्या संदर्भातील राष्ट्रीय सरासरीच्या तुलनेत राज्याच्या दरडोई खर्चा 2005-06 च्या 40 टक्के वरून 2008-09 मधील 38 टक्के एवढी वाढली.

चौकट 1.3

राजकोषीय स्थितीचा आढावा घेण्यासाठी अवलंबलेली पद्धती

राज्य सरकारची राजकोषीय क्षमता मोजण्यासाठी बाराव्या वित्त आयोगाच्या रिपोर्टमधील खालील पद्धतीचा अवलंब केला.

पायरी 1: AE-GSDP आणि CE/DE/SSE-AE यांची राष्ट्रीय सरासरी काढणे.

पायरी 2: AE-GSDP गुणोत्तराची राष्ट्रीय सरासरीच्या आधारे एकूण खर्च काढणे जेणेकरून कुठल्याही राज्याचे AE-GSDP गुणोत्तर राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा कमी असेल, जसे, जर

$$AE/GSDP = \text{क्ष}$$

$$AE = \text{क्ष} * GSDP \quad (1)$$

ज्यामध्ये क्ष म्हणजे AE-GSDP गुणोत्तराची राष्ट्रीय सरासरी आहे.

जेथे राज्यांचे AE-GSDP गुणोत्तर राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा जास्त होते, तेथे कोणतेही समायोजन करण्यात आले नाही जेथे हे गुणोत्तर सरासरीपेक्षा कमी होते, तेथे ते राष्ट्रीय सरासरी एवढे करण्यात आले.

पायरी 3: DE-AE, SSE-AE आणि CE-AE च्या राष्ट्रीय सरासरीच्या आधारे. DE, SSE आणि CE काढणे, जेणेकरून कुठल्याही राज्याचे हे गुणोत्तर राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा कमी असणार नाही, जसे, जर

$$DE/AE = \text{य}$$

$$DE = \text{य} * AE \quad (2)$$

ज्यामध्ये य म्हणजे DE-AE गुणोत्तराची राष्ट्रीय सरासरी आहे

(2) मध्ये (1) चा समावेश केल्यास आपल्याला

$$DE = \text{य} * \text{क्ष} * GSDP \quad (3) \text{ मिळते}$$

जेथे राज्यांचे DE-AE, SSE-AE आणि CE-AE गुणोत्तर राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा जास्त आहे, तेथे कोणतेही समायोजन केले गेले नाही. जेथे ही गुणोत्तर सरासरीपेक्षा कमी होती, ती राष्ट्रीय सरासरीएवढी करण्यात आली.

पायरी 4: सूत्र (3) मधील DE, SSE आणि CE च्या आधारे प्रत्येकी दरडोई खर्च काढला गेला, जसे

11 महाराष्ट्राचा GSDP देशातील सर्व राज्यांपेक्षा जास्त आहे

12 पृष्ठ 99 वरील शब्दावली पहा

PCDE (Per capita development expenditure) = DE/P (Population) (4)

ज्यात PCDE म्हणजे दरडोई विकास खर्च आणि P म्हणजे लोकसंख्या.

(4) मध्ये (3) चा समावेश केल्यास आपल्याला

$PDE = (य * क्ष * GSDP) / P$ (5) मिळते

दरडोई खर्च समायोजित करण्याची समीकरण (5) तरतूद करते. राष्ट्रीय सरासरी दरडोई खर्चापेक्षा जर समायोजित दरडोई खर्च कमी असल्यास तर निम्नस्तरिय राजकोषीय क्षमतेमुळे राज्याचा निम्नस्तरिय खर्च असेल. जेव्हा सर्व राज्य हया क्षेत्रांना राष्ट्रीय सरासरी समान राजकोषीय प्राथमिकतेला प्राधान्य देतील तेव्हा प्रत्यक्ष चित्र दिसेल.

1.5.2 खर्चाच्या कार्यक्षमतेचा उपयोग

सामाजिक आणि आर्थिक प्रगतीत, लोक व्ययाचे महत्व बघता, राज्य शासनाने, शास्त्रीय तत्वांवर उपाययोजना करून खर्चाच्या विनिमयाची core public आणि merit goods¹³ साठी तरतूद करणे महत्वाचे आहे. विकास खर्चाच्या¹⁴ वाटपावर सुधारणा करण्या व्यतिरिक्त, विशेषतः ऋण संधारणातील - हासमुळे अलिकडील वर्षात जे राजकोषीय अंतर आले, ते मत्ता खर्चाचे एकूण खर्चाशी (आणि / किंवा GSDP) गुणोत्तर आणि सध्या अस्तित्वात असलेल्या सामाजिक आणि आर्थिक सेवांच्या कार्यकारण आणि परिरक्षणासाठी झालेल्या महसुली खर्चाच्या प्रमाण, ही खर्चाच्या कार्यक्षमतेचा उपयोग प्रतिबिंबित करते. ह्या घटकांचे एकूण खर्चाशी (आणि/किंवा GSDP) गुणोत्तर अधिक, तितका खर्चाचा दर्जा बरा असतो. तक्ता 1.22 चालू वर्षात राज्याचा विकास खर्चाचा एकूण खर्चाशी समोरा समोर अंदाजपत्रकातील आणि मागील वर्षातील कल दाखवितो. तसेच विशिष्ट सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवर अनुरक्षणाकरीता मत्ता खर्च आणि महसुली खर्चाच्या घटकांतून झालेल्या व्ययाचे तपशील तक्ता 1.23 दाखवितो.

तक्ता 1.22: विकास खर्च

(रुपये कोटीत)

विकास खर्चातील घटक	2004-05	2006-07	2006-07	2007-08	2008-09	
					अंदाज पत्रक	प्रत्यक्ष
विकास खर्च (a to c)	38,510 (62.4)	43,502 (65.3)	47,433 (64.3)	52,383 (67.6)	56,770 (60.77)	67,560 (70.5)
a. विकास कार्यक्रमांवरील महसुली खर्च	27,930 (45.3)	29,232 (43.9)	35,262 (47.8)	40,010 (51.6)	42,299 (45.28)	47,865 (49.9)
b. विकास कार्यक्रमांवरील मत्ता खर्च	7,829 (12.7)	10,008 (15)	9,849 (13.3)	11,148 (14.4)	13,493 (14.44)	18,414 (19.2)
c. विकास कार्यक्रमांवरील ऋण आणि अग्रिमे	2,751 (4.5)	4,262 (6.4)	2,322 (3.1)	1,225 (1.6)	978 (1.05)	1,281 (1.3)

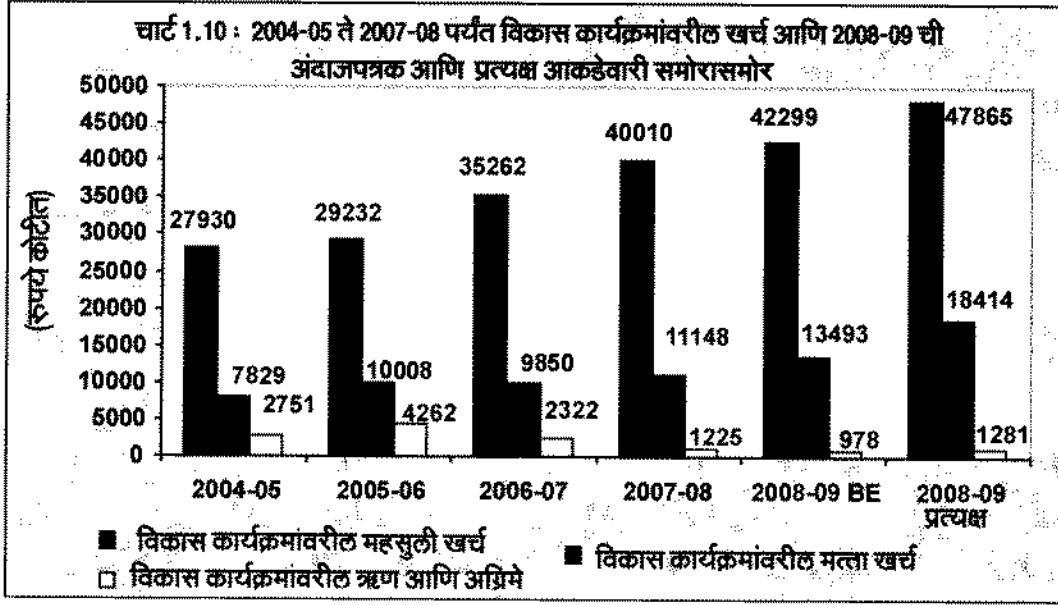
स्रोत : वित्तीय लेखे

(केरगातील आकडे - एकूण खर्चाची टक्केवारी दाखवितात)

2007-08 मधील विकास कार्यक्रमांवरील महसुली खर्च रु 40,010 कोटी वरून रु 7,855 कोटींनी वाढून 2008-09 मध्ये 47,865 कोटी इतका झाला. सामाजिक सेवांवर रु 4,279 कोटी तर आर्थिक सेवांवर रु 3,576 कोटी ची वाढ झाली. राज्य प्रक्षेपणातील अर्थसंकल्पीय अंदाजपत्रकापेक्षा रु 5,566 कोटीचा विकास कार्यक्रमांवर महसुली खर्च अधिक झाला.

13 पृष्ठ 99 वरील शब्दावली पहा

14 खर्चाच्या तपडिलाचे विश्लेषण विकास कार्यक्रमांवरील खर्च आणि विकासेतर कार्यक्रमांवरील खर्चात फरक (disaggregated) केले आहे. महसुल लेखा वरील खर्च, मत्ता खर्च आणि ऋण आणि कर्जांवरील खर्च सामाजिक सेवा, आर्थिक सेवा आणि सर्वसाधारण सेवांमध्ये प्रवर्ग केले आहे. स्थूलमानाने, सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवरील खर्च विकास खर्च आणि सर्वसाधारण सेवांवरील खर्च हा विकासेतर खर्च म्हणून समजावा.

2007-08 मधील विकास कार्यक्रमांवरील मत्ता खर्च रु 11,148 कोटीवरून 2008-09 मध्ये रु 18,414 कोटी म्हणजे रु 7,266 कोटींनी वाढला. ही वाढ सामाजिक सेवांवर रु 1,322 कोटी तर आर्थिक सेवांवर रु 5,944 कोटी होती. राज्य प्रक्षेपणातील अर्थसंकल्पीय अंदाजपत्रकापेक्षा ही वाढ रु 4,921 कोटींनी अधिक होती.

कर्ज आणि अग्रीमांवरील विकास खर्चा 2007-08 च्या रु 1,225 कोटी वरून 2008-09 मध्ये रु 56 कोटींनी वाढून रु 1,281 कोटी इतका झाला. राज्य प्रक्षेपणातील अंदाजपत्रकापेक्षा ही वाढ रु 303 कोटींनी जास्त आहे.

तक्ता 1.23 विशिष्ट सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवर कार्यक्षमतेने केलेला खर्च

(टक्केवारीत)

सामाजिक/ आर्थिक पायाभूत सुविधा	2007-08			2008-09			
	CE चे TE ची गुणोत्तर	महसुली खर्चातील		CE चे TE ची गुणोत्तर	महसुली खर्चातील		
		S &W चा हिस्सा	O&M ^१ चा हिस्सा		S&W चा हिस्सा	S&W ^२ चा हिस्सा	O &M ^३ चा हिस्सा
सामाजिक सेवा							
शिक्षण/ क्रिडा कला आणि संस्कृती	1.09	1.12	0.17	2.30	2.74	76.68	0.05
स्वास्थ्य आणि कुटुंब कल्याण	3.16	40.2	0.01	9.87	44.61	63.2	0.01
गृहनिर्माण, नागर विकास आणि पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	1.18	0.75	0.27	10.03	0.99	6.47	0.34
एकूण सामाजिक सेवा	2.7	7.52	0.32	6.24	8.31	51.83	0.38
आर्थिक सेवा							
कृषी आणि संलग्न कार्ये	19.04	32.98	0.08	16.89	21.35	26.63	0.05
सिंचन आणि पूर नियंत्रण	80.13	27.37	0.37	85.32	28.61	30.8	0.56
विद्युत आणि उर्जा	19.07	0.29	0.02	24.23	0.53	0.53	0.02
परिवहन	40.37	0	1.86	44.52	0.04	2.16	1.5
एकूण आर्थिक सेवा	44.01	18.36	3.1	49.3	18.36	17.11	2.77
एकूण सामाजिक + आर्थिक सेवा	21.79	11.11	3.42	27.78	10.42	39.63	3.14

TE: एकूण खर्च; CE: मत्ता खर्च; RE: महसुल खर्च; S&W: वेतन आणि मजुरी; O&M: कार्यकारण आणि परिरक्षण

^१ सहाय्यक अनुदानातून वेतन आणि मजुरी वर केलेला खर्च

^२ स्रोत : वित्तीय लेखे

तक्ता 1.23 मध्ये दर्शविलेल्या कलावरून असे दिसून येते की 2007-08 मधील खर्चाच्या एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत मत्ता खर्चाची टक्केवारी 21.79 टक्क्यांवरून 2008-09 मध्ये 27.78 टक्के इतकी झाली तर महसुली खर्चात, वेतन आणि मजुरी ह्या शिर्षकावर 2007-08 मधील 11.11 टक्क्यांवरून 2008-09 मध्ये 10.42 टक्के इतकी सिमांतीक घट झाली तर कार्यकरण आणि परिरक्षण ह्या शिर्षकाखाली 2007-08 मधील 3.42 टक्क्यांवरून 2008-09 मध्ये 3.14 टक्के घट झाली.

एकूण खर्चातील मत्ता खर्चाचा हिस्सा 2007-08 च्या 2.70 टक्क्यांवरून 2008-09 मध्ये 6.24 टक्क्यांपर्यंत वाढला, तर एकूण खर्चात आर्थिक सेवांवरील खर्च 2007-08 मधील 44.01 टक्क्यांवरून 2008-09 मध्ये 49.30 वाढला. ही वाढ प्रामुख्याने स्वास्थ्य आणि कुटुंब कल्याण, पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता आणि गृहनिर्माण आणि नागर विकास ह्या सामाजिक सेवांवर आणि सिंचन आणि पूर नियंत्रण विद्युत आणि उर्जा व परिवहन ह्या आर्थिक सेवांमध्ये झाली.

सामाजिक सेवांमधील 2007-08 मधील वेतन आणि मजुरी वरील खर्च 7.52 टक्क्यांवरून 2008-09 मध्ये 8.31 टक्क्यांवर वाढला तर आर्थिक सेवांवरील वेतन आणि मजुरी शिर्षकावरील महसुली खर्च 2007-08 मधील 18.36 टक्क्यांवरून 2008-09¹⁵ मध्ये 14.33 टक्क्यांवर घसरला. ही वाढ मुख्यतः सामान्य शिक्षण, स्वास्थ्य आणि कुटुंब कल्याण पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता, गृहनिर्माण आणि नागर विकास ह्या सामाजिक सेवांवर झाली आहे तर घट ही कृषी आणि संलग्न कार्य ह्या आर्थिक सेवांमध्ये दिसून येते.

सामाजिक सेवे अंतर्गत कार्यकरण आणि परिरक्षण (O&M) ह्या शिर्षकांतर्गत महसुली खर्चात 2007-08 ह्या वर्षापेक्षा 0.32 टक्क्यांवरून 2008-09 मध्ये 0.38 टक्क्यांपर्यंत वाढ झाली तर आर्थिक सेवेअंतर्गत कार्यकरण आणि परिरक्षण ह्या शिर्षकांतर्गत 2007-08 मध्ये 3.10 टक्के महसुली खर्चावरून 2008-09 मध्ये 2.77 टक्के इतकी घट झाली. ही वाढ मुख्यत्वे करून पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता, गृहनिर्माण आणि नागर विकास ह्या सामाजिक सेवांमध्ये झाली तर घट ही कृषी आणि संलग्न कार्य तसेच परिवहन ह्या सेवांवर दिसून येते.

1.6 सरकारी खर्च आणि गुंतवणूकीचे आर्थिक विश्लेषण

FRBM पश्चातच्या साचात, राज्याने फक्त राजकोषीय तूट (आणि कर्ज) किमान पातळीवर ठेवणेच नाही तर स्वतःच्या मत्ता खर्च/गुंतवणूक (कर्ज आणि अग्रीमासह) गरज भागवणे अपेक्षित आहे. त्याचप्रमाणे राज्याने गर्भित अर्थसहाय्याच्या स्वरूपात अर्थसंकल्पात तरतूद करण्यापेक्षा पणनावर आधारीत स्रोतांवरील संपूर्ण परावलंबनाच्या संक्रमणात, गुंतवणूकीवर पर्याप्त परतावा मिळवण्यासाठी आणि कर्ज निधाच्या खर्चाच्या वसूली करिता उपाययोजनास प्रारंभ तसेच वित्तीय व्यवहारात पारदर्शकता आणण्यासाठी आवश्यक उपाययोजना करणे गरजेचे आहे. ह्या भागात राज्याने मागील वर्षाच्या तुलनेत चालू वर्षात हाती घेतलेल्या गुंतवणूक आणि इतर मत्ता खर्चाच्या विस्तृत आर्थिक विश्लेशणाच्या समावेश आहे.

1.6.1 पाटबंधारे विभागाचे आर्थिक परिणाम

सरकारच्या मार्च 2009 अखेरीस, रु 692.60 कोटी मत्ता खर्च असलेल्या, 35 मोठ्या पाटबंधारे प्रकल्पांपैकी 6 प्रकल्पांचे आर्थिक परिणाम हे दर्शवतात की ह्या प्रकल्पातून मिळालेला 2008-09 मधील महसूल (रु 140.57 कोटी) हा मत्ता खर्चाच्या 20.30 टक्के एवढा होता. ह्यावरील कार्यकरण तसेच परिरक्षा खर्च (रु 8.14 कोटी) आणि व्याज (रु 70.14 कोटी) विचारात घेता, 2008-09 मध्ये या योजनांतर्गत रु 62.29 कोटी एवढा निव्वळ नफा झाला.

1.6.2 अपूर्ण प्रकल्प

31 मार्च 2009 ची अपूर्ण प्रकल्पांविषयीची विभागवर माहिती तक्ता 1.24 मध्ये दिलेली आहे.

15 मागील वर्षीचे वेतनाचे आकडे सहाय्यक अनुदानात समिलीत न केल्यामुळे तुलनात्मक अभ्यासासाठी यावर्षीही वेतन आणि मजुरी चे आकडे सहाय्यक अनुदानातून वगळून घेतले आहेत.

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

तक्ता 1.24 : अपूर्ण प्रकल्पांची विभागवार रूपरेखा

(रुपये कोटीत)

विभाग	अपूर्ण प्रकल्प	प्राथमिक अंदाजपत्रकीय खर्च	प्रकल्पांचा सुधारीत संपूर्ण खर्च	वाढीव खर्च	31.3.2009 चा प्रत्यक्ष संचयी खर्च
सार्वजनिक बांधकाम	52	224.94	NA	NA	87.17
गृहनिर्माण	3	9.01	NA	NA	11.77
रस्ते आणि पूल	64	842.64	NA	NA	204.75
पाटबंधारे आणि पूरनियंत्रण	23	893.80	3,467.72	2,573.92	5,017.22
	2	17.81	NA	NA	20.83
एकूण	144	1,988.20	3,467.72	2,573.92	5,341.74

स्रोत : वित्तीय लेखे

NA = उपलब्ध नाही

तक्ता 1.24 मध्ये चार विभागातील अपूर्ण प्रकल्पांचे विवरण दर्शविले आहे. अपूर्ण पाटबंधारे प्रकल्पांच्या बाबतीत, प्राथमिक अर्थसंकल्पीय खर्च रु 893.80 कोटी वरून रु 3,467.72 कोटी एवढा वाढला, ज्याच्या परिणामस्वरूप रु 2,573.92 कोटी एवढा लक्षणीय वाढीव खर्च झाला. 144 अपूर्ण प्रकल्पांपैकी मोठ्या आणि मध्यम पाटबंधारे प्रकल्पांमध्ये जवळजवळ 23 वर्षे इतका पाटबंधारे प्रकल्पांत, सहा वर्षांपर्यंत सार्वजनिक प्रकल्पांत, दोन वर्षांपर्यंत गृहनिर्माण प्रकल्पांत आणि तीन वर्षांपर्यंत रस्ते आणि पुल प्रकल्पांत विलंब झाला.

1.6.3 गुंतवणूक आणि लाभ

31 मार्च 2009 पर्यंत राज्य शासनाने संविधानीक महामंडळे, ग्रामीण बँका, संयुक्त भांडवल कंपनी आणि सहकारी सोसायट्यात रु 56,386 कोटींची गुंतवणूक केली (तक्ता 1.25) ह्या गुंतवणुकीवर मागील पाच वर्षांत 0.11 टक्के लाभांश मिळाला तर 2004-09 ह्या वर्षात शासनाने घेतलेल्या कर्जावर 7.57 टक्के व्याज प्रदान केले.

तक्ता 1.25 : गुंतवणुकीवर लाभ

गुंतवणूक / लाभांश/कर्जाचे मूल्य (cost of borrowing)	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
वर्षा अखेरीस गुंतवणूक (कोटी रुपयात)	25,829.74	31,917.62	37,531.49	44,256.26	56,386.38
लाभांश (कोटी रुपयात)	26.73	3.66	6.16	122.00	71.16
लाभांश (टक्के)	0.10	0.01	0.02	0.28	0.13
शासनानी घेतलेल्या कर्जावर व्याजाचा सरासरी दर ¹⁶ (टक्के)	7.97	7.09	7.78	7.74	7.29
व्याज दर आणि लाभांशातील फरक (टक्क्यात)	7.87	7.08	7.76	7.46	7.16

स्रोत - वित्त लेखे

2008-09 सालात रु 12,130 कोटीच्या मत्ता गुंतवणुकीतील वाढ, गोदावरी मराठवाडा सिंचन विकास महामंडळ (रु 1,824 कोटी), कोंकण सिंचन विकास महामंडळ (रु 622 कोटी) महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ (रु 3,916 कोटी), तापी सिंचन विकास महामंडळ (रु 794 कोटी), विदर्भ सिंचन विकास महामंडळ (रु 3,623 कोटी), महाराष्ट्र राज्य रस्ते परिवहन महामंडळ (रु 171 कोटी) आणि महाराष्ट्र पाणी संवर्धन विकास महामंडळ (रु 378 कोटी) यांना वाढीव मत्ता अंशदान प्रदान केल्यामुळे झाली.

31 मार्च 2009 अखेर शासनाने गुंतविलेल्या 21 कंपन्या आणि एक महामंडळ ज्यात शासनाने रु 9,052.05 कोटी (भाग भांडवल रु 8,608.14 कोटी, कर्ज रु 443.91 कोटी) गुंतविले होते त्या तोट्यात होत्या आणि त्यांचा संचयी तोटा रु 4,080.45 कोटी (निव्वळ) होता. सहकार आयुक्त आणि सहकारी सोसायट्यांचे महानिबंधकांनी दिलेल्या माहितीनुसार 31 मार्च 2009 अखेर एकूणात रु 152.82 कोटी (रु 114.99 कोटी समभाग आणि रु 37.83 कोटी कर्ज) गुंतविलेल्या सोसायट्या तोट्यात होत्या आणि त्यांचा संचयी तोटा रु 151.91 कोटी (प्राथमिक भांडवलाच्या 99 टक्के) इतका होता.

1.6.4 विभागीय वाणिज्यवत उपक्रम

काही विभागांचे वाणिज्यवत (quasi-commercial) स्वरूपाचे कार्य विभागीय उपक्रम पार पाडतात. प्रपत्र लेख्यांना जो पर्यंत त्यांचे लेखे अंतिम झाले होते त्या वित्तीय वर्ष अखेरपर्यंत, शासनाने केलेल्या गुंतवणुकीची विभाग निहाय स्थिति, या उपक्रमांतील नफा/तोटा तसेच मत्ता गुंतवणुकीवरील लाभ इ. परिशिष्ट 1.6 मध्ये दिलेली आहे. असे निदर्शनास आले की :

- जो पर्यंत त्यांचे लेखे अंतिम झाले होते त्या वित्तीय वर्ष अखेरपर्यंत 49 घटक (units) असलेल्या चार उपक्रमांत राज्य शासनाने रु 1285.73 कोटी गुंतविले.
- 49 घटक (units) असलेल्या चार उपक्रमांतील सात घटकांनी (14.29 टक्के), रु 398.05 कोटी मत्ता गुंतवणुकीवर फक्त रु 23.92 कोटींचा निव्वळ नफा मिळविला त्यामुळे लाभांशाच्या टक्केवारीचा दर 6.01 इतका होता. मुंबई आणि ठाणे शिधा वाटप क्षेत्रांतील प्रापण आणि वितरण आणि मूल्य नियंत्रण योजना (रु 18.35 कोटी), वन विभागातील अल्लापल्ली आणि पेंडीगुंडम वन क्षेत्रे, आरा गिरण्या आणि लाकड आगारासहीत (रु 3.83 कोटी) आणि कृषि योजना, मुंबई (रु 0.81 कोटी), अंतिम रूप दिलेल्या अखेरच्या लेख्यांप्रमाणे ह्या प्रमुख नफा मिळविणारे घटक होते.
- तोटा करीत असलेल्या घटकांपैकी, 19 घटक पांच वर्षांहून अधिक कावलावधीत सातत्याने तोटा करीत होते.
- विभागीय वाणिज्यवत उपक्रम अनुसरत असलेल्या लेखा पध्दतिनुसार (शासकीय दूध योजना, प्रापण, वितरण आणि मूल्य नियंत्रण योजना - मुंबई/ठाणे आणि ग्रामीण शिधा वाटप क्षेत्र) निव्वळ तोटा/नफा हा ताळेबंद पत्रकांतील मत्ता लेख्यांतून थेट वजावट/अधिक करण्यात येतो. म्हणून, विभागीय उपक्रमांच्या प्रपत्र लेख्यांवरून संचयी तोट्यांचे आकडे सुनिश्चित करता येत नाहीत. तथापि, पुढील ताळेबंदांत संचयी तोटा स्वतंत्रपणे निदर्शित करण्याची बाब विभागाला कळविली आहे.

काही उपक्रमांच्या प्रचंड तोट्यामुळे, अल्पावधीत ताळेबंद स्वच्छ करण्यासाठी आणि त्यामुळे मध्यावधी आणि दीर्घ मुदतीसाठी त्यांना आत्मनिर्भर (self sustaining) होता यावे यासाठी शासनाने त्यांच्या कार्याचा आढावा घ्यावा.

1.6.5 राज्य शासनाने दिलेली कर्जे आणि अग्रिमे

सहाकारी सोसायट्या, महामंडळे आणि कंपन्यांतील गुंतवणुकी अतिरिक्त त्या पैकी पुष्कळश्या संस्थाना राज्य शासन कर्जे आणि अग्रिमे देते. 31 मार्च 2009 रोजीची अदत्त कर्जे आणि अग्रिमे गेल्या तीन वर्षांच्या तुलनेने व्याज जमा व व्याज प्रदान तक्ता 1.26 मध्ये दर्शविण्यात आलेली आहेत.

तक्ता -1.26: राज्य शासनाने दिलेल्या कर्जे आणि अग्रिमांवरील सरासरी व्याज प्राप्ती

कर्जे/व्याज जमा/कर्जाचे मूल्य यांची प्रमात्रा (Quantum)	(रुपये कोटीत)		
	2006-07	2007-08	2008-09
प्रारंभीची शिल्लक	15,363	17,634	18,126
वर्षभरात दिलेल्या रकमा	2,322	1,225	1,281
वर्षभरात परतफेड केलेल्या रकमा	51	733	560
अखेरची शिल्लक	17,634	18,126	18,847
पैकी ज्याच्या अटी व शर्ती निश्चित केलेल्या आहेत अशी अदत्त बाकी	NA	NA	NA
निव्वळ भर (Addition)	2,271	492	721
व्याज जमा	639	522	99
दिलेल्या प्रलंबित कर्जे आणि अग्रिमाशी व्याज जमेची टक्केवारी	3.87	2.92	0.54
राज्य सरकारने घेतलेल्या राजकोषीय दायित्वावरील व्याज प्रदानाची टक्केवारी	7.78	7.74	7.29
व्याज प्रदाने आणि व्याज प्राप्ती यांतील तफावत (टक्केवारी)	(-)3.91	(-)4.82	(-)6.75

मार्च 2009 अखेर, एकूण प्रलंबित कर्जे आणि अग्रिमे रु 18,847 कोटींची होती (तक्ता 1.26) 2007-08 च्या रु 1,225 कोटीवरून 2008-09 मध्ये रु 1,281 कोटी इतकी कर्ज संवितरणात वाढ झाली. वर्षभरात दिलेल्या एकूण कर्जापैकी रु 177

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

कोटी सामाजिक सेवांसाठी आणि रु 628 कोटी आर्थिकसेवांसाठी देण्यात आले. आर्थिक सेवां अंतर्गत, कर्जाचा मोठा हिस्सा विद्युत (50 टक्के) पाठोपाठ सहकारी सोसायट्या (37 टक्के) यांना देण्यात आला परंतु विद्युत आणि उर्जा क्षेत्रातील चालू वर्षातील कमी वसुलीमुळे (रु 238 कोटी) 2007-08 च्या रु 733 कोटीवरून 2008-09 साली रु 560 कोटी इतकी कर्जे आणि अग्रिमांच्या वसुलीत घट झाली.

त्याच प्रमाणे दिलेल्या कर्जावरील व्याजात मागील वर्षाच्या 2.92 टक्क्यावरून 2008-09 मध्ये 0.54 टक्क्यापर्यंत घसरण झाली, ही प्रामुख्याने विद्युत प्रकल्पांना दिलेल्या कर्जाच्या (रु 365 कोटी) व्याज जमाच्या घटीमुळे झाली.

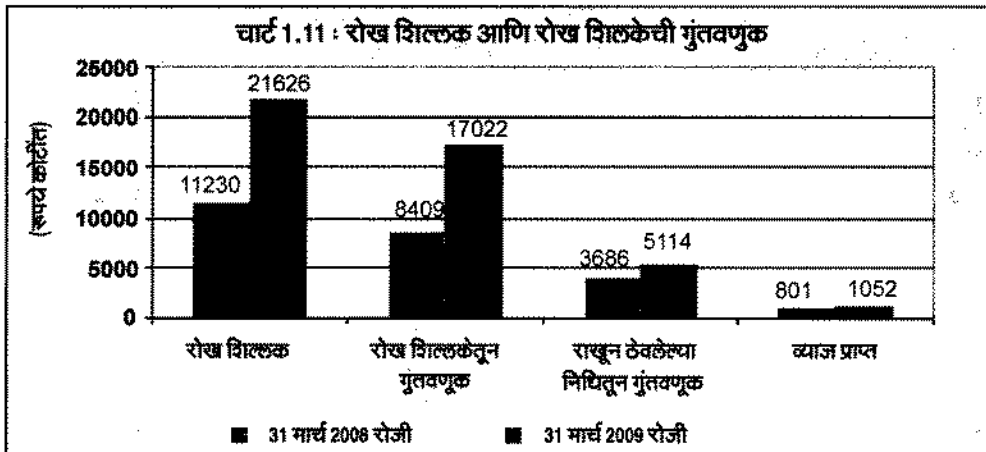
1.6.6 रोख शिल्लक आणि रोख शिल्लकेची गुंतवणुक

वर्षातील रोख शिल्लक आणि रोख शिल्लकेतील राज्य शासनाने केलेली गुंतवणुक तक्ता 1.27 आणि चार्ट 1.11 चित्रित करतो.

तक्ता 1.27: रोख शिल्लक आणि रोख शिल्लकेची गुंतवणुक

तपशील	31 मार्च 2008 रोजी	31 मार्च 2009 रोजी	अधिक/घट
कोषागारांतील रोख	2.89	1.16	(-) 1.73
रिझर्व्ह बँकेतील ठेवी	(-) 1,040.19	(-) 721.83	318.36
संक्रमित वित्त प्रेषणे	130.37	177.88	47.51
विभागीय कार्यालयांतील रोख	42.39	32.81	(-) 9.58
विभागीय कार्यालयांतील सादील खर्चासाठी स्थायी अग्रिमे	0.43	0.46	0.03
रोख शिल्लकेची गुंतवणुक (अ ते ड)	8,408.55	17,022.33	8,613.78
अ. भारत सरकारच्या राजकोष पत्र	8,407.85	17,021.63	8,613.78
ब. भारत सरकार प्रतिभूती	--	--	--
क. इतर प्रतिभूती, असल्यास नमूद करावे	--	--	--
ड. इतर गुंतवणुकी	0.70	0.70	--
राखीव शिल्लकेतील (अ ते इ)	3,685.88	5,113.61	1,427.73
अ. सामान्य आणि इतर राखीव निधि	30.74	30.74	--
ब. बुद्धित निधि	3,640.62	5,068.36	1,427.74
क. दुग्ध पुरवठा विकाससाठी निधि	1.00	1.00	--
ड. इतर विकास आणि कल्याण निधि	13.44	13.43	-0.01
इ. संकिर्ण ठेवी	0.08	0.08	--
एकूण रोख शिल्लकी	11,230.32	21,626.42	10,396.10
व्याज प्राप्त	800.88	1051.50	250.62

स्रोत: वित्तीय लेखे

रोख शिल्लकेच्या गुंतवणुकींतून 2008-09 मध्ये मिळालेले व्याज 5 टक्के होते त्याचवेळी शासनाने घेतलेल्या कर्जावरील प्रदान केलेले व्याज 7.29 टक्के होते.

चालू वर्षा अखेरची राज्य शासनाची रोख शिल्लक रु 21,626 कोटी निदर्शित करते, मागील वर्षापेक्षा 93 टक्क्यांनी (रु 10,396 कोटी) वाढ दर्शविते. यापैकी रु 17,022 कोटी भारत सरकारच्या राजकोष पत्रांत गुंतविले आणि या वर्षात रु 223 कोटीचे व्याज प्राप्त केले. आणखीन रु 5,114 कोटी पृकक्षित निधीत गुंतविले. तथापि, 31 मार्च 2009 रोजी रिझर्व्ह बँकेतील शिल्लक (-)रु 722 कोटी होती.

1.7 मत्ता आणि दायित्वे

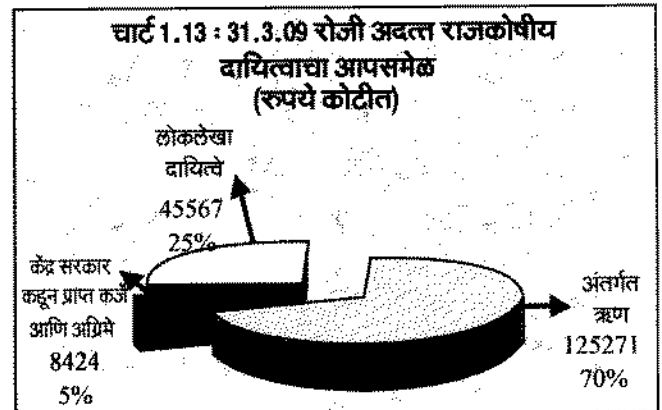
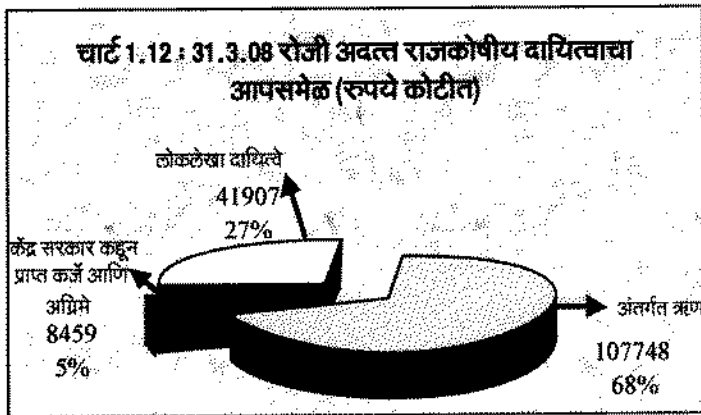
1.7.1 मत्ता आणि दायित्वांची अभिवृद्धि व रचना

शासकीय मालकीच्या जमीनी व इमारतींचे स्थिर मत्ता लेखे (Fixed assets accounts) ठेवण्याची शासकीय लेखे ठेवण्याच्या पद्धतीत सर्व समावेशक (comprehensive) लेखे पद्धति नाही. तरी सुध्दा शासनाची आर्थिक दायित्वे आणि खर्चातून निर्माण केलेली मत्ता यांचा उल्लेख केला जातो. 31 मार्च 2008 च्या तुलनेने 31 मार्च 2009 अखेर संक्षिप्त दायित्वे आणि मत्ता परिशिष्ट 1.4 मध्ये सादर केलेली आहेत. परिशिष्ट मध्ये दर्शविलेल्या दायित्वा मध्ये प्रामुख्याने अंतर्गत ऋण, केंद्र सरकारकडून प्राप्त कर्जे आणि अग्रिम लोक लेखा आणि राखीव निधीतील जमा यांचा समावेश होतो. त्याचवेळा मत्ता मध्ये मुख्यत्वे मत्ता खर्च, राज्य शासनाने दिलेली कर्जे आणि अग्रिमे आणि रोख शिल्लकीचा समावेश होतो.

महाराष्ट्र राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अंदायपत्रकीय व्यवस्थापन (FRBM) अधिनियम, 2005 अन्वये "राज्याची एकूण दायित्वे" म्हणजे राज्याच्या एकत्रित निधी व लोक लेखे अंतर्गत दायित्वे.

1.7.2 राजकोषीय दायित्वे

राज्याच्या अदत्त राजकोषीय दायित्वाचा कल परिशिष्ट 1.4 मध्ये दाखविण्यात आला आहे. गेल्या वर्षाच्या तुलनेने चालू वर्षी राजकोषीय दायित्वांचा तुलना चार्ट 1.12 आणि 1.13 मध्ये दर्शविलेली आहे.

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

राज्याची राजकोषीय दायित्वे, त्यांचा वाढीचा दर, GSDP शी या दायित्वांचे गुणोत्तर, राज्यांच्या स्वतःच्या स्रोतांतून महसुली जमा तसेच त्यांच्या मापदंडाप्रमाणे (Parameter) राजकोषीय दायित्वांची फलावकता तक्ता 1.28 दर्शवितो.

तक्ता 1.28: राजकोषीय दायित्वे - मूलभूत मापदंड

	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
राजकोषीय दायित्वे (रुपये कोटीत)	1,21,026	1,42,491	1,57,039	1,58,114	1,79,262
वाढीचा दर (टक्के)	15.92	17.74	10.21	0.68	13.38
राजकोषीय दायित्वांचे गुणोत्तर					
जीएसडीपी (टक्के)	32.5	33	30.8	26.8	25.7
महसुली जमा (टक्के)	295	294.1	252.5	198.7	220.6
स्वतःचे स्रोत (टक्के)	348.5	360.9	329.8	245.2	290
राजकोषीय दायित्वांची फलावकतांच्या संदर्भाने :					
जीएसडीपी (गुणोत्तर)	1.369	1.09	0.574	0.042	0.741
महसुली जमा (गुणोत्तर)	0.824	0.98	0.36	0.024	6.371
स्वतःचे स्रोत (गुणोत्तर)	0.76	1.296	0.496	0.019	-3.263

राज्याची एकूण राजकोषीय दायित्वे 2004-09 दरम्यान सरासरी वार्षिक 9.6 टक्के दराने वाढली. अंतर्गत ऋणामधील तीव्र चढीमुळे (steep increase) आणि राखीव निधी व ठेवी मधील सीमांतिक वाढीमुळे 2007-08 मधील 0.68 टक्क्यावरून 2008-09 मधील 13.38 टक्क्यापर्यंत प्रकर्षाने वृद्धीचा दर वाढला. राज्याच्या MTFPs (24.09 टक्के) प्रक्षेपणातील टक्केवारीपेक्षा 2008-09 मध्ये ऋणांचे GSDP शी गुणोत्तर 25.7 टक्के इतके थोडे उच्चतर होते तर FCP (25.89 टक्के) आणि TFC (30.8 टक्के) प्रक्षेपणातील टक्केवारीपेक्षा कमी होते. जवळपास महसुली जमेच्या दुप्पट आणि राज्याच्या स्वतःच्या स्रोताच्या तिप्पट इतकि ही दायित्वे 2008-09 मध्ये स्थिरावली. या वर्षात GSDP च्या संदर्भात, या दायित्वांची फलावकता 0.741 होती, GSDP तील प्रत्येक एक टक्क्याची वाढ दर्शविते की राजकोषीय दायित्वे 0.74 टक्क्यांनी वाढली.

एकूण राजकोषीय दायित्वांपैकी लोकऋणांचा हिस्सा (75 टक्के) मागोमाग ठेवी (10 टक्के); राखीव निधी (9 टक्के); आणि अल्पबचत, भविष्य निर्वाह निधी इ. (6 टक्के) इतके होता. मुख्यत्वे लोकऋण (रु 17,488 कोटी), राखीव निधी (रु 1,617 कोटी), ठेवी (रु 1,239 कोटी) आणि अल्पबचत व भविष्यनिर्वाह निधी (रु 803 कोटी) च्या वाढीमुळे 2007-08 मधील रु 1,58,114 कोटींवरून 2008-09 मध्ये रु 21,148 कोटींनी वाढ होऊन रु 1,79,262 कोटी इतकी राजकोषीय दायित्वे वाढली.

खुल्या बाजारांतील कर्ज फेडीसाठी, राज्य शासनाने 1999-2000 वर्षामध्ये एकत्रीत कर्ज निवारण निधी उभारला. 31 मार्च 2009 अखेर, कर्ज निवारण निधीतील प्रलंबित शिल्लक रु 5,068.36 कोटी होती, त्यापैकी रु 1,427.74 कोटी 2008-09 वर्षातील होती आणि संपूर्ण रक्कम गुंतवलेली होती.

1.7.3 हमीचा दर्जा - घटनापेक्ष दायित्वे (contingent liabilities)

ज्यांना हमी दिलेल्या आहेत, जर एखाद्या बाबतीत कर्ज घेणाऱ्या कडून कसूर (default) झाल्यास, हमी या राज्याच्या एकत्रीकृत निधीवरील घटनापेक्ष दायित्वे असतात.

वित्त लेखातील विवरणपत्र सहा अनुसार राज्य शासनाने दिलेल्या हमीची कमाल (maximum) रक्कम गेल्या तीन वर्षांसाठी तपशीलवार, तक्ता 1.29 मध्ये दिलेली आहे.

तक्ता 1.29: महाराष्ट्र शासनाने दिलेल्या हमी

	(रुपये कोटीत)		
हमी	2006-07	2007-08	2008-09
हमी दिलेली कमाल रक्कम	87,778	84,164	88,371
हमीची प्रलंबित रक्कम	63,509	58,276	51,471
एकूण महसूलांशी टक्केवारी	141	106	109

राज्य शासनाने 2008-09 वर्षात रु 3,143.98 कोटीच्या हमी दिल्या. भाग भांडवलाची परतफेड करण्यासाठी, कर्जे उभारण्यासाठी, कर्ज रोखे (debentures), बंधपत्र इ. साठी सहकारी साखर कारखाने (रु 136.48 कोटी), महाराष्ट्र राज्य कापूस सहकारी संस्था (रु 1,100 कोटी), रत्नागिरी वायु व विद्युत प्रायवेट लिमिटेड (रु 300 कोटी). शबरी आदिवासी वित्त आणि विकास महामंडळ (रु 25 कोटी), महाराष्ट्र राज्य अपंग वित्त आणि विकास महामंडळ (रु 25 कोटी) महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ (रु 50 कोटी) लोक शाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ (रु 50 कोटी) आणि महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ (रु 457.50 कोटी) ना हमी देण्यात आली. 2008-09 मधील प्रलंबित हमी (रु 51,471 कोटी), महसुली जमेच्या (रु 81,271 कोटी), 63 टक्के इतक्या होत्या. 2008-09 मधील प्रलंबित हमी, जीएसडीपी च्या 7.38 टक्के इतक्या होत्या. MTFPS मध्ये बांधीलकी (commitment) दिल्याप्रमाणे मागील वर्षाच्या 10.07 टक्क्यांवरून 2008-09 मध्ये अंदाजे 10 टक्क्यांपर्यंत खाली आणण्यात राज्य शासन यशस्वी झाले. परंतु, **हमीमुळे निर्माण होणारी घटनापेक्षा दायित्वांचे विमोचन करण्यासाठी बाराव्या वित्त आयोगाने केलेल्या शिफारसीनुसार राज्य शासनाने, आतापर्यंत हमी विमोचन (redemption) निधीची स्थापना केली नाही.**

संस्थाना दिलेल्या हमीवर राज्य शासन हमी फी आकारते (charges) आणि संकिर्ण सामान्य सेवा या लेखा शिर्षा अंतर्गत नोंदविते. 2008-09 वर्षात वसूल केलेली हमी फी रु 3,539.02 कोटी इतकी होती.

हमींचे आवाहन (invocation) झाल्यावर शासनाने प्रदान केलेल्या रकमा बुडीत रक्कम म्हणून संबंधीत कर्ज शिर्षाखाली एकत्रीकृत निधीस आकारण्यात येतात (charged) आणि जेथे हमी राखीव निधि नाही तेथे महसुली जमा शिर्षाखाली समायोजित करण्यात येतात आणि जेथे हमी राखीव निधि आहे तेथे त्या लेखाशिर्षाखाली समायोजित करण्यात येतात. 2005-06 अखेर, वसुली योग्य, आवाहन झालेल्या हमीची रक्कम रु 186.72 कोटी इतकी होती. हमींचे आवाहन (invocation) झाल्यामुळे 2007-08 वर्षा अखेर पुनःप्राप्त होणाऱ्या रु 165.39 कोटी पैकी रु 11.03 कोटी संस्थांकडून 2008-09 मध्ये प्राप्त झाले आणि रु 154.36 कोटी 2008-09 अखेर बाकी राहिली. 2008-09 वर्षात शासनाने हमींचे आवाहना पोटी कोणतीही रक्कम प्रदान केली नाही.

1.7.4 अंदाजपत्रका बाहेरील कर्जे

शासनाची कर्जे भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद 293 अन्वये शासित (Governed) केली जातात. तक्ता 1.29 मध्ये दर्शविलेल्या दायित्वांखेरीज राज्य शासकीय कंपनी/महामंडळे यांनी घेतलेल्या कर्जांची देखील हमी घेते. ह्या कंपन्या/महामंडळे शासकीय अर्थसंकल्पाबाहेरील विविध प्रक्षेपित (Projected) राज्य योजना कार्यक्रम कार्यान्वित करण्यासाठी मार्केट/वित्तीय संस्थांकडून निधी कर्जाऊ घेतात. जरी राज्य सरकार असे प्रक्षेपित (Projected) करत असेल कि ह्या कार्यक्रमांसाठी लागणारा निधी कंपन्या/महामंडळे यांनी सुसज्ज (mobilised) केलेल्या साधनसंपत्तितून भागवला जाईल तरी प्रत्यक्षात अशा संस्थांची कर्जे अतिमतः राज्य शासनाची दायित्वे बनतात (turnout) ज्यांना अंदाजपत्रकाबाहेरील कर्जे असे संबोधितात. अंदाजपत्रकाबाहेरील कर्जे ही अनुच्छेद 293(3) अन्वये मान्य नाहीत. सन 2005-06 ते 2007-08 मध्ये अंदाज पत्रकाबाहेरील कर्जे दिलेली नव्हती. परंतु 2008-09 अखेर 2005-06 पूर्वीची अंदाजपत्रकाबाहेरील कर्जांवर अदत्त रक्कम रु 4,277 कोटी होती.

राजकोषीय धोरणतंत्र (strategy) घोषणा 2008-09 प्रमाणे, 2005-06 सालापासून अंदाजपत्रकाबाहेरील कर्जे घेण्याचे पूर्णपणे थांबविले आहे. 2008-09 च्या योजनांना आवश्यक स्रोतांनी (resources) भांडवल पुरवठ्याची उभारणी करण्यासाठी कोणतीही अडचण दृष्टीसमोर (envisage) भासली नाही.

1.8 कर्जांच्या टिकाऊपणा (debt sustainability)

राज्य शासनाच्या कर्जांच्या विस्तारा (magnitude) व्यतिरिक्त कर्जांचा टिकाऊपणा¹⁷ ठरवणाऱ्या विविध दर्शकांचे विश्लेषण करणे महत्वाचे आहे. कर्जांचे स्थिरिकरण¹⁷; कर्जेतर जमांचा (non-debt receipt) पुरेपणा¹⁷ कर्जाऊ निधीची निव्वळ उपलब्धता¹⁷ व्याज प्रदानांचा बोजा (व्याजप्रदान व महसुली जमांच्या गुणोत्तराच्या प्रमाणात मोजल्या जातात) आणि राज्य शासनाच्या रोख्यांची (securities) परिणत रुपरेखा यांच्या परिभाषेत (in terms of) राज्य शासनाच्या कर्जांच्या

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

टिकाऊपणाचे विश्लेषण या भागात केले आहे. 2006-07 पासून तीन वर्षासाठी वरील दर्शकांनुसार राज्याच्या कर्जाच्या टिकाऊपणाचे विश्लेषण तक्ता 1.30 मध्ये केले आहे.

तक्ता 1.30: कर्जाचा टिकाऊपणा - दर्शक आणि कल

कर्जाच्या टिकाऊपणाचे दर्शक	2006-07	2007-08	2008-09
कर्जाचे स्थिरीकरण (फैलावलेली प्रमात्रा + प्राथमिक तूट) ¹⁸	14,366	28,044	15,313
कर्जेतर जमांचा पुरेपणा (स्रोतांतील खिंडार (Gap))	6,078	14,375	-16,820
कर्जाऊ निर्धीची निव्वळ उपलब्धता	2,892	-11,130	8,848
व्याज प्रदानांचा बोजा (व्याजप्रदान आणि महसुली जमांचे गुणोत्तर)	0.19	0.15	0.15

2006-07 पासून फैलावलेली प्रमात्रा आणि प्राथमिक तूट यांची आस्थिभावदर्शक बेरीज कर्जाच्या स्थिरिकरणाकडे कल दर्शविते जे अंतिमतः राज्याच्या कर्जाच्या टिकाऊपणा व आगामी वर्षात सुधारणा करेल हे तक्ता 1.30 प्रकट करतो.

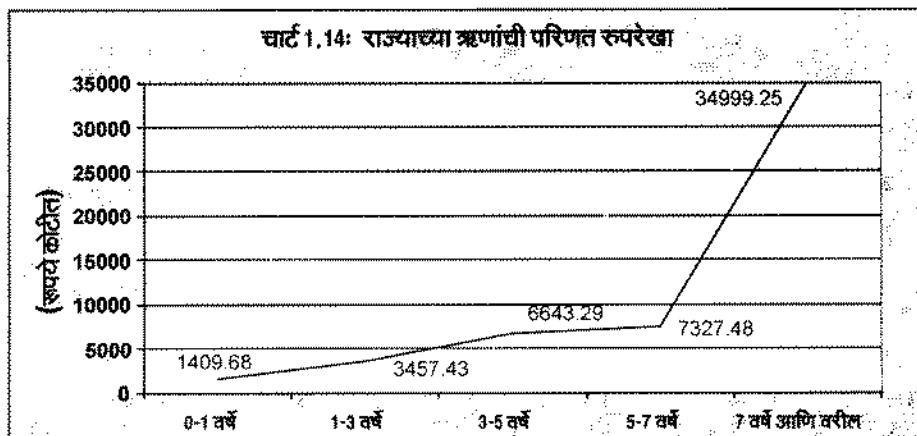
नेटाने (persistent) वाढत असलेली स्रोतांतील ऋण खिंडरे (gap) कर्जाचा अटिकाऊपणा (non-sustainability) दर्शवितात. तर आस्थिभावदर्शवघन (Positive) स्रोतांतील खिंडरे राज्याची कर्जे टिकाऊकरण्याच्या क्षमतेला मजबूत बनवितात. 2006-07 आणि 2007-08 वर्षातील स्रोतांमध्ये (Resources) आस्थिभावदर्शक खिंडरे राज्याची मध्यम व दूरगामी काळात, कर्जाचा टिकाऊपणा वाढवण्याची क्षमता दर्शवितात; परंतु 2008-09 वर्षात स्रोतांमध्ये असलेली ऋण खिंडारे (Gap) कर्जाच्या अटिकाऊपणाची (non-sustainability) सुरुवात असल्याचे दर्शवितात.

2008-09 वर्षात सरकारने, रु 20,323 कोटींचे अंतर्गत ऋण, रु 386 कोटींचे GOI ऋण (भारतसरकारचे) आणि रु 15,875 कोटींची इतर बंधने लादून घेतली (raised). सरकारने रु 2,800 कोटींची अंतर्गत ऋण, रु 421 कोटींची भारत सरकार (GOI) कर्जे आणि रु 12,216 कोटींची इतर बंधने यांची रु 12,299 कोटींच्या व्याजासकट परतफेड केली त्यामुळे ऋणामध्ये वर्षामध्ये रु 8,848 कोटींनी निव्वळ वाढ झाली.

तक्ता 1.31: राज्याच्या ऋणांची परिणत रूपरेखा (maturity profile)

परिणत रूपरेखा	रक्कम	टक्केवारी
0-1 वर्ष	1,409.68	1.05
1-3 वर्षे	3,457.43	2.59
3-5 वर्षे	6,643.29	4.97
5-7 वर्षे	7,327.48	5.48
7 वर्षे आणि वरील	34,999.25	26.18
राज्य सरकारने माहिती सादर न केलेली	79,857.50	59.73
एकूण	1,33,694.63	100.00

स्रोत: वित्तीय लेखे

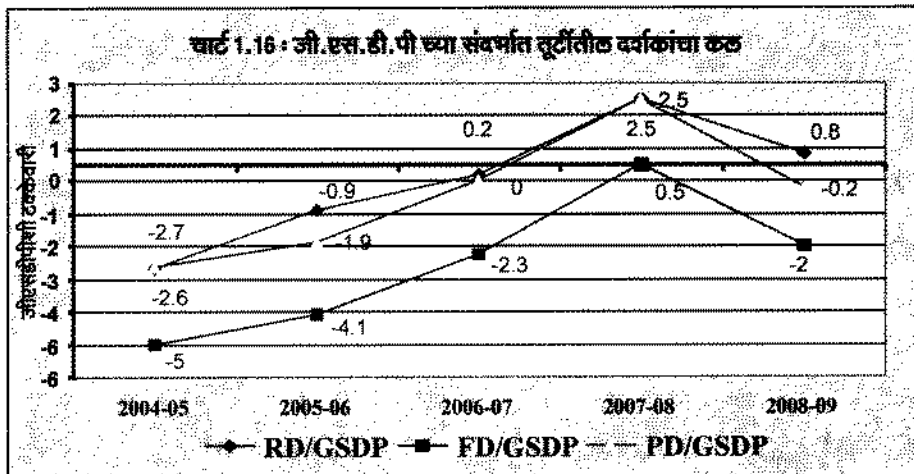
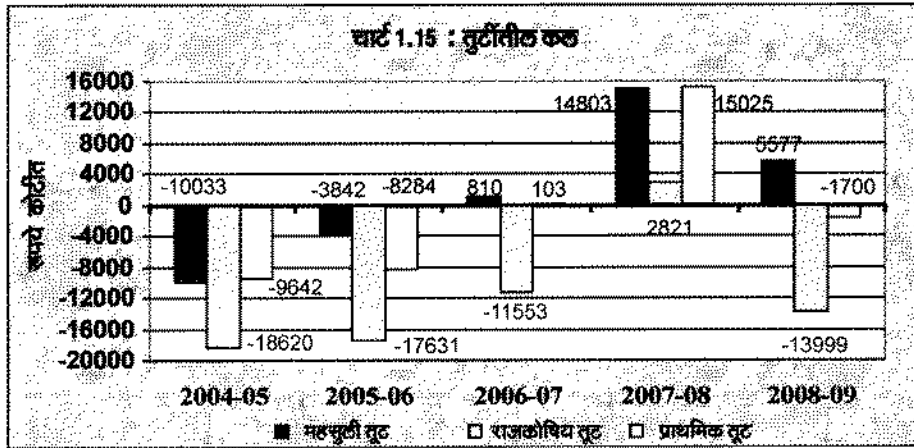
राज्याच्या एकूण ऋणांपैकी जवळपास 21.38 टक्के ऋण पुढील पाच वर्षांत, तर उर्वरीत 78.62 टक्के पाच वर्षा पेक्षा अधिक काळात परतफेड योग्य आहे असे तक्ता 1.31 मधील राज्य सरकारची ऋण परिणतता होती (maturity) दर्शविते (राज्य शासनाने दिलेल्या माहितीनुसार). राज्याचे ऋण परतफेडीचे दायित्व 2012-14 वर्षांत रु 6,643.29 कोटी आणि 2014-16 वर्षांत रु 7,327.48 कोटी असेल असेही दर्शविते ज्यामुळे त्याकाळात सरकारच्या अर्थसंकल्पावर भार पडेल. कर्जाच्या परतफेडीसाठी राज्याला आणखी ऋण घ्यावे लागेल.

1.9 राजकोषीय असमतोल

तीन मूलभूत राजकोषीय मापदंड - महसूल राजकोषीय आणि प्राथमिक तूट - राज्य सरकारच्या निधीमधील (Finance) विशिष्ट काळासाठी असलेली एकूणच राजकोषीय असमतोलाची व्यापकता दर्शवितात. शासनाच्या लेखांतील जमा आणि खर्चातील तफावत/अंतर तूट दर्शविते. तूटीचा प्रकार शासनाच्या राजकोषीय व्यवस्थापनेच्या दूरदर्शीपणाचे निदर्शक असते. आणखी, अशा तूटीची अर्थव्यवस्था साधन संपत्तीची वाढ आणि त्याचे आवेदन (Applied) यावरून राजकोषीय स्वास्थ्य दिसून येते. FBRM Act अधिनियम/नियमानुसार आर्थिक वर्ष 2008-09 मध्ये ठरवलेल्या उद्दिष्टांच्या तुलनेने वास्तविक महसूल व राजकोषीय तूट यांचे निर्धारण आणि तूटीसाठी वित्त व्यवस्थेचा कल, प्रकार, विस्तार आणि पद्धत यांचे दर्शन या भागात होते.

1.9.1 तूटींतील कल

2003-08 कालावधीतील कलांतील तूटीचे दर्शक चार्ट 1.15 व 1.16 मध्ये सादर केलेले आहेत :

राज्य शासनाची वित्त व्यवस्था

चार्ट 1.15 वरून उघड होते की 2004-05 मध्ये राज्यात रु 10,033 कोटी इतकी मोठी महसुली तूट होती. ही तूट 2005-06 मध्ये रु 3,842 कोटीपर्यंत कमी झाली व 2006-07 मध्ये वळण घेऊन रु 810 कोटी शिल्लक झाली होती. राज्य शासनाने राज्याच्या एकत्रीकृत निधीत, लोक लेखातील विविध रद्द केलेल्या (विनावापर पडून राहिलेल्या) राखीव निधीतील पडून राहिलेल्या शिल्लक रु 10,868 कोटीच्या लेखांतरणाच्या मार्गाने करेतर जमेची भर घातल्याने 2007-08 मध्ये महसुली शिल्लक रु 14,803 कोटीपर्यंत वाढली. 2008-09 मध्ये महसुली शिल्लक रु 5,577 कोटी इतकी होती. महसुली खर्चातील 17 टक्के (रु 10,914 कोटी) वाढीपुढे महसुली जमेतील वाढ ही केवळ दोन टक्के (रु 1,688 कोटी) असल्याने 2008-09 मध्ये महसुली शिल्लकीची वाढ कमी झाली. भारत सरकारकडून मिळणारे अनुदान 52 टक्क्यांनी वाढले असता, केंद्रीय कर लेखांतरण सहा टक्क्यांनी वाढले.

2008-09 मध्ये भांडवली खर्चातील रु 7,383 कोटीच्या वाढी बरोबरच महसुली शिल्लकीतील रु 9,226 कोटीची कपात आणि नक्त कर्जे व अग्रिमांच्या संवितरणातील रु 229 कोटीची वाढ यामुळे, मागील वर्षातील रु 2,821 कोटीच्या राजकोषीय शिल्लकीऐवजी 2008-09 मध्ये रु 13,999 कोटीची राजकोषीय तूट झाली.

2005-06 पर्यंत राज्याच्या अंदाजपत्रकात सातत्याने असलेली प्राथमिक तूट¹⁸ एकदम उलटून 2006-07 व 2007-08 मध्ये प्राथमिक शिल्लकीत परिवर्तित झाली आणि 2008-09 मध्ये परत प्राथमिक तूटीकडे वाढली. रु 95 कोटीच्या व्याज प्रदानासह राजकोषीय शिल्लकीतील रु 16,820 कोटीची तीव्र घसरण यामुळे 2007-08 मधील रु 15,025 कोटीची प्राथमिक शिल्लक चालू वर्षी रु 1,700 कोटीच्या प्राथमिक तूटीकडे मार्गस्थ झाली.

तथापि, हे लक्षात घ्यावे की, आधी चर्चितल्याप्रमाणे 2007-08 मध्ये निधीच्या लोकलेख्यातून एकत्रीकृत निधीमध्ये नेहमीपेक्षा निराळ्या रितीने लेखांतरणाद्वारे महसुली जमेत वाढ झाली नसती, तर 2008-09 मध्ये महसुली शिल्लक रु 1,642 कोटींनी वाढली असती तर राजकोषीय तूट रु 5,952 कोटींनी वाढली असती, जी 2007-08 च्या रु 3,935 कोटी व रु 8,047 कोटीच्या स्तराशी तदनुरूप होती. तसेच, 2008-09 मध्ये प्राथमिक तूट रु 16,725 कोटींनी जी वाढली, ती 2007-08 मध्ये रु 4,157 कोटीच्या स्तरावरून रु 2,457 कोटींनी कमी झाली असती.

तक्ता 1.32 : प्रमुख @ राजकोषीय मापदंड/परिवर्तीचा कल समोर ठेवून 2008-09 साठी प्रक्षेपणे

राजकोषीय परिवर्ती	2008-09			
	TFC (2009-10)	MTFPS	FCP	प्रत्यक्ष
महसुली तूट(-)/शिल्लक (+) जीएसडीपीशी टक्केवारी मध्ये	0.0	0.15	0.88	0.80
राजकोषीय तूट /(-)शिल्लक (+) जीएसडीपीशी टक्केवारी मध्ये	3.0	(-)2.00	(-)2.12	(-)2.01

तक्ता 1.32 वरून उघड होते की चालू वर्षाच्या शेवटी रु 5,577 कोटीची महसुली शिल्लक जीएसडीपी च्या 0.80 टक्के होती व राजकोषीय तूट रु 13,999 कोटी जीएसडीपीच्या 2.01 टक्के होती, याबरोबरच राज्याने MFRBM अधिनियम/नियम व TFC मध्ये आखून दिल्याप्रमाणे राजकोषीय लक्ष्य त्यात दर्शवलेल्या कालमर्यादेच्या बऱ्याच आधी गाठलेले आहे.

1.9.2 राजकोषीय तूटीचा आर्थिक आकृतिबंध व अपघटन

तक्ता 1.33 मध्ये प्रतिबिंबित झाल्याप्रमाणे, राजकोषीय तूटीचा आर्थिक आकृतिबंधाने रचनात्मक स्थित्यंतर अनुभवले.

तक्ता 1.33 मधून दिसते की 2004-05 मधील राजकोषीय तूट ही प्रामुख्याने प्रचंड महसुली तूटीमुळे होती तर 2005-07 व 2008-09 मध्ये ती फार मोठ्या निव्वळ भांडवली खर्चामुळे होती.

2004-05 ते 2006-07 मध्ये राजकोषीय तूटीला, NSSF ला दिलेले विशेष रोखे, बाजारातील कर्जे व राखीव निधी द्वारा अर्थ पुरवठा केला गेला, 2008-09 मध्ये राजकोषीय तूटीला प्रामुख्याने बाजारातील कर्जाद्वारे अर्थपुरवठा झाला.

2004-09 या कालावधीत, राजकोषीय तूटीला अर्थपुरवठा केल्यावर सर्वकष शिल्लक होती, अपवाद 2004-05 जेव्हा राजकोषीय तूटीत अर्थपुरवठा केल्यावर सर्वकष तूट होती.

तक्ता 1.33: राजकोषीय तुटीचा आर्थिक आकृति व अपघटन

(रुपये कोटीत)

तपशील	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
राजकोषीय तुट/शिलकीचे अपघटन (1+2+3)	18,620(5.01)	17,630(4.08)	11,553(2.27)	-2,821(-0.48)	13,999(2.01)
1 महसुली तुट	10,033(2.7)	3,842(0.89)	-810(-0.16)	-14,803(-2.5)	-5,577(-0.8)
2 निव्वळ मत्ता खर्च	7,877(2.12)	10,078(2.33)	10,092(1.98)	11,490(1.94)	18,855(2.7)
3 निव्वळ कर्जे व अग्रिम	710(0.19)	3,710(0.86)	2,271(0.45)	492(0.08)	721(0.1)
राजकोषीय तुटीचा आर्थिक आकृतिबंध *					
1 बाजारातील कर्जे	3,886(1.04)	1,147(0.27)	1,167(0.23)	7,641(1.29)	16,866(2.42)
2 भारतसरकार कडून कर्जे	-7,581(-2.04)	-35(-0.01)	95(0.02)	-84(-0.01)	-35(-0.01)
3 NSSF ला दिलेले विशेष रोखे	15,547(4.18)	15,733(3.64)	8,838(1.74)	1,475(0.25)	428(0.06)
4 वित्तीय संस्थांकडून कर्जे	-657(-0.18)	1,072(0.25)	-250(-0.05)	30(0.01)	229(0.03)
5 अल्पबचत भविष्य निर्वाह निधी इ.	495(0.13)	587(0.14)	640(0.13)	685(0.12)	803(0.12)
6 ठेवी व अग्रिमे	1,598(0.43)	1,426(0.33)	1,714(0.34)	1,876(0.32)	1,240(0.18)
7 निलंबन व संकीर्ण	1,270(0.34)	-608(-0.14)	283(0.06)	225(0.04)	3,148(0.45)
8 वित्त प्रेषणे	469(0.13)	-178(-0.04)	-1,315(-0.26)	-72(-0.01)	42(0.01)
9 राखीव निधी	3,334(0.9)	1,536(0.36)	2,344(0.46)	-10,547(-1.78)	1,617(0.23)
10 आकस्मिक निधी	-57(-0.02)	666(0.15)	-617(-0.12)	-4(0)	307(0.04)
11 आकस्मिक निधीत/ निधीतून विनियोजन	-	-800(-0.19)	800(0.16)	-	-250(-0.04)
12 रोख शिलकीतील वाढ (-)/ घट (+)	316(0.08)	-2,916(-0.67)	-2,146(-0.42)	-4,046(-0.68)	-10,396(-1.49)

कंसातील आकडे जीएसडीपीशी टक्केवारी दर्शवितात.

* हे सर्व आकडे वर्षातील निव्वळ संवितरणे/जावक रकमा आहेत

1.9.3 तुटीचा/शिलकेचा दर्जा

महसुली तुटीचे राजकोषीय तुटीशी गुणोत्तर आणि प्राथमिक तुटीचे प्राथमिक महसुली तुटीत व मत्ता खर्चात (कर्जे व अग्रिमांसहित) अपघटन हे राज्याच्या वित्त व्यवस्थेतील तुटीच्या दर्जाचे निदर्शक असतात. महसुली तुटीचे राजकोषीय तुटीशी गुणोत्तर निदर्शित करते की कर्जाऊ निधीचा चालू वर्षासाठी किती प्रमाणात वापर करण्यात आला. तसेच, महसुली तुटीचे राजकोषीय तुटीशी सातत्याने उच्च असलेले गुणोत्तर हेही दर्शविते की राज्याच्या मालमत्तेचा आधार (पाया) हा अखंडपणे आकुंचित होत असून कर्जाचा भाग (राजकोषीय दायित्वे हा कोणत्याही मालमत्तेचा टक्का नसलेले होता. तक्ता 1.34 मध्ये दर्शविलेले प्राथमिक तुटीचे, विभाजन हे राज्याच्या अर्थव्यवस्थेची उत्पादन क्षमता सुधारण्यासाठी आवश्यक अशा भांडवली खर्चातील वाढीमुळे झालेल्या तुटीचे प्रमाण दर्शविते.

तक्ता 1.34: प्राथमिक तुट / शिल्लक - घटकांची विभागणी

(रुपये कोटीत)

वर्ष	कर्जेतर जमा	प्राथमिक महसुली खर्च	मत्ता खर्च	कर्जे व अग्रिमे	प्राथमिक खर्च	प्राथमिक महसुली तुट (-)/ शिल्लक (+)	प्राथमिक तुट (-)/ शिल्लक(+)
1	2	3	4	5	6 (3+4+5)	7 (3-6)	8 (2-6)
2004-05	43,054	42,068	7,877	2,751	52,696	986	-9,642
2005-06	48,990	42,933	10,078	4,262	57,273	6,057	-8,283
2006-07	62,246	49,729	10,092	2,322	62,143	12,516	103
2007-08	80,316	52,576	11,490	1,225	65,291	27,740	15,025
2008-09	81,849	63,395	18,873	1,281	83,549	18,454	-1,700

2004-09 या कालावधीत, मत्ता खर्च आणि राज्य शासनाने संवितरित केलेल्या कर्जे व अग्रिमांमुळे प्राथमिक तूट झाली होती. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे म्हणजे, महसुली लेख्यातील प्राथमिक खर्चाच्या¹⁹ गरजा भागविण्यासाठी राज्याची कर्जेतर जमा पुरेशी होती, किंवा खरे तर, काही जमा मत्ता लेख्यातील वाढलेला खर्च भागविण्यासाठी शिल्लक राहिली. परंतु, कर्जेतर जमेची शिल्लक मत्ता लेख्यातील खर्चाच्या गरजांच्या पूर्ततेसाठी पुरेशी नव्हती. परिणामी, 2004-06 ते 2008-09 या कालावधीत प्राथमिक तूट झाली. तथापि, 2006-07 व 2007-08 मध्ये कर्जेतर जमा, महसुली व मत्ता या दोन्ही लेख्यांतील खर्चाच्या गरजा भागविण्यासाठी पुरेशी होती. याची परिणती प्राथमिक शिल्लकीत झाली. यावरून, राज्याच्या वित्त व्यवस्थेच्या उत्पादन क्षमतेच्या सुधारणेसाठी आवश्यक अशा मत्ता खर्चातील वाढीमुळे झालेल्या चालू वर्षातील प्राथमिक तुटीचे प्रमाण दिसून येते.

1.9.4 राज्याच्या स्वतःच्या महसूल व तुटीची सुधारणा

स्वतःच्या साधनांमधील सुधारणा, जी तुटीच्या निदर्शकांतील सुधारणेच्या टिकाऊपणाची दर्शक आहे. त्याप्रीत्यर्थ राज्याने जी तुटीची सुधारणा साध्य केली आहे त्याचे प्रमाण बारकाईने पाहण्यासारखे आहे. तक्ता 1.35 मध्ये मागील तीन वर्षांतील राज्याच्या महसुली जमेतील बदल व तुटीची सुधारणा सादर केली आहे.

तक्ता-1.35 : महसुली जमेतील बदल व तुटीची सुधारणा

(जीएसडीपीशी टक्केवारी)

मापदंड	2006-07	2007-08	2008-09	
			BE	प्रत्यक्ष
महसुली जमा (अ ते ड)	12.2	13.5	11.4	11.6
अ. राज्याचा स्वतःचा कर महसूल	7.9	8.0	7.4	7.5
ब. राज्याचा स्वतःचा करेतर महसूल	1.5	2.9	1.0	1.4
क. केंद्रीय कर व शुल्कातील राज्याचा हिस्सा	1.2	1.3	1.3	1.1
ड. सहाय्यक अनुदाने	1.7	1.3	1.8	1.6
महसुली खर्च	12.1	11	11.3	10.8
महसुली तूट (-) / शिल्लक (+)	0.2	2.5	0.14	0.8
राजकोषीय तूट (-) / शिल्लक (+)	-2.3	0.5	-1.9	-2

राज्याच्या स्वतःच्या कर महसुलाची जीएसडीपीशी असलेली टक्केवारी 2006-7 मधील 7.9 व 2007-08 मधील 8 वरून 2008-09 मध्ये 7.5 पर्यंत घसरली. तसेच राज्याच्या स्वतःच्या करेतर महसुलाची जीएसडीपीशी असलेली टक्केवारी 2006-07 मधील 1.5 आणि 2007-08 मध्ये जेव्हा करेतर जमेत विलक्षण वाढ झाली तेव्हाच्या 2.9 वरून 2008-09 मध्ये 1.4 पर्यंत घसरली. केंद्रीय कर व शुल्कातील राज्याच्या हिश्याची जीएसडीपीशी असलेली टक्केवारी 2006-07 मधील 1.2 व 2007-08 मधील 1.3 वरून 2008-09 मध्ये 1.1 पर्यंत कमी झाली तर सहाय्यक अनुदानांची जीएसडीपीशी असलेली टक्केवारी 2007-08 मधील 1.3 वरून 2008-09 मध्ये 1.6 पर्यंत वाढली.

महसुली खर्चाची जीएसडीपीशी असलेली टक्केवारी 2006-07 मधील 12.1 वरून 2007-08 मध्ये 11 पर्यंत कमी झाली व 2008-09 मध्ये आणखी 10.8 पर्यंत घटली. महसुली शिल्लकीची जीएसडीपीशी असलेली टक्केवारी 2006-07 मधील 0.2 वरून वाढून 2008-09 मध्ये 0.8 पर्यंत गेली.

राजकोषीय तुटीची जीएसडीपीशी असलेली 2006-07 मधील 2.3 इतकी टक्केवारी 2008-09 मध्ये 2 पर्यंत घसरली. महसुली शिल्लकीतील घट व मत्ता खर्चातील वाढ यामुळे 2007-08 मधील राजकोषीय शिल्लक 2008-09 मध्ये राजकोषीय तुटीत बदलली.

19 व्याज प्रदाने वगळून झालेल्या एकूण खर्चास प्राथमिक खर्च अशी व्याख्या करण्यात येते आणि व्यवहारांवरील वर्षभरांत केलेल्या खर्चाचे निदर्शक असले.

1.10 निष्कर्ष

2008-09 मध्ये राज्याची महसुली जमा (रु 81,271 कोटी) फक्त 2 टक्क्यांनी वाढली तर महसुली खर्च (रु 75,694 कोटी) मागील वर्षापेक्षा 17 टक्क्यांनी वाढला. परिणामी, 2007-08 च्या महसुली शिल्लक रु 14,803 कोटी वरून शिल्लक कमी होऊन रु 5,577 कोटी झाली. तथापि, लोकलेख्यांतून राज्याच्या एकत्रिकृत निधीत केलेल्या निर्धीच्या (रु 10,868 कोटी) लेखांतरणामुळे झालेल्या 2007-08 मधील करेतर महसुली जमेतील विलक्षण वाढ विचारात घेता 2008-09 मध्ये प्रत्यक्ष राजकोषीय स्थिती अधिक चांगली होती. कर महसूलाची GSDP ची टक्केवारी ही TFC च्या प्रमाणकीय निर्धारण (normative assessment) तसेच राज्य शासनाने FCP मध्ये केलेल्या प्रक्षेपणापेक्षा कमी होती. महसूलाची थकबाकी मागील वर्षाचा रु 24,444 कोटी वरून रु 34,185 कोटी पर्यंत साभिप्राय वाढली.

2008-09 मध्ये मत्ता खर्चातील लक्षणीय वाढ आणि कर्जे व अग्रिमे यांचे निव्वळ संवितरण याबरोबरच महसुली शिल्लकीतील घट यामुळे 2007-08 मधील रु 2,821 कोटींच्या राजकोषीय शिल्लकीऐवजी रु 13,999 कोटींची राजकोषीय तूट झाली. परिणामी, 2007-08 मधील रु 15,025 कोटींची प्राथमिक शिल्लक चालू वर्षी रु 1,700 कोटींच्या प्राथमिक तुटीकडे मार्गस्थ झाली. तथापि, राज्याने जीएसडीपीशी संबंधित महसुली तूट व राजकोषीय तुटीची उष्टि FRBM अधिनियमान्वये तयार केलेल्या नियमांतर्गत आखून दिल्याप्रमाणे साध्य केली आहेत.

2008-09 मध्ये महसुली खर्च हा एकूण खर्चाच्या 79 टक्के असून त्याचा NPRE घटक (रु 63,286 कोटी) हा TFC चे प्रमाणकेयी प्रक्षेपण (रु 47,429 कोटी) व FCP मधील राज्याचे प्रक्षेपण (रु 56,782 कोटी) या दोन्हीपेक्षा जास्त होता. 2008-09 मध्ये बांधील खर्च म्हणजे वेतन, निवृत्तीवेतन दायित्वे व्याज प्रदाने व अर्थ सहाय्य यांनी NPRE चा 70 टक्के भाग प्रस्थापित केला. जीएसडीपी च्या अनुषंगाने (उसली) एकूण खर्चाची फ्लावकता, जी 2004-05 मध्ये 1.445 होती, ती 2005-06 ते 2007-08 मध्ये लक्षणीय रित्या घसरली पण परत 2008-09 मध्ये एकूण खर्चातील उच्च वाढीमुळे 1.313 पर्यंत वाढली.

रात्यात DE, SSE आणि CE अंतर्गत दरडोई खर्च राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा जास्त होता. राज्याने हा क्षेत्रांना योग्य अग्रक्रम दिलेला आहे.

योजनेतर महसुली खर्च कमी करण्याच्या व अतिरिक्त स्रोतांना चालना देण्याच्या योग्य उपाययोजनांची आगामी वर्षात सुरुवात झाली नाही तर शासकीय गुंतवणुकीवरील नगण्य परताव्यासह वाढती राजकोषीय दायित्वे आणि कर्जे व अग्रिमांवरील व्याज किंमतीच्या अपुऱ्या वसुलीमुळे भविष्य काळात न टिकण्यायोग्य ऋण स्थैर्याची स्थिती उद्भवेल.

2004-09 दरम्यान, राज्य शासनाचे उपक्रम व सहकारी संस्थांमधील शासनाच्या गुंतवणुकीवरील परताव्याचा सर्वसाधारण दर हा 0.11 टक्के होता तर कर्जाची किंमत 7.57 टक्के होती. 31 मार्च 2009 अखेर प्रलंबित हर्मीची स्थिती मागील वर्षापेक्षा सुधारली असून त्या एकूण महसुली जमेच्या 63 टक्के आणि जीएसडीपीच्या 7.38 टक्के होत्या. तथापि, राज्य शासन उपक्रम, सहकारी बँका व साखर कारखाने जर सतत तोटा करीत राहिल्या तर शासकीय हर्मीच्या आवाहनाचा गर्भित धोका संभवतो. राज्याने अशा स्थितीला तोंड देण्यासाठी हर्मी विमोचन निधीची स्थापना न केल्यामुळे राज्याला अशा हर्मी स्वतःच्या वित्त व्यवस्थेतून प्रदान कराव्या लागतील.

राज्याने रोख शिल्लकेची मोठी गुंतवणुक केली होती त्यातून 5 टक्के लाभांश मिळाला त्याचवेळी शासनाने 7.29 टक्के दराने कर्ज काढले होते.

राज्याच्या अर्थसंकल्पामार्फत न देता, 2008-09 मध्ये केंद्र शासनाने रु 2,174 कोटी राज्यांतील अंमलबजावणी करणाऱ्या संस्थाना थेट दिले. या संस्थानी केलेल्या खर्चाचे संनियंत्रणासाठी एक संस्था नव्हती.

चार विभागांतील 144 अपूर्ण प्रकल्प पूर्ण करण्यातील बेसुमार दिरंगाईमुळे किंमत व वेळेची वाढ झाली ज्याकडे शासनाने तातडीने लक्ष देणे गरजेचे आहे.

वित्तीय व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पाचे नियंत्रण

स दरहु प्रकरणांत महाराष्ट्र शासनाच्या वित्तिय जबाबदान्या व अर्थसंकल्पीय प्रथांचे अराखडे आणि विनियोजन लेख्यांचे लेखा परिक्षणद्वारे केले आहे. विविध अनुदानांखाली प्रत्यक्ष केलेला खर्च हा विनियोजन अधिनियमांतर्गत दिलेल्या अधिकाराच्या मर्यादित आहे किंवा कसे आणि तो संविधानाच्या तरतूदीनुसार भारित करणे आवश्यक असेल त्या प्रमाणे भारित करण्यात आला किंवा कसे, याची खात्री करून घेण्यासाठी भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक, विनियोजन लेख्यांचे लेखापरीक्षण करतात. हा खर्च कायदा, प्रस्तुत नियम, विनियम आणि सुचना यांना धरून झाला किंवा कसे याचीही खात्री करून घेण्यात येते.

विनियोजन लेख्यांमध्ये शासनाच्या प्रत्येक वित्तिय वर्षातील दत्तमत व भारित खर्चाच्या लेख्याचे तुलनात्मक दृष्ट्या दत्तमत खर्चाचे विविध हेतु साठी झालेले विनियोजन हे विनियोजन लेख्याच्या परिशिष्टा मध्ये नमुद केल्या प्रमाणे दिलेले असते. सदरहू लेखे हे मुळ अर्थसंकल्पीय तरतुदी, पुरवणी मागण्या, प्रत्यर्पण व पुनर्विनियोजन यांचे सुस्पष्टपणे आणि प्रत्यक्ष विनिर्दिष्टीत सेवासाठी झालेला महसुले आणि मत्ता खर्च, विनियोजन अधिनियमा द्वारे मंजूर झालेला दत्तमत व भारित खर्चाचे विश्लेषण करतात. त्या मुळे विनियोजन लेखे, वित्तिय व्यवस्थापन व अर्थसंकल्पीय तरतुदीचे सनियंत्र करणाचा भागी सुकर करतात व वित्तिय लेख्यांना पुरक असतात.

2.1 विनियोजन लेख्यांचा सारांश

वर्ष 2008-09 मधील 332 अनुदाने आणि विनियोजनेनुसार प्रत्यक्ष खर्चाची संक्षिप्त स्थिती तक्ता 2.1 मध्ये दर्शविली आहे :

तक्ता 2.1 : मुळ/पुरक तरतूदाची समोरा समोर प्रत्यक्ष खर्चाचा संक्षिप्त स्थिती

						(रुपये कोटीत)
	खर्चाचे स्वरूप	मुळ अनुदान/ विनियोजन	पुरक अनुदान/ विनियोजन	एकूण	प्रत्यक्ष खर्च	बचत (-)/ अधिक (+)
दत्तमत	I महसुली	67,822.19	12,545.99	80,368.18	63,749.05	(-) 16,619.13
	II मत्ता	15,625.94	6,979.00	22,604.94	22,627.69	(+) 22.75
	III कर्ज आणि अग्रिमे	2,332.02	360.44	2,692.46	1,398.14	(-) 1,294.32
एकूण दत्तमत		85,780.15	19,885.43	1,05,665.53	87,774.88	(-) 17,890.70
भारित	IV महसुली	13,673.18	598.15	14,271.33	14,109.74	(-) 161.59
	V मत्ता	3.25	0.10	3.35	0.24	(-) 3.11
	VI लोक ऋण परतफेड	6,145.67	0.00	6,145.67	4,124.51	(-) 2,021.16
एकूण भारित		19,822.10	598.25	20,420.35	18,234.49	(-) 2,185.86
आकरिमकता निधीस विनियोजन (असेल तर)		650.00	..	650.00	650.00	..
एकूण बेरीज		1,06,252.25	20,483.68	1,26,735.93	1,06,659.37	(-) 20,076.56

टिप: रु 2,164.87 कोटी महसुली खर्चात आणि रु 3,872.27 कोटी मत्ता खर्चातील वसुली, समायोजन करून खर्च कमी केलेल्या खर्चात समावेश आहे.

वित्तीय व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पाचे नियंत्रण

महसुल विभागातील 131 अनुदाने आणि 52 विनियोजने आणि मत्ता विभागातील 78 अनुदाने आणि 14 विनियोजन यांच्यातील रु 22,465.94 कोटीची बचतीतून, महसुल विभागातील 15 अनुदाने आणि 8 विनियोजने आणि मत्ता विभागातील 23 अनुदाने आणि एक विनियोजन यांच्यातील रु 2,389.38 कोटीची अधिक्याची भरपाई झाल्याने एकूण रु 20,076.56 कोटीची बचत, ही निव्वळ परिणती होती.

बचत/अधिक्याबाबत स्पष्टीकरणात्मक खुलासे करण्याबाबत वारंवार विभागाला सांगण्यात आले. बचत आणि अधिक खर्चाचा तपशिल प्रत्येक विभागच्या नियंत्रण अधिका-यासमवेत, महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता) यांनी 01 जुन ते 17 जुन 2009 दरम्यान स्वतंत्र बैठका घेवून केला. तरी ही त्याचे स्पष्टीकरणात्मक खुलासे संबंधीत नियंत्रण अधिका-याकडून अजून ही प्रलंबीत आहेत.

2.2 वित्तीय जबाबदाऱ्या व अर्थसंकल्पाचे व्यवस्थापन

2.2.1 वाटपाची प्राथमिकता समोरा समोर विनियोजन

24 प्रकरणांमध्ये प्रत्येकी रु 10 कोटी पेक्षा अधिक आणि एकूण तरतुदीपेक्षा 20 टक्यापेक्षा अधिक, बचत झाल्याचे विनियोजन लेखापरिक्षणामध्ये आढळले (परिशिष्ट 2.1). तक्ता 2.2 मध्ये दर्शविले प्रमाणे एकूण रु 22,465.94 कोटी बचती पैकी रु 18,068.78 कोटी (81 टक्के)¹ ही 10 प्रकरणांमध्ये 9 अनुदानात आणि 1 विनियोजनात बचत झाली:

तक्ता 2.2 : ज्या अनुदानात रु 50 कोटी व त्यापेक्षा जास्त बचत झाली त्याची यादी

(रुपये कोटीत)

अ. क्र.	क्रमांक व अनुदानाचे नांव	मुळ	पूरक	एकूण	प्रत्यक्ष खर्च	बचत
महसुली - दत्तमत						
1.	C-6 नैसर्गिक आपात्या	514.43	607.01	1,121.44	853.40	268.04
2.	F-2 नगर विकास आणि इतर प्रगत सेवा	3,225.30	139.09	3,364.39	2,698.77	665.62
3.	G-2 इतर राजकोषि व संकिर्ण सेवा	10,612.04	0.91	10,612.95	176.21	10,436.74
4.	L-3 ग्रामीण विकास कार्यक्रम	1,407.65	316.90	1,724.55	1,344.62	379.93
5.	O-3 ग्रामीण रोजगार	792.06	-	792.06	570.27	221.79
6.	O-4 इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	1,327.59	-	1,327.59	0.08	1,327.51
7.	Q-3 गृहनिर्माण	1,796.49	57.53	1,854.02	625.41	1,228.61
मत्ता - दत्तमत						
8.	K-11 ऊर्जवरील मत्ता खर्च	493.87	923.08	1,416.95	962.79	454.16
9.	O-9 इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील मत्ता खर्च	1,425.58	21.32	1,446.90	459.29	987.61
मत्ता - भारित						
10.	G-8 लोक ऋण व आंतर राज्य निवारण	5,468.06	-	5,468.06	3,369.29	2,098.77
एकूण						18,068.78

दोन अंकी लॉटरी सोडत बंद केल्यामुळे (रु 648.26 कोटी तरतूद पैकी रु 568.33 कोटी), ऑन लाइन लॉटरी सोडती सुरु न केल्यामुळे (पुर्ण तरतूद रु 150 कोटी) आणि राज्य वित्त आयोगाच्या शिफारीशी प्राप्त न झाल्यामुळे स्थानिक संस्थांना देय असलेले अनुदानाचे संदर्भातील (पुर्ण अनुदान रु 1,800 कोटी) "इतर राजकोषीय आणि संकिर्ण सेवा" ह्या सदरा मध्ये मोठ्या प्रमाणावर प्रत्यर्पित/बचत झाल्या.

"ग्रामीण विकास कार्यक्रमा अंतर्गत" मुख्यतः राष्ट्रीय ग्राम विकास योजनेचा आराखडा मंजूर न झाल्यामुळे आणि मागास विभागीय अनुदान निधि, जिल्हा नियोजन आयोगातर्फे खर्च करण्यात येणारा निधि, बऱ्याच जिल्यामध्ये

1 प्रत्येक बाबीत रु 100 कोटी पेक्षा जास्त

वित्तीय व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पाचे नियंत्रण

समित्या स्थापीत न झाल्यामुळे (रु 276.94 कोटी) आणि केंद्र शासनाकडून निधि न प्राप्त झाल्यामुळे (रु 17.81 कोटी) निधि समर्पित/ प्रत्यर्पित करण्यात आला.

2.2.2 पुनरावृत्तीत बचती

15 प्रकरणांमध्ये गेल्या पाच वर्षांत, प्रत्येक प्रकरणात रु 10 कोटी पेक्षा अधिक, पुनरावृत्तीत बचती होती (तक्ता 2.3).

तक्ता 2.3 : 2004-09 मध्ये पुनरावृत्तीत बचती झालेली अनुदानाचे सूची

(रुपये कोटीत)

अ. क्र.	अनुक्रमांक व अनुदानाचे नाव	बचत झालेली रक्कम (एकूण अनुदानाच्या टक्केवारीत)				
		2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
महसुली - दत्तमत						
1.	B 01 पोलीस प्रशासन	219.97 (9.16)	62.22 (2.57)	230.86 (8.10)	287.82 (8.68)	149.08 (3.90)
2.	B 03 परिवहन प्रशासन	14.58 (5.61)	19.48 (5.11)	301.17 (77.46)	21.74 (5.64)	10.40 (1.34)
3.	C 01 महसूल व जिल्हा प्रशासन	47.12 (10.04)	67.24 (12.62)	66.24 (12.33)	50.24 (9.13)	48.31 (7.62)
4.	C 04 सचिवालय व इतर सामान्य सेवा	27.44 (51.64)	20.17 (41.28)	42.09 (67.00)	64.25 (80.47)	25.83 (61.22)
5.	D 04 पशुसंवर्धन	292.23 (29.71)	11.68 (4.64)	35.02 (9.94)	77.73 (7.22)	10.12 (2.98)
6.	G 02 इतर राजकोषिय व सकिर्ण सेवा	3899.96 (84.25)	3498.93 (80.90)	2458.37 (74.78)	3039.87 (99.22)	10436.74 (98.34)
7.	H 06 सार्वजनिक बांधकाम प्रशास्कीय व कार्यात्मक इमारती	65.73 (7.94)	16.40 (1.92)	46.34 (4.61)	56.45 (5.43)	51.16 (4.13)
8.	J 01 न्यायालयीन प्रशासन	16.55 (6.73)	11.17 (4.10)	28.51 (9.18)	26.39 (7.83)	10.90 (2.82)
9.	L 03 ग्रामीण विकास कार्यक्रम	156.27 (15.26)	283.29 (22.53)	178.55 (11.62)	329.95 (18.94)	379.93 (22.03)
10.	L 05 क्षतिपूर्ति व अभिहस्तांकण	23.56 (7.25)	13.43 (4.31)	22.69 (7.52)	44.76 (15.33)	39.52 (15.11)
11.	Q 03 गृहनिर्माण	34.39 (12.35)	50.89 (15.99)	77.16 (18.75)	162.67 (16.06)	1228.61 (66.27)
12.	X 01 सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	62.38 (10.72)	27.75 (4.29)	131.26 (15.44)	92.75 (9.16)	150.60 (13.64)
13.	Y 02 पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	198.45 (13.80)	199.99 (11.36)	48.73 (3.28)	170.30 (9.25)	67.01 (11.47)
मत्ता दत्तमत						
14.	H 09 क्षेत्रिय असमतोल निर्मूलनाकरील मत्ता खर्च	53.60 (52.98)	18.55 (4.57)	15.87 (3.48)	64.13 (14.93)	33.82 (16.28)
15.	V 03 सामाजिक सेवा करील मत्ता खर्च	111.84 (50.23)	176.77 (49.39)	123.96 (36.00)	160.88 (58.41)	32.42 (12.32)

पुनरावृत्तीत बचती, खात्यामध्ये अर्थसंकल्पाचे नियंत्रण, परिपूर्ण आणि समाधानकारक नसल्याचे दर्शवितात.

2.2.3 अधिक्य खर्च

सहा प्रकरणांमध्ये एकूण खर्च रु 4,059.12 कोटी, मंजूर नियतव्यया पेक्षा रु 10 कोटी किंवा त्यापेक्षा अधिक्य झाला, तसेच प्रत्येक प्रकरणांमध्ये एकूण नियतव्यया पेक्षा 20 टक्के अधिक्य आहे. परिणामी रु 1,879.68 कोटी इतका अधिक्य खर्च (एकूण अधिक्य खर्चाच्या 79 टक्के) झाला. अधिक्य खर्चाच्या कारणे प्रलंबीत आहेत.

वित्तीय व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पाचे नियंत्रण

तक्ता 2.4 : रु. 10 कोटी पेक्षा आणि 20 टक्यापेक्षा अधिक खर्चाचा तपशिल

क्रमांक व अनुदानाचे नाव	एकूण अनुदान/ विनियोजन	खर्च	अधिक्य खर्चाच्या टकेद्वारे
K-0 राज्य शासनाची अंतर्गत कर्जे		101.86	101.86
M-4 खाद्य अन्नावरील मत्ता खर्च	2122.83	3882.72	82.90
O-18 जिल्हा नियोजन - सिंधूदूर्ग (मत्ता विभाग)	13.32	16.15	21.25
O-20 जिल्हा नियोजन - सातारा (मत्ता विभाग)	18.76	22.63	20.63
O-21 जिल्हा नियोजन - सांगली (मत्ता विभाग)	18.75	24.41	30.19
O-31 जिल्हा नियोजन - परभणी (मत्ता विभाग)	5.78	11.35	96.37
एकूण		4059.12	

2.2.4 तरतुदी शिवाय केलेला खर्च

अर्थसंकल्पीय नियमपुस्तिकेनुसार तरतुद नसताना कुठल्याही योजना/सेवा वर खर्च करण्यात येऊ नये. तरी असे निर्देशनास आले कि 16 प्रकरणामध्ये रु 118.91 कोटीचा खर्च कुठलीही मुळ तरतुद/पुरक मागण्या किंवा पुनर्विनियोजन च्या आदेशा शिवाय परिशिष्ट 2.2 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे करण्यात आला आहे.

2.2.5 अंदाजपत्रकीय तरतुद व्यपगत होऊ नये म्हणून निधीचे आहरण

महाराष्ट्र कोषागार नियमावली, 1968 आणि मुंबई वित्तीय नियमावली, 1959 च्या नियम 57 च्या तरतुदीनुसार त्वरीत संवितरणा साठी आवश्यक असल्याशिवाय कोषागारातून रक्कमांचे आहरण करू नयेत. मुख्य शिर्ष 2245 नैसर्गिक आपत्ती ह्या लेखा शिर्षखाली राज्य शासनाने (फेब्रुवरी 2009), जिल्हाधिकारी गोदीया यांना रु 2.50 कोटी निधि मार्च 2009 पूर्वी खर्च करण्याच्या अटीस अधिन राहून वाटप केला होता. जिल्हा दंडाधिकारी गोदीया (अध्यक्ष, जिल्हा आपातकालीन व्यवस्थापन प्राधिकरण) यांनी सदरहू निधि 2008-09 मध्ये खर्च होण्याची खात्री नसताना 31 मार्च 2009 रोजी आहरण करून (एप्रिल 2009) मध्ये कार्यकारी अभियंता, रोजगार हमी योजना (सार्वजनिक बांधकाम) गोदीया यांना खराब झालेल्या रस्त्याच्या कामासाठी, सुपूर्द केला.

सदरहू रु 2.50 कोटीचे आहरण, जरी वित्तीय वर्ष 2008-09 मध्ये खर्च करणे शक्य नव्हते, तरी व्यपगत होऊ नये म्हणून केले गेले. यामुळे नियम 282(2) मधील तरतुदीचा भंग झाला.

2.2.6 मागील वर्षातील तरतुदीपेक्षा अधिक्य नियमित करण्याची आवश्यकता

भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद 205 नुसार, अनुदान/विनियोजनाचे अधिक्य राज्य शासनाने राज्य विधानमंडळाकडून नियमित करून घेणे बंधनकारक आहे. खर्चाचे अधिक्य नियमित करून घेण्यासाठी अनुच्छेदात विहित कालावधी निश्चित केला नाही. परंतु विनियोजन लेखावरील लोक लेखा समितीने चर्चा पूर्ण केल्यावर खर्चाचे अधिक्य नियमित करण्यात येते. 2002-03 ते 2007-08 वर्षांचे रु 6,666.16 कोटी अधिक खर्चासंबंधी परिशिष्ट 2.3 मध्ये नमुद केलेल्या खर्चाचे नियमित केलेले नाही. नियमित न केलेल्या अधिक्य खर्चाचा वर्षानुसार गोषवारा खालील प्रमाणे आहे :

तक्ता 2.5: नियमित करण्याची आवश्यकता असलेले मागील वर्षातील तरतुदीपेक्षा अधिक्य

(रुपये कोटीत)

वर्ष	संख्या		तरतुदीपेक्षा अधिक्य रक्कम	नियमित करण्याची स्थिती
	अनुदान	विनियोजन		
2002-03	12	17	2,542.87	लोक लेखा समितीकडून नियमित झाला नाही
2003-04	11	15	1,015.24	-do-
2004-05	9	17	407.35	-do-
2005-06	19	15	1,156.99	-do-
2006-07	16	13	956.30	-do-
2007-08	11	10	587.41	-do-
एकूण	78	87	6,666.16	

स्रोत : विनियोजन लेखे

2.2.7 नियमित करण्याची आवश्यकता असलेले 2008-09 वर्षातील तरतुदीपेक्षा अधिक्य

2008-09 मध्ये 38 प्रकरणांमध्ये एकूण रु 2,389.38 कोटी चा खर्च मंजूर नियत व्यय विधान मंडळाने मंजूर केलेल्या विनियोजना पेक्षा अधिक्य झाला आहे. सदरहू खर्चास संविधानाच्या अनुच्छेद 205 नुसार नियमित करावयाचे आहे. तपशीलवार विश्लेषण परिशिष्ट 2.4 मध्ये दर्शविले आहे.

2.2.8 अनावश्यक/अधिक्य/अपर्याप्त पुरक तरतुदी

या वर्षातील 34 प्रकरणांत रु 10 कोटी किंवा त्यापेक्षा अधिक प्रत्येक प्रकरणात, एकूण रु 796.51 कोटी केलेल्या पुरवणी तरतुदी, अनावश्यक सिध्द झाला. परिशिष्ट 2.5 मध्ये दर्शविल्या प्रमाणे झालेला खर्च मुळ तरतुदी इतका सुध्दा झाला नाही.

छाननीत असे दिसून आले कि 34 प्रकरणांमध्ये, ज्या परिशिष्ट 2.5 मध्ये दर्शविल्या आहेत, विनियोजन ई-1 मध्ये रु 34.98 कोटी शिक्षक आणि शिक्षकेतर कर्मच्या याच्या, गैर सरकारी शाळाच्या, भविष्य निर्वाह निधीच्या व्याजाच समायोजन करण्यासाठी मागुन घेण्यात आले होते. दूस्-या एका बाबी मध्ये एफ-2 मध्ये रु 139.09 कोटी पुरवणी मागण्या द्वारे संत गाडगे महाराज ट्रस्ट, अमरावती येथे बांधण्यात येणाऱ्या सांस्कृतिक मौलीक शैक्षणिक केंद्राच्या बांधकामासाठी आणि महानगर पालिकेतील मुलभूत सुविधा विकासाकरिता, त्यांना प्रदानासाठी मागुन घेण्यात आले.

सहा प्रकरणांमध्ये मध्ये रु 2,099.94 कोटीच्या पुरक मागण्या प्रत्येक प्रकरणांमध्ये रु 1 कोटी पेक्षा जास्त, अपुन्या असल्याचे सिध्द झाले आणि त्यामुळे एकूण रु 286.02 कोटीचा अधिक्य खर्च मंजूरी शिवाय झाला (परिशिष्ट 2.6).

2.2.9 निधीचे बेसुमार (Excessive) अपर्याप्त पुनर्विनियोजन

एकाच अनुदानांतील जेथे बचत अपेक्षित आहे अशा एका विनियोजनांतून अतिरिक्त निधीची आवश्यकता असलेल्या दुस-या घटका मध्ये निधीचे लेखांतरण करण्यास पुनर्विनियोजन म्हणतात. विवेकहीन, पुनर्विनियोजन अधिक आणि अपर्याप्त सिध्द झाले आणि त्यामुळे बचत रु 1 कोटीच्या वर/अधिक्य परिशिष्ट 2.7 मध्ये दर्शविल्या प्रमाणे 49 उपशिर्ष खाली झाले.

या बाबतीत छाननीत असा आढळून आले कि अनुदान एन-3 मध्ये पुरवणी तरतुदी मध्ये रु 43.99 कोटी निधि नविन उपलेखा शिर्ष इंदिरा गांधी वृध्दापत्रक योजना खाली दुस-या उपलेखा शिर्ष मधून उपलब्ध करुन देण्यात आला होता. त्या उप लेखा शिर्षामध्ये अतिम बचत रु 119.09 कोटी आढळली. परिणामी, पुरवणी तरतुद अनावश्यक असल्याचे दर्शविते, या विषयी बचतीची कारणे सांगण्यात आली नाहीत. दूस्-या प्रकरणात अनुदान एम-4 अन्नधान्य साठविण्याच्या मत्ता खर्चासाठी पामतेल खरेदी आणि वितरण साठी पत मर्यादा वाढविल्या मुळे रु 319.37 कोटीची पुरवण्या मागण्या मान्य केल्या गेल्या. या प्रकरणात सुध्दा अंतिम बचत रु 63.57 कोटी, कारणे न देता, आढळली. हे सुध्दा पुरवणी अंशता अनावश्यक असल्याचे दर्शविते.

2.2.10 स्पष्टीकरण न देता केलेल्या पुरवणी पुनर्विनियोजन

महाराष्ट्र अर्थसंकल्पीय नियमपुस्तिका च्या परिच्छेद 165 नुसार रु 500 आणि वर जेव्हा पुनर्विनियोजन केले जाते तेव्हा त्या संबंधीचे मंजूरी आदेशामध्ये उपशिर्षामध्ये वाढ किंवा कमी करण्याच्या नाविण्यपूर्ण व विशेष वैशिष्टपूर्ण कारणाचा उल्लेख करण्याचा आहे. या संबंधी 1,216 पुरवणी मागण्या तरतुदीच्या आदेशाचे छाननीत असे आढळून आले कि 521 (43 टक्के) प्रकरणांत वित्त विभागाने आदेशा मध्ये "प्रत्यक्ष जरूर" "वित्तीय उपाय" इ. ही सामान्य कारणे नमुद केली होती. या व्यतिरिक्त 127 प्रकरणांमध्ये वाढीव तरतुदी व तरतुद कमी करण्याचे कारणेच दर्शविली नव्हती. हे सर्व पारदर्शी तत्वाच्या व राजकोषीय जबाबदा-या आणि अर्थसंकल्पिय व्यवस्थापन अधिनियमांच्या कलम 6 च्या विरुध्द आहे.

वित्तीय व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पाचे नियंत्रण

2.2.11 भरीव प्रत्यर्पणे

165 उप लेखाशिर्षाखाली पूर्ण तरतुदी, योजना कार्यान्वयन न झाल्यामुळे किंवा सावकाश सुरु झाल्यामुळे प्रत्यर्पित केल्या गेल्या. या सदरात 165 योजना मध्ये एकूण रु 10,201.43 कोटी तरतुदी पैकी रु 10,202.13 कोटी च्या तरतुदी प्रत्यर्पित केल्या गेल्या.

2.2.12 प्रत्यक्ष बचतीपेक्षा अधिक्य रकमाचे प्रत्यर्पण

एकूण 16 प्रकारांमध्ये (रु 50 लाख किंवा त्या पेक्षा जास्त प्रत्येक प्रकरण मध्ये) निधीची प्रत्यर्पण प्रत्यक्ष बचतीपेक्षा अधिक्य केले गेले. हे अर्थसंकल्पावरील नियंत्रणाच्या अभाव आणि अपरिपणता असल्याचे दर्शविते. या संबंधी प्रत्यक्ष बचत रु 10,909.94 कोटी असताना रु 11,394.92 कोटी चे प्रत्यर्पण करण्यात आले, परिणामी रु 484.98 कोटीचे अधिक्य प्रत्यर्पण केले गेले. तपशील परिशिष्ट 2.8 मध्ये दिले आहे.

या संबंधीच्या छाननीत असे आढळून आले कि K-7 औद्योगिक अनुदान मध्ये रु 173.78 कोटी नऊ उपलेखाशिर्षांमध्ये बचत झाल्यामुळे (मुख्य लेखाशिर्षा 2851, 2852 व 2853) प्रत्यर्पित केले गेले, मात्र त्याच अनुदानात इतर लेखाशिर्षा मध्ये (मुख्य लेखाशिर्षा 2851, 2852 व 2853) रु 172.57 कोटी अधिक्य खर्च झाला. त्या मुळे प्रत्यर्पित रकमा ह्या वाढीव खर्चाच्या वजावटी झाल्या आणि त्यामुळे ज्या अनुदानात रकमा प्रत्यर्पित केल्या गेल्या त्या बचती पेक्षा अधिक केल्या गेल्या.

रकमा प्रत्यर्पित करण्या एवजी ज्या लेखा शिर्षा मध्ये अधिक्य खर्च झाला त्या शिर्षाखाली पुनर्विनियोजन केल्या असता तर ते जास्त योग्य झाले असते. ह्या मुळे अर्थसंकल्पावर नियंत्रण ठेवण्यात उणीवा दिसून आल्या.

2.2.13 अपेक्षित बचती प्रत्यर्पित न करणे

महाराष्ट्र अर्थसंकल्पीय नियम पुस्तिकेच्या नियमाप्रमाणे खर्च करणारा विभागाने, ज्या ज्या वेळी अपेक्षित बचत होत असल्यास अनुदान विनियोजन किंवा त्याचा भाग, वित्त विभागास प्रत्यर्पित करावयाचा आहे. तरी सुध्दा सन 2008-09 मध्ये 32 अनुदानात/ विनियोजनात (रु 930.26 कोटी) जेथे बचत झाली होती, त्या रकमा प्रत्यर्पित केल्या गेल्या नाहीत (परिशिष्ट 2.9).

तसेच एकूण रु 8,038.20 कोटी बचतीमध्ये 65 इतर अनुदान/विनियोजन मध्ये (ज्या मध्ये प्रत्येक अनुदान/ विनियोजन मध्ये रु 1 कोटी किंवा त्या पेक्षा जास्त निधि अंतर्भूत आहे) रु 2,391.99 कोटी परिशिष्ट 2.10 मध्ये दर्शविल्या प्रमाणे (एकूण बचतीच्या 30 टक्के) प्रत्यर्पित केल्या गेला नाहीत. तसेच 54 प्रकारात (जिथे रकमा रु 10 कोटी पेक्षा जास्त होत्या) रु 15,882.60 कोटी (परिशिष्ट 2.11). वित्तीय वर्षाच्या शेवटच्या 2 दिवसांमध्ये प्रत्यर्पित केल्या गेल्या, हे सुध्दा वित्तीय नियंत्रण नसल्याचे दिसून येते. उशिरा केलेल्या प्रत्यर्पणामुळे सदरहू निधि इतर विकास कार्यक्रम वर खर्च करता आला नाही.

2.2.14 तातडीने केलेला खर्च

मुंबई वित्तीय नियम, 1959 च्या प्रावधाना प्रमाणे, वित्तीय वर्षाच्या शेवटच्या महिन्यात खर्च करण्याचे टाळावे. त्याच्या विरुद्ध 96 उपशिर्षा मध्ये, रु 10 कोटी पेक्षाजास्त व एकूण खर्चाच्या 50 टक्क्यापेक्षा जास्त खर्च, मार्च 2009 मध्ये झाला. 50 टक्के पेक्षा खर्च, शेवटच्या तिमाहीत किंवा शेवटच्या महिन्यात झालेले मुख्य लेखाशिर्षा तक्ता 2.6 मध्ये दर्शविले आहे.

वित्तीय व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पाचे नियंत्रण

तक्ता 2.6 : 2008-09 च्या शेवटच्या तिमाहीत आणि शेवटच्या महिन्यात तातडीने केलेल्या खर्चाचा तपशील

(रुपये कोटीत)

अनु. क्र.	मुख्य लेखाशिर्ष	वर्षात झालेला एकूण खर्च	शेवटच्या तिमाहीत झालेला खर्च		मार्च 2009 मध्ये झालेला खर्च	
			रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी	रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी
1	2225 अनुसूचित जाती आणि जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण	3,201.76	1,650.38	51.55	1,206.92	37.70
2	2425 सहकार	2,996.35	1,983.59	66.20	1,915.94	63.94
3	2501 ग्रामविकासावरील विशेष कार्यक्रम	221.88	169.45	76.37	152.03	68.52
4	2515 इतर ग्राम विकास कार्यक्रमावरील खर्च	872.11	579.17	66.41	402.37	46.14
5	3456 नागरी पुरवठा	0.06	0.05	83.33	0.04	66.67
6	4225 अनुसूचित जाती आणि जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांवरील मत्ता खर्च	682.19	539.95	79.15	512.15	75.07
7	4402 मृदू व जल संधारणावरील मत्ता खर्च	575.80	447.03	77.64	364.66	63.33
8	6217 शहरी विकासावरील कर्जे	18.04	12.09	67.02	8.37	46.40
9	6225 अनुसूचित जाती आणि जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांसाठी कर्जे	76.09	57.30	75.31	54.65	71.82
10	6245 नैसर्गिक आपत्तींच्या निवारणासाठी कर्जे	0.07	0.07	100.00	0.07	100.00
11	6401 पीक संवर्धनासाठी कर्जे	2.10	2.10	100.00	2.10	100.00

स्रोत : विनियोजन लेखे

या मध्ये असे दिसून येते कि 2450 सहकार या लेखा शिर्षा खाली एकूण 64 टक्के खर्च मार्च 2009 मध्ये झाला. तसेच 2501 ग्रामीण विकासासाठी कार्यक्रम ह्या लेखाशिर्षा खाली 69 टक्के इतका खर्च मार्च 2009 मध्ये झाला. हे सर्व असे दर्शविते कि खर्चाच्या ओघाचे प्रमाण संपूर्ण वर्षभर सारखे नव्हते कि जी प्राथमिक वित्तीय नियंत्रणाची गरज होती व वित्तीय व्यवस्थापनातील त्रुटी दर्शवितात.

2.2.14.1 विधिमंडळाला प्रक्षेपित केल्या प्रमाणे रोखीचा ओघ ठेवण्यात निष्फळता

आसनाने (जुलै 2005) मध्ये खर्चावर चांगली राजकोषीय शिस्त ठेवण्यासाठी सर्व खात्यांना महिन्याचा खर्च मंजूर झालेल्या अर्थसंकल्पीय अंदाजित केल्या प्रमाणे रोखीचा ओघ विवरणपत्र (Cash Flow Statement - C.F.S.) ठेवण्याचे आदेश दिले होते. पुढे 2006 मध्ये स्पष्ट केले आहे कि रोखीच्या ओघ विवरणपत्रा अंदाजित अखर्चित रकमा एक विविक्षता महिन्यात खर्च झाला नाहीतर पुढील महिन्यात खर्चासाठी उपलब्ध करून दिल्या जाणार नाहीत.

2008-09 च्या CFS आणि 13² प्रधान लेखाशिर्षामधील 12 महिन्यातील खर्चाचे केंद्रिय लेखापरिक्षणाच्या सर्वसाधारण चाचणी तपासणीत असे आढळून आले कि तीन खात्यामध्ये (सार्वजनिक बांधकाम, वने व महसुले आणि जल संधारण विभागात) खर्चा त्यांच्या CFS मध्ये प्रक्षेपित केल्यापेक्षा अधिक टक्केवारीने तफावत 26 ते 96101 दरम्यान होती. ह्या मध्ये हेच दिसून येते कि विभागानी शेवटचा तीन वर्षातील सरासरी आधारे, प्रत्येक महिन्यात होणाऱ्या खर्चासाठी रोखीच्या आवश्यक ओघाचे वास्तवादी प्रक्षेपण केले नाही. CFS मध्ये प्रक्षेपणापेक्षा अधिक खर्चाचा वर्षाचा तपशील तक्ता 2.7 मध्ये दर्शविला आहे. या विभागांची CFS अशा प्रकारे अवास्तव सिध्द झाली.

2 2406 वने व वन्यजिवन, 4406 वने व वन्यजिवन या वरील भांडवली खर्च, 2059 सार्वजनिक बांधकाम, 2216 गृहनिर्माण, 3054 रस्ते व पूल, 4059 सार्वजनिक बांधकामावर भांडवली खर्च, 4216 गृहनिर्माणावरील भांडवली खर्च, 5054 रस्ते व पूल वरील भांडवली खर्च, 2701 मोठे व मध्यम प्रकल्प, 2702 लघु पाटबंधारे, 4701 मोठे व मध्यम प्रकल्पावरील भांडवली खर्च, 4702 लघु पाटबंधारे-यावरील भांडवली खर्च, 4801 ऊर्जे प्रकल्पावरील भांडवली खर्च.

वित्तीय व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पाचे नियंत्रण

तक्ता 2.7 : प्रत्यक्ष खर्च आणि रोख ओघ प्रक्षेपण मध्ये केलेल्या खर्च यांतील फरकाची टक्केवारी

विभाग	खर्चाचा हेतु	मुख्य लेखा दिर्घ	प्रत्यक्ष खर्च आणि रोख ओघ प्रक्षेपण मध्ये केलेल्या खर्च यांतील फरकाची टक्केवारी (12 महिन्यातील व्याप्ती - 2008-09)
महसुली व वने	वने व वन्यजिवन	2406	26 ते 551
	वने व वन्यजिवन या वरील मत्ता खर्च	4406	55 ते 20375
	सार्वजनिक बांधकाम	2059	30 ते 363
	गृहनिर्माण	2216	27 ते 852
	रस्ते व पूल	3054	33 ते 508
सार्वजनिक बांधकाम	सार्वजनिक बांधकामावर मत्ता खर्च	4059	38 ते 217
	गृहनिर्माणावरील मत्ता खर्च	4216	55 ते 176
	रस्ते व पूल वरील मत्ता खर्च	5054	29 ते 180
	मोठे व मध्यम प्रकल्प	2701	29 ते 248
	लघु पाटबंधारे	2702	44 ते 822
जल संधारण	मोठे व मध्यम प्रकल्पावरील मत्ता खर्च	4701	43 ते 96101
	लघु पाटबंधारे यावरील मत्ता खर्च	4702	52 ते 10650
	ऊर्जे प्रकल्पावरील मत्ता खर्च	4801	58 ते 605

2.3 विभागीय रकमांचा तालमेल न करणे

2.3.1 संक्षिप्त देयकांचे तपशीलवार आकस्मिक देयके सादर करण्यांत विलंब

महाराष्ट्र कोषागार नियमावली, 1968 प्रमाणे संक्षिप्त आकस्मिक देयका द्वारे आहरण केलेल्या रकमांचे तपशीलवार आकस्मिक देयके, आहरण केल्याचा एका महिन्याच्या आत सादर करणे आवश्यक आहे. छाननीत असे आढळून आले कि नियंत्रण अधिकाऱ्यांनी मार्च 2009 पर्यंत 35,734 संक्षिप्त आकस्मिक देयकांवर आहरण केलेल्या एकूण रु 1,482.86 कोटी रकमेची तपशीलवार आकस्मिक देयके महालेखापाल कार्यालयाला तक्ता 2.8 मध्ये दर्शविल्या प्रमाणे सादर केली नाहीत.

तक्ता 2.8 : प्रलंबित तपशीलवार देयकांचा वर्षाप्रमाणे तपशील

वर्ष	संक्षिप्त देयकांची संख्या	प्रलंबित रक्कम
2000-01 पर्यंत	18,820	190.04
2001-02	4,617	44.53
2002-03	5,305	43.78
2003-04	540	22.85
2004-05	608	392.87
2005-06	726	333.11
2006-07	853	76.63
2007-08	1,140	40.30
2008-09	3,125	338.75
एकूण	35,734	1,482.86

स्रोत: प्रधान महालेखापालांनी (ले व ह) प्रमाणक केलेले संकलन

2008-09 वर्षापर्यंत विभागानिहाय प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयकांच्या तपशील परिशिष्ट 2.12 मध्ये दर्शविली आहेत.

2.3.2 खर्चाचा ताळमेळ न करणे

अर्थसंकल्पिय अनुदाने आणि त्यांच्या लेखांची अचूकता सुनिश्चित करण्यासाठी, खर्चावर परिणामकारक नियंत्रण ठेवण्यासाठी, अर्थसंकल्पिय नियमावलीत करार निवीष्ट केलेले आहे की नियंत्रक अधिकाऱ्यांनी त्यांच्या पुस्तकांत नोंदविलेल्या खर्चाशी महालेखाकार कार्यालयांच्या अभिलेखांशी दर महा ताळमेळ करणे आवश्यक आहे. असे असून सुध्दा अहवाल मध्ये ताळमेळ न घातलेली प्रकरणे नियंत्रण अधिकारांच्या त्रुटी बाबत नियमित नमुद केली जातात. 2008-09 मध्ये सुध्दा ही त्रुटी टिकून राहिली. 29 विभागांच्या एकूण रू 81,343.17 कोटी खर्चा एप्रिल 2009 अखेरपर्यंत विना ताळमेळ राहिली. 27 विभागांमध्ये रू 10 कोटी पेक्षा अधिक रकमा 2008-09 अखेरपर्यंत ताळमेळ घातला गेला नाही त्यांचे माहिती परिशिष्ट 2.13 मध्ये दिली आहे.

मागील पाच वर्षात, अपवाद 2005-06, 16³ विभाग सातत्याने कसूरवार होते. 2005-06 मध्ये फक्त 2⁴ विभाग कसूरवार होते.

2.4 आकस्मिक निधीतून अग्रिमे

भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेदे 267 (2) व 283 (2) आणि मुंबई आकस्मिक निधि अधिनियम, 1956 च्या प्रावधाना नुसार, आकस्मिकता निधीची अस्थापना केली गेली आहे. सदरहू निधीतून अग्रिमे अकल्पित आणि आकस्मिकपणे उदभवणारा खर्चा, जे विधिमंडळाची मान्यता मिळेपर्यंत पुढे ढकलणे अनिच्छित असते, अशा बाबीसाठी असतो. सदरचा निधि हा अग्रधन (Imprest) स्वरूपाचा असतो आणि या निधीची मुळ तरतुद रू 150 कोटी होती, जी महाराष्ट्र आकस्मिक निधि (सुधारणा) अध्यादेश IV प्रमाणे 4 जून 2008 पासून रू 350 कोटी पर्यंत हंगामी वाढविली आणि नंतर 18 फेब्रुवारी 2009 च्या अध्यादेशानुसार रू 400 कोटी पर्यंत वाढविली. या वर्षातील आरंभिक शिल्लक रू 91.06 कोटी होती आणि रू 58.94 कोटी प्रतिपूर्ती व्हायची होती. 2008-09 वर्षात, आहरण केलेले अग्रिमे परंतु निधीस प्रतिपूर्ती केली नव्हती, ती रक्कम रू 1.93 कोटी इतकी होती. 31 मार्च 2009 अखेरची ह्या निधीतला शिल्लक रू 398.07 कोटी इतकी होती.

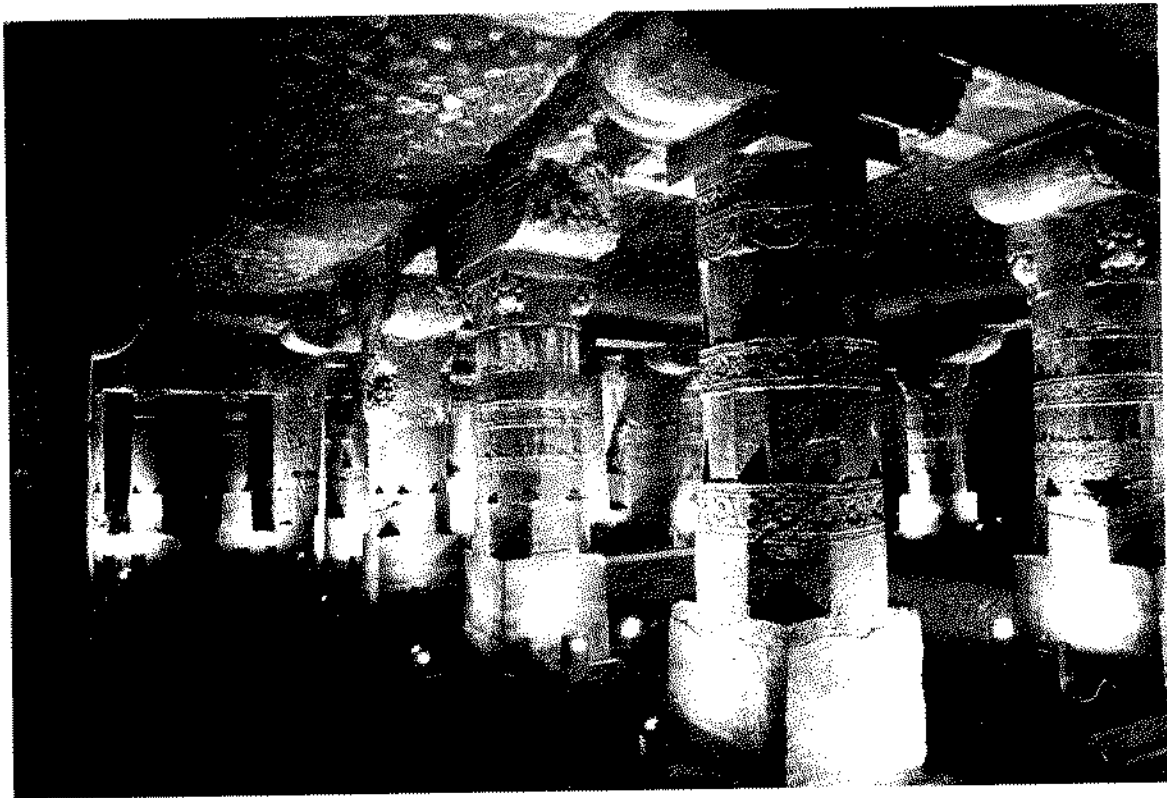
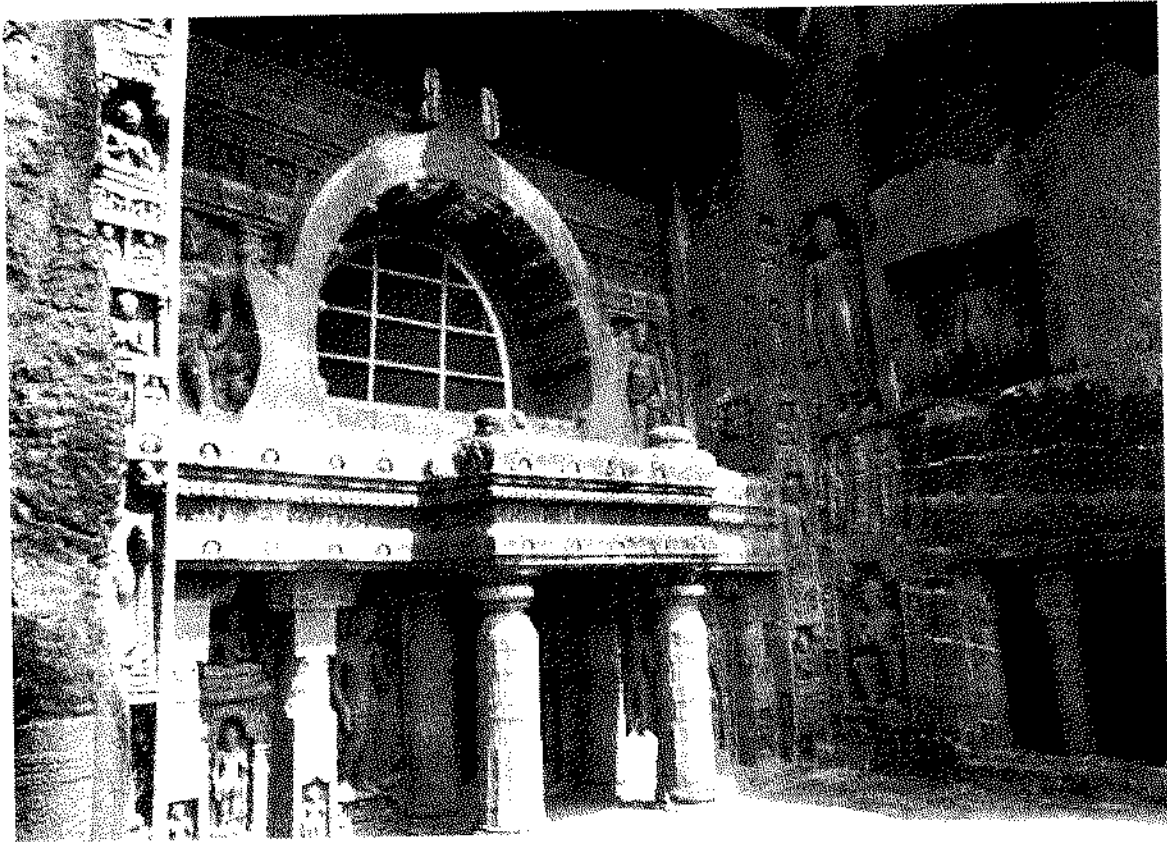
सन 2008-09 मध्ये 90 प्रकरणात रू 757.50 कोटीची मंजूरी आकस्मिक निधीतून देण्यात आली. त्यापैकी काही बाबतीत खात्यांना संभव्य खर्च अगोदर ताडता आले असते अश्यांची यादी परिशिष्ट 2.14 मध्ये दिली आहे.

2.5 निष्कर्ष

एकंदरीत बचत रू 20,076.56 कोटी ही रू 22,465.94 कोटीची बचत व रू 2,389.38 कोटीच्या अधिक्याची निव्वळ परिणीती आहे. भारताचा संविधानाच्या अनुच्छेद 205 नुसार अधिक्य खर्चाचे नियमित करण्याचे आवश्यकता आहे. 54 प्रकरणांमध्ये रू 15,882.60 कोटी (प्रत्येक प्रकरणात रू 10 कोटी पेक्षा अधिक) वित्तीय वर्षाच्या शेवटच्या कामाच्या दिवशी केले गेले तर 65 अनुदाने/पुनर्विनियोजनेच्या बचती रू 2,391.99 कोटी (रू 1 कोटी आणि वर) प्रत्यर्पित केल्या गेल्या नाही. 16 प्रकरणांमध्ये रू 11,394.92 कोटीची प्रत्यर्पणे मुळ बचती पेक्षा अधिक होती. 49 प्रकरणांत पुनर्विनियोजनाद्वारे तरतूदी मध्ये केलेल्या वाढ/कमी एक तर आवश्यकतापेक्षा अधिक किंवा अपुरेशा सिध्द झाले. 29 खात्यांचा रू 81,343.17 कोटी चा खर्चा एप्रिल 2009 अखेर पर्यंत विना ताळमेळ राहिली.

3 कृषी, पशु संवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्यव्यवसाय; सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग; पर्यावरण, वित्त; सामान्य प्रशासन; उच्च आणि तंत्रशिक्षण; गृह; उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार; नियोजन; सार्वजनिक आरोग्य; सार्वजनिक बांधकाम; महसुल व वने; ग्रामीण विकास आणि जल संधारण; शालेय शिक्षण आणि क्रीडा; जलसंपदा आणि पाणी पुरवठा व स्वच्छता.

4 सार्वजनिक आरोग्य आणि महसुल व वने.

राज्य शासनाच्या कार्यक्षम व प्रभावी कारभारात संबंधित व विश्वसनीय माहितीसह चांगल्या अंतर्गत आर्थिक अहवालाचा लक्षणीय हातभार असतो. वित्तीय नियम, कार्यपध्दती आणि आदेशांचे अनुपालन तसेच या अनुपालनाच्या स्थितीवरील अहवालाचा वक्तशीरपणा व दर्जा हे चांगल्या कारभाराच्या गुणधर्मपैकी एक आहे. अनुपालन व नियंत्रण यावरील अहवाल, जर प्रभावी व परिणामकारक असेल तर, राज्य शासनाला डावपेच आखणे आणि निर्णय देणे यांसह मूलभूत कारभारी जबाबदारी पार पाडण्यासाठी सहाय्य करतात. चालू वर्षात विविध वित्तीय नियम, कार्यपध्दती व आदेशांचे राज्य शासनाने केलेल्या अनुपालनाची स्थिती व संक्षिप्त आढावा या प्रकरणात सादर आहे.

3.1 उपयोजन प्रमाणपत्रे सादर करण्यातील विलंब

मुंबई वित्तीय नियम, 1959 मधील तरतुदीनुसार, विशिष्ट प्रयोजनासाठी दिलेल्या अनुदानासाठी विभागीय अधिकार्यांनी अनुदानित संस्थांकडून उपयोजन प्रमाणपत्रे प्राप्त करणे आवश्यक आहे आणि पडताळणीनंतर ही उपयोजन (अनुदान) प्रमाणपत्रे प्रधान महालेखाकार यांना मंजूरीच्या दिनांकापासून 12 महिन्यांच्या आत पाठविणे आवश्यक आहे.

तथापि, असे निदर्शनास आले की 2008-09 पर्यंत दिलेल्या एकूण रु 42,685.12 कोटींच्या अनुदान व कर्जांच्या बाबतीत देय असलेल्या 1,32,031 उपयोगिता प्रमाणपत्रांपैकी रु 41,537.96 कोटींच्या एकूण रकमेची 1,30,812 उपयोजन प्रमाणपत्रे (99 टक्के) थकित होती. विभागनिहाय प्रलंबित उपयोजन प्रमाणपत्रांचा तपशील परिशिष्ट 3.1 मध्ये दिलेला आहे.

उपयोजन प्रमाणपत्रे वेळेत सादर न करण्यामुळे अनुदानाचा गैरवापर होऊ शकतो. मोठ्या संख्येने उपयोजन प्रमाणपत्रे सादर करण्यातील प्रलंबितता असेही दर्शविते की अनुदाने व कर्जे यांच्या उपयोगावरील नियंत्रणासाठी विभागांत अस्तित्वात असलेल्या यंत्रणेचे कार्य समाधानकारक नव्हते.

3.2 अनुदानित संस्थांकडून लेखे सादर न करणे/सादर करण्यात विलंब

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे (कर्तव्ये, अधिकार व सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 मधील कलम 14 व 15 अन्वये लेखा परीक्षणास पात्र ठरणाऱ्या संस्था शोधून काढण्यासाठी विविध संस्थांना दिलेले वित्तीय सहाय्य, दिलेल्या सहाय्याचे प्रयोजन व संस्थांच्या एकूण खर्चाची तपशीलवार माहिती, शासन/विभागप्रमुख यांनी दरवर्षी लेखापरीक्षणात देणे आवश्यक आहे. या वर्षात संस्था/प्राधिकरण यांना दिलेल्या अशा सहाय्याचा तपशील शासकीय विभागांकडून अप्राप्त होता (मे 2009).

2007-08 साठी प्राप्त लेख्यांनुसार भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्याकडून 2008-09 मध्ये होणाऱ्या लेखापरीक्षणास 303 संस्था/प्राधिकरण पात्र होत्या. त्यांपैकी 2008-09 मध्ये 90 संस्थांचे लेखापरीक्षण झाले. 1,332 संस्था/प्राधिकरण यांच्या संदर्भात 2007-08 पर्यंतचे आवश्यक ते वार्षिक लेखे मे 2009 पर्यंत प्राप्त झाले नव्हते.

विविध संस्थांना दिलेल्या अनुदान व कर्जांसंदर्भात माहिती सादर न केल्यामुळे व त्यांच्याकडून लेखे सादर न झाल्यामुळे निर्धीचा गैरवापर होण्याची शक्यता आहे.

3.3 स्वायत्त संस्थांचे लेखे/लेखापरीक्षण अहवाल सादर करण्यात विलंब

राज्य शासनाने, पर्यावरण, गृहनिर्माण, उद्योग, जलसंपदा, नागरी विकास आणि पाणीपुरवठा व स्वच्छता या क्षेत्रांत अनेक स्वायत्त संस्था स्थापन केल्या आहेत. यातील बऱ्याच संस्थांचे त्यांच्या व्यवहारांची पडताळणी, कार्यचालन उपक्रम व लेखे, लेखा परीक्षणात तपासलेल्या सर्व व्यवहारांच्या कायदेशीर अनुपालनाचे लेखापरीक्षण, अंतर्गत व्यवस्थापन व वित्तीय नियंत्रण यांचा आढावा, व्यवस्थापन व वित्तीय नियंत्रण यांचा आढावा इत्यादी विषयांसंबंधी लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचेकडून होते. राज्यातील 13 संस्थांच्या लेखांचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्यावर सोपविलेल्या आहे. लेखापरीक्षण सोपवणी स्थिती, लेखा परीक्षणासाठी लेखे सादर करणे, लेखा परीक्षण अहवाल देणे व ते विधीमंडळापुढे मांडणे या बाबतची स्थिती परिशिष्ट 3.2 मध्ये दर्शविली आहे.

12 स्वायत्त संस्थांच्या बाबतीत, वार्षिक लेखे सादर करण्यात 24 महिन्यांपर्यंत विलंब झाल्याचे निदर्शनास आले. झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, मुंबई यांचे 1999-2000 ते 2006-07 या वर्षांचे लेखे तर जून 2009 मध्ये सादर करण्यात आले. हा विलंब प्रामुख्याने नियामक मंडळाकडून लेखे मान्य करण्यास झालेल्या विलंबामुळे होता.

लेखे सादर करण्यात व त्यानंतर विधामंडळापुढे अहवाल सादर करण्यात झालेल्या असाधारण विलंबामुळे शासकीय गुंतवणूक केलेल्या या संस्थांच्या कार्यचालनाची छाननी उशीरा होते, तसेच आवश्यक उपाययोजनांची कार्यवाही करण्यात देखील उशीर होतो.

3.4 विभागीय वाणिज्यिक उपक्रम

वाणिज्यिक स्वरूपाचे कार्य पार पाडणाऱ्या काही शासकीय विभागांच्या विभागीय उपक्रमांनी दरवर्षी आर्थिक व्यवहारांचे परिणाम दर्शविणारे विहित नमुन्यातील प्रपत्र लेखे तयार करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून, त्यांच्या कामाचे निर्धारण करणे शासनास शक्य होईल. विभागीय व्यवस्थापन होत असलेल्या वाणिज्यिक व वाणिज्यिक उपक्रमांचे अंतिम लेखे, त्यांचे सर्वंकष आर्थिक स्वास्थ्य व त्यांची व्यवसायातील कार्यक्षमता प्रतिबिंबित करतात. लेखे अंतिम करण्यात विलंब झाल्यास शासनाची गुंतवणूक, लेखा परीक्षण/विधीमंडळ यांच्या तपासणीच्या कक्षबाहेरच राहते. परिणामी, आवश्यक असल्यास, जबाबदारीची खात्री व कार्यक्षमता सुधारण्यासाठी करावयाची सुधारणेची उपाययोजना वेळेवर करता येत नाही. याशिवाय जनतेच्या पैशांची गळती व अफरातफरीची जोखीम देखील या विलंबामुळे होऊ शकते.

हे उपक्रम असे लेखे तयार करून महालेखाकारांना लेखा परीक्षणासाठी विनिर्दिष्ट कालमर्यादित सादर करतात याची शासकीय विभागप्रमुखानी खातरजमा करावी. मार्च 2009 पर्यंत अशा 49 घटकांपैकी 38 घटकांनी 2008-09 पर्यंतचे लेखे तयार केले नव्हते. भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी राज्याच्या अहवालात (नागरी लेखापरीक्षण) लेखे तयार करण्यातील थकबाकीवर पुन्हा पुन्हा शेर नोंदविला आहे, मात्र, उपक्रमांकडून प्रपत्र लेखे तयार करण्याबाबत अद्याप मर्यादित सुधारणा आहे. प्रपत्र लेखे तयार करण्यातील थकबाकी व शासनाने केलेली गुंतवणूक यांची विभागनिहाय स्थिती परिशिष्ट 3.3 मध्ये दिली आहे. प्रपत्र लेखे तयार करण्यातील वर्षनिहाय थकबाकी तक्ता 3.1 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 3.1 : प्रपत्र लेखे तयार करण्यातील वर्षनिहाय थकबाकी

अंतिम लेखे पर्यंतचे	पासून थकित	उपक्रमांची संख्या (घटकांची संख्या)	थकित लेखांची संख्या	एकूण थकित लेखे
1985-86	1986-87	1 (1)	22	22
1994-95	1995-96	1 (1)	13	13
1995-96	1996-97	1 (1)	12	12
1996-97	1997-98	1 (1)	11	11
1998-99	1999-00	1 (1)	9	9
2006-07	2007-08	2 (6)	2	12
2007-08	2008-09	2(27)	1	27
एकूण				106

तीन विभागांतील 49 घटकांच्या बाबतीत 106 लेखे थकित आहेत यांच्या पैकी तीन उपक्रमांतील चौदा घटकांनी 2008-09 मध्ये किमान एका वर्षाचे लेखेही अंतिम केले नाहीत.

3.5 दुर्विनियोग, हानी, अफरातफर इत्यादि

मुंबई वित्तीय नियमांत अशी तरतूद आहे की कोषागार इतर कोणतेही कार्यालय/विभाग यांमध्ये आढळलेले कोणतेही दुर्विनियोजन, अफरातफरीचे आहरण/प्रदान किंवा इतर याचा अहवाल त्या संबंधित कार्यालयाने ताबडतोब पुढील उच्च अधिकारी तसेच महालेखाकारांना देणे आवश्यक आहे.

जून 2009 पर्यंत राज्य शासनाने दुर्विनियोजन, अफरातफर इ. ची रु 10.64 कोटी अंतर्भूत असलेली, 210 प्रकरणे कळविली, ज्यांवर अंतिम कार्यवाही प्रलंबित आहे. प्रलंबित प्रकरणांत विभागनिहाय विभाजन व कालपरत्वे विश्लेषण परिशिष्ट 3.4 मध्ये दिले आहे व या प्रकरणांचे स्वरूप परिशिष्ट 3.5 मध्ये दिले आहे. या परिशिष्टामधून उत्पन्न झालेल्या प्रत्येक वर्गातील प्रलंबित प्रकरणांची संख्या व प्रलंबित प्रकरणांचे कालदर्शी रूपरेषा यांचा सारांश तक्ता 3.2 मध्ये आहे.

तक्ता 3.2 : दुर्विनियोग, हानी अफरातफर इ. ची रूपरेषा

प्रलंबित प्रकरणांचे कालदर्शी रूपरेषा			प्रलंबित प्रकरणांचे स्वरूप		
वर्षाचा टप्पा	प्रकरणांची संख्या	अंतर्भूत रक्कम (रुपये लाखात)	प्रकरणांचे स्वरूप/ वैशिष्ट्ये	प्रकरणांची संख्या	अंतर्भूत रक्कम (रुपये लाखात)
0-5	13	472.33	चोरी	10	21.21
5 - 10	25	172.95			
10 - 15	15	167.77	दुर्विनियोजन/ सामग्रीची हानी	209	1,047.66
15 - 20	44	208.59			
20 - 25	54	16.65	एकूण	219	1,068.87
25 आणि वर	59	26.18			
प्रकरणे	210	1,064.47	वर्षात निकाली काढलेली हानीची प्रकरणे	9	4.40
			एकूण प्रलंबित प्रकरणे	210	1,064.47

प्रकरणे प्रलंबित राहण्यामागच्या कारणांची टोबळ वर्गवारी खालीलप्रमाणे :

प्रलंबित/विलंबित होण्याची कारणे	प्रकरणांची संख्या	रक्कम (रुपये लाखात)
विभागीय व फौजदारी अन्वेषण प्रलंबित	26	25.79
विभागीय कार्यवाही सुरु झाली परंतु अंतिम झाली नाही	46	121.01
प्रमाणपत्र प्रकरणाची रकमेच्या वसुलीची अंमलबजावणी प्रलंबित आहे	21	62.49
वसुली किंवा निकाली काढून टाकण्याचे आदेश प्रलंबित	49	737.68
न्यायलयांत प्रलंबित	68	117.50
एकूण	210	1,064.47

या वरून असे दिसते की रु 10.64 कोटी अंतर्भूत असलेल्या 210 प्रकरणांपैकी रु 4.19 कोटी (39 टक्के) अंतर्भूत असलेली 172 प्रकरणे (82 टक्के) 10 वर्षांवरील काळापासून प्रलंबित होती. तसेच रु 7.38 कोटी अंतर्भूत असलेली 49 प्रकरणे वसुली किंवा निर्लेखनाच्या आदेशांसाठी प्रतिक्षेत होती तर रु 1.21 कोटी अंतर्भूत असलेली 46 प्रकरणे अंतिम विभागीय कार्यवाहीसाठी प्रलंबित होती.

आर्थिक अहवाल

3.6 निष्कर्ष

एकूण रु 41,538 रकमेसाठी उपयोजन प्रमाणपत्रे प्राप्त न होणे हे विभागांतील अनुदाने व कर्जांच्या वापरावरील सनियंत्रणासाठी असलेल्या नियंत्रण व्यवस्थेतील कमतरता दर्शवित होते. अनुदानित संस्थाकडून आवश्यक माहिती व वार्षिक लेखे सादर न होणे हे निधीच्या गैरवापराच्या जोखमीने भरलेले आहे. स्वायत्त संस्था/वाणिज्यिक उपक्रम यांनी लेखे अंतिम करण्यात केलेली दिरंगाईमुळे, या संस्थांमधील शासकीय गुंतवणूक लेखापरीक्षाच्या तपासणीबाहेर राहिली. दुर्विनियोग, हानी, अफरातफर इ. ची मोठ्या प्रमाणांतील प्रकरणे व त्यांची न्यूनतम वसुली दर्शविते की, शासनाने हानी भरून काढण्यासाठी गंभीर प्रयत्न केले नव्हते.

मुंबई,
दिनांक

राजीब शर्मा

(राजीब शर्मा)
प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I,
महाराष्ट्र

प्रतिहस्ताक्षरित

विनोद राय

(विनोद राय)
भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

नवी दिल्ली,
दिनांक

परिशिष्टे

(रुपये कोटीत)

बाबी	2004-05 पूर्वीचे प्रत्यक्ष	2005-06 चे अं.प.	2006-07 चे प्रक्षेपण	2007-08 चे प्रक्षेपण	2008-09 चे प्रक्षेपण	2009-10 चे प्रक्षेपण
अ. राज्याचे महसुली लेखे						
1. स्वतःचा कर महसूल	30604.67	35296.92	40062.00	45069.75	50703.47	57041.41
2. स्वतःचा करेतर महसूल	4118.83	5686.39	5632.37	5801.34	5975.38	6154.64
3. स्वतःचे कर + करेतर महसूल (1+2)	34723.50	40983.31	45694.37	50871.10	56678.85	63196.05
4. केंद्रिय करांतील आणि शुल्कांतील हिस्सा	3596.11	4749.32	5227.00	5998.00	6897.00	7949.00
5. योजना अनुदाने	2123.41	3788.27	3485.34	4356.67	5445.84	6807.30
6. योजनेतर अनुदाने	570.31	908.92	1323.31	1332.08	1341.30	1350.99
7. एकूण केंद्रिय हस्तांतरे (4 ते 6)	6289.83	9446.51	10035.65	11686.75	13684.14	16107.29
8. एकूण महसुली जमा (3+7)	41013.33	50429.82	55730.02	62557.85	70362.99	79303.34
9. योजना खर्च	4654.10	4186.94	6684.39	7453.09	8310.20	9265.87
10. योजनेतर खर्च	46392.56	45977.02	50536.10	53568.27	56782.36	60189.30
11. वेतन खर्च	17200.98	16818.72	18164.22	19617.36	21186.74	22881.68
12. निवृत्ती वेतने	3311.80	4256.95	4597.51	4965.31	5362.53	5791.53
13. व्याज प्रदाने	8978.56	9537.79	10903.66	12178.16	13379.73	14473.29
14. अर्थ सहाय्य-सामान्य	1253.85	740.45	740.45	740.45	740.45	740.45
15. अर्थ सहाय्य-विद्युत	2707.41	713.47	1610.97	1610.97	1610.97	1610.97
16. एकूण महसुली खर्च (9+10)	51046.66	50163.96	57220.49	61021.36	65092.56	69455.18
17. वेतने + व्याज + निवृत्ती वेतने (11+12+13)	29491.34	30613.46	33665.39	36760.82	39929.00	43146.51
18. महसुली जमेशी टक्केवारी (17/8)	71.91	60.71	60.41	58.76	56.75	54.41
19. महसुली शिल्लक / तूट (8-16)	-10033.33	265.86	-1490.47	1536.49	5270.43	9848.16
ब. एकत्रीकृत महसुली लेखे						
1. विद्युत क्षेत्राची तूट/प्रत्यक्ष अर्थसहाय्याच्या हस्तांतरणा नंतरचा निव्वळ नफा	-803.90	-536.76	-536.76	-536.76	-536.76	-536.76
2. विद्युत वापर लेखांतील वर्षातील ऋणकर्षी वाढ (-)	-650.88	-60.81	-60.81	-60.81	-60.81	-60.81
3. अंदाजपत्रका बाहेरील कर्जावरील व्याज प्रदाने आणि सा.क्षे.उपक्रमांनी/राज्याच्या सा.उपक्रमानी अंदाजपत्रकाबाहेरील SPV द्वारे केलेली कर्जे	1375.00	1230.00	960.00	800.00	676.00	583.00
4. एकूण (1 ते 3)	-1528.02	-1705.95	-1435.95	-1275.95	-1151.95	-1058.95
5. एकत्रीकृत महसुली तूट (अ19+ब4)	-11561.35	-1440.09	-2926.42	260.54	4118.48	8789.21
क. एकत्रीकृत ऋण						
1. प्रलंबित ऋण आणि दायित्वे	107580.85	114288.89	130385.83	142998.87	154479.07	164515.73
2. एकूण प्रलंबित हमी त्यापैकी (अ) अंदाज पत्रकाबाह्य कर्जे आणि SPV कर्जांच्या हमी	58818.48	57979.00	57241.00	56616.00	56118.00	55761.00
	26796.48	26415.23	26079.00	25794.25	25567.36	25404.71
ड. मत्ता लेखे						
1. मत्ता खर्च	7876.98	8551.62	13088.44	14659.05	16418.14	18388.32
2. कर्जे आणि अग्रिमांची संवितरणे	2750.66	1310.30	4570.18	5118.60	5732.84	6420.78
3. कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	2040.94	445.38	3391.61	3798.60	4254.43	4764.97
4. इतर मत्ता जमा	18620.03	12389.99	17638.06	17209.42	16451.36	15289.22
इ. राजकोषीय तूट (GFD)						
1. जी.एस.टी.पी. (रू. कोटी) चालू किंमतीप्रमाणे	378985	424658	475615	532688	596811	668204

(रुपये कोटीत)

	2003-09	2005-06	2006-07	2008-09	2008-09
भाग अ : जमा					
1. महसुली जमा	41013.33	48438.29	62195.38	79583.15	81270.68
(i) कर महसुल	30605.76(75)	33540.24(69)	40099.25(64)	47528.45(60)	52029.94(64)
कृषी उत्पन्नावरील कर	—	—	—	0.05(00)	0
व्यापार, विक्रीवरील कर	18816.72(62)	19676.73(59)	24130.72(60)	26752.80(54)	30680.53(59)
उत्पादन शुल्क	2218.87(7)	2823.85(8)	3300.70(8)	3963.05(08)	4433.76(8)
वाहनांवरील कर	1177.15(4)	1309.11(4)	1841.06(5)	2143.10(04)	2220.22(4)
मुद्रांक आणि नोंदणी फी	4116.49(13)	5265.86(16)	6415.72(16)	8549.57(17)	8287.63(16)
जमीन महसुल	360.72(1)	428.97(1)	484.17(1)	512.22(01)	546.22(1)
वस्तुवरील आणि प्रवाश्यांवरील कर	427.75(1)	504.63(1)	224.48(1)	388.27(1)	891.95(2)
इतर कर	3488.06(12)	3531.09(11)	3702.40(9)	5219.39(11)	4969.63(10)
(ii) करेतर महसुल	4118.83(10)	5935.05(12)	7518.24(12)	16947.97(21)	9789.94(12)
(iii) केंद्रीय कर आणि शुल्कावरील राज्याचा वाटा	3595.02(9)	4982.00(11)	6022.76(10)	7597.18(10)	8018.41(10)
(iv) केंद्र शासनाकडून सहाय्यक अनुदाने	2693.72(6)	3981.00(8)	8555.13(14)	7509.55(09)	11432.39(14)
2. संकिर्ण मत्ता जमा	—	—	0.11	0.00	18.01
3. कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	2040.94	551.25	50.70	732.59	560.21
4. एकूण महसुल आणि ऋणेतर मत्ता जमा (1+2+3)	43054.27	48989.54	62246.19	80315.74	81848.90
5. लोक ऋण जमा	22188.84	19973.70	11891.69	11807.66	20709.02
अंतर्गत ऋण (अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्ष व्यतिरिक्त)	20387.16	19483.51	11393.65	11478.45	20323.44
निव्वळ व्यवहारे खाली अर्थोपाय अग्रिमे	—	—	—	0.00	0
केंद्र शासनाकडील कर्जे आणि अग्रिमे*	1801.68	490.19	498.04	329.21	385.58
6. आकस्मिक निधीतून विनियोजने	300.00	1050.00	1850.00	350.00	400
7. आंतर राज्य समझोते	—	—	—	0.00	0
8. एकत्रीकृत निधीत एकूण जमा (4+5+6+7)	65543.11	70013.24	75987.88	92473.40	102957.92
9. आकस्मिक निधीची जमा	347.50	1954.52	1288.57	405.36	708.94
10. लोक लेखांतील जमा	27991.38	27145.89	30640.21	19785.69	37356.22
11. राज्याची एकूण जमा (8+9+10)	93881.99	99113.65	107916.66	112664.45	141023.08
भाग ब : खर्च / संवितरणे					
12. महसुली खर्च (15 च्या टक्केवारीत)	51046.66(83)	52279.85(78)	61385.28(83)	64780.05(84)	75693.92(79)
योजना	4654.10(9)	5231.70(10)	8235.08(13)	10275.43(16)	12408.31(16)
योजनेतर	46392.56(91)	47048.15(90)	53150.20(87)	54504.62(84)	63285.61(84)
सामान्य सेवा (व्याज प्रदानांसहीत)	22271.16(44)	21696.50(41)	25106.29(41)	23846.42(37)	26584.71(35)
सामाजिक सेवा	17548.71(34)	19917.19(38)	23558.86(38)	26773.05(41)	31052.20(41)
आर्थिक सेवा	10381.12(20)	9314.71(18)	11703.04(19)	13236.89(20)	16813.24(22)
सहाय्यक अनुदाने आणि अंशदान	845.67(2)	1351.45(3)	1017.09(2)	923.69(02)	1243.77(2)
13. मत्ता खर्च (15 च्या टक्केवारीत)	7876.98(13)	10078.44(16)	10092.18(14)	11489.61(15)	18873.21(20)
योजना	5021.31(64)	6800.45(67)	7982.28(79)	9466.93(82)	12775.78(68)
योजनेतर	2855.67(36)	3277.99(33)	2109.90(21)	2022.68(18)	6097.43(32)
सामान्य सेवा	48.02(1)	70.74(1)	242.63(2)	341.62(03)	459.26(2)
सामाजिक सेवा	283.89(3)	1247.19(12)	872.15(9)	742.54(06)	2064.67(11)
आर्थिक सेवा	7545.07(96)	8760.51(87)	8977.40(89)	10405.45(91)	16349.28(87)

परिशिष्ट - 1.2 (चालू)

(रुपये कोटीत)

	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
14. कर्जे आणि अग्रिमांची संवितरणे (15 च्या टक्केवारीत)	2750.66(4)	4261.62(6)	2321.62(3)	1225.16(1)	1280.59(1)
15. एकूण (12+13+14)	61674.30	66619.91	73799.08	77494.82	95847.72
16. लोक ऋणांची परतफेड	10993.95	2056.71	2041.92	2745.48	3220.77
अंतर्गत ऋण (अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्ष व्यतिरिक्त)	1611.15	1531.22	1639.15	2332.80	2800.24
अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्ष खालील नक्त व्यवहार	—	—	—	0.00	0.00
भारत सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे ⁸	9382.80	525.49	402.77	412.68	420.53
17. आकस्मिक निधीस विनियोजने	300.00	1850.00	1050.00	350.00	650.00
18. एकत्रीकृत निधीतून एकूण संवितरणे (15+16+17)	72968.25	70526.62	76891.00	80590.30	99718.49
19. आकस्मिक निधीची संवितरणे	404.52	1288.57	1905.36	408.94	401.93
20. लोक लेखा संवितरणे	20825.15	24383.17	26974.70	27618.79	30506.56
21. राज्याची एकूण संवितरणे (18+19+20)	94197.92	96196.36	105771.06	108618.03	130626.98
भाग क : तूट					
22. महसुली तूट (-) / शिल्लक (+) (1-12)	(-)10033.33	(-)3841.56	810.10	14803.10	5576.76
23. राजकोषीय तूट (-) / शिल्लक (+) (4-15)	(-)18620.03	(-)17630.37	(-)11552.89	2820.92	(-)13998.82
24. प्राथमिक तूट (-) / शिल्लक (+) (23-25)	(-)9641.47	(-)8283.13	102.78	15024.93	(-)1699.51
भाग ड : इतर डेटा					
25. व्याज प्रदाने (महसुली खर्चात समाविष्ट असलेली)	8978.56	9347.24	11655.67	12204.01	12299.31
26. थकित महसूल (कर आणि करेतर महसूल जमेची टक्केवारी)	12584.30 (36)	15347.47 (39)	30836.47 (65)	24444.32 (38)	34185.26 (55)
27. स्थानिय संस्थां इ. ना आर्थिक सहाय्य इ.	21218.24	27387.69	26852.22	28289.67	35668.96
28. अर्थोपाय अग्रिमे / अधिकर्ष घेतलेले (दिवस)					
अर्थोपाय अग्रिमे घेतलेले (दिवस)	68	21	42	25	21
अधिकर्ष घेतलेले (दिवस)	12	20	निरंक	निरंक	निरंक
29. अ.अग्रिमे/अधिकर्षावरील व्याज	9.23	9.04	3.12	3.18	0.67
30. ग्रॉस स्टेट डॉमेस्टीक प्रोडक्ट (GSDP)	371878 °	432413 °	509356 °	590995 °	697683 °
31. प्रलंबित राजकोषीय दायित्वे (वर्ष अखेर)	79377.44	97294.43	107144.20	116206.38	133694.63
32. प्रलंबित हमी (वर्ष अखेर) [^] (व्याज सहीत)	60870.90	66238.82	63509.49	58275.62	51470.55
33. हमी दिलेली अधिकतम रक्कम (वर्ष अखेर)	80183.53	86725.14	87777.56	84163.83	88371.06
34. अपूर्ण प्रकल्पांची संख्या	153	158	96	122	144
35. अपूर्ण प्रकल्पांत अडकलेली मत्ता	4826.19	5239.74	4039.37	5560.27	5341.74

⁸ भारत सरकारच्या अर्थोपाय अग्रिमांचा समावेश.

[°] महाराष्ट्राच्या आर्थिक पहाणीवरून.

[°] महाराष्ट्र शासनाच्या आर्थिकी आणि सांख्यिकी संचालनाने दिलेल्या अग्रिम अंदाजानुसार.

[^] संबंधीत वर्षाच्या वित्तीय लेखांप्रमाणे.

परिशिष्ट - 1.2 (शेवट)

(रुपये कोटीत)

	2005-09	2005-06	2006-07	2008-09	2008-09
भाग ई : राजकोषीय स्वास्थ्याचे निदर्शक					
I. स्रोतांची जमवाजमव					
स्वतःचा कर महसुल/जी.एस.डी.पी.	8.23	7.76	7.87	8.04	7.48
स्वतःचा करेतर महसुल/जी.एस.डी.पी.	1.11	1.37	1.48	2.87	1.40
केंद्रीय हस्तांतरण/जी.एस.डी.पी.	0.97	1.15	1.18	1.29	1.15
II. खर्चाचे व्यवस्थापन					
एकूण खर्च/जी.एस.डी.पी.	16.58	15.4	14.5	13.1	13.7
एकूण खर्च/महसुली जमा	150.4	137.5	118.7	97.4	117.9
महसुली खर्च/एकूण खर्च	82.8	78.5	83.2	83.8	79
सामाजिक सेवांवरील खर्च/एकूण खर्च	28.9	31.8	33.1	35.5	34.6
आर्थिक सेवांवरील खर्च/एकूण खर्च	29.1	27.1	28	30.5	34.6
मत्ता खर्च/एकूण खर्च	12.8	15.1	13.7	14.8	19.7
सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवरील मत्ता खर्च / एकूण खर्च	12.7	15.0	13.3	14.4	19.2
III. राजकोषीय असमतोलतचे व्यवस्थापन					
महसुली तूट (शिल्लक)/जी.एस.डी.पी.	-2.7	-0.9	0.2	2.5	0.8
महसुली तूट/जी.एस.डी.पी.	-5.0	-4.1	-2.3	0.5	-2
राजकोषीय तूट (शिल्लक) /जी.एस.डी.पी.	-2.6	-1.9	0	2.5	-0.2
महसुली तूट/राजकोषीय तूट	-53.8	-21.8	0 ¹	0 ²	0
प्राथमिक महसुली शिल्लक/जी.एस.डी.पी.	0.3	1.4	2.5	4.7	2.6
IV. राजकोषीय दायित्वाचे व्यवस्थापन					
राजकोषीय दायित्वे/जी.एस.डी.पी.	32.5	33	30.8	26.8	25.7
राजकोषीय दायित्वे/म.जमा	295	294.1	252.5	198.7	220.6
प्राथमिक तूट समोरा समोर भागाचा प्रसार	13463	19406	14160	-2006	18713
ऋण विमोचन (मुद्दल + व्याज)/एकूण ऋण जमा	79.6	65.7	89.8	173.0	75.8
V. इतर राजकोषीय स्वास्थ्याचे निदर्शक					
गुंतवणुकीवरील लाभ	0.1	0.01	0.02	0.28	0.13
चातू महसुलीतील शिल्लक	-7280	-600	4505	20238	9984
वित्तीय मालमत्ता/दायित्वे	0.6	0.6	0.6	0.7	0.8

शासमाने कळविलेले जी.एस.डी.पी.आकडे अवलंबिले.

¹ तेथे महसुली शिल्लक हद्दी.

² तेथे महसुली शिल्लक आणि राजकोषीय शिल्लक होता.

(रुपये कोटीत)

जमा			संवितरणे					
2007-08		2008-09	2007-08		योजनेतर	योजना	एकूण	2008-09
भाग अ महसूल								
79583.15	I. महसुली जमा	81270.68	64780.05	I. महसुली खर्च	63285.61	12408.31	75693.92	75693.92
47528.45	कर महसूल	52029.94	23846.42	सामान्य सेवा	26201.18	383.53	26584.71	
			26773.05	सामाजिक सेवा	22765.88	8286.32	31052.20	
16947.97	करेतर महसूल	9789.94	13641.63	शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृती	15574.73	872.08	16446.81	
			2695.06	आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण	2207.60	897.86	3105.46	
7597.18	केंद्रीय करांचा राज्याचा हिस्सा	8018.41	5044.57	पाणी पुरवठा, स्वच्छता, गृहनिर्माण आणि नगर विकास	844.96	3615.27	4460.23	
			26.62	माहिती आणि प्रसारण	29.28	1.27	30.55	
2106.39	योजनेतर अनुदाने	2832.15	2392.22	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमातींचे आणि इतर मागास वर्गियांचे कल्याण	1480.32	1720.18	3200.50	
			402.26	कामगार आणि कामगार कल्याण	297.09	230.50	527.59	
3779.66	राज्य योजनेसाठी अनुदाने	6682.96	2527.16	समाज कल्याण आणि पोषण	2293.78	942.89	3236.67	
			43.53	इतर	38.12	6.27	44.39	
1623.50	केंद्र आणि केंद्रीय पुरस्कृत योजनासाठी अनुदाने	1917.28	13236.89	आर्थिक सेवा	13145.49	3667.75	16813.24	
			3469.22	कृषी आणि संलग्न कार्ये	5357.72	1045.03	6402.75	
			1060.58	ग्रामीण विकास	1128.12	851.89	1980.01	
			32.83	विशेष क्षेत्र कार्यक्रम	0.35	30.85	31.20	
			1647.73	पाटबंधारे आणि पूर नियंत्रण	1409.12	530.14	1939.26	
			3411.15	ऊर्जा	2312.55	495.05	2807.60	
			1042.75	उद्योग आणि खनिजे	647.53	35.06	682.59	
			2253.51	परिवहन	2185.68	505.33	2691.01	
			25.56	शास्त्र, तंत्रज्ञान आणि पर्यावरण	0.07	41.91	41.98	
			293.56	सामान्य आर्थिक सेवा	104.35	132.49	236.84	
			923.69	सहाय्यक अनुदाने आणि अंशदाने	1173.06	70.71	1243.77	
	II. महसुली शिल्लक भाग ब मध्ये ओढली	—	14803.10	II. महसुली शिल्लक भाग ब मध्ये ओढली				5576.76

परिशिष्ट - 1.3 (चालू)

(रुपये कोटीत)

जमा			संवितरणे						
2007-08		2008-09	2007-08		योजनेतर	योजना	एकूण	2008-09	
भाग ब									
7183.90	III. सुरवातीची रोख शिल्लक, स्थायी अग्रिम आणि रोख शिल्लकेच्या गुंतवणुकीसहीत	11230.32	0	III. भारताचा रिजर्व बँकेकडून सुरवातीचा अधिकर्ष				0	
0	IV. संकिर्ण मत्ता जमा	18.01	11489.61	IV मत्ता खर्च	6097.43	12775.78	18873.21	18873.21	
			341.62	सामान्य सेवा	115.94	343.32	459.26		
			742.54	सामाजिक सेवा	336.18	1728.49	2064.67		
			149.82	शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृती	0	387.10	387.10		
			88.12	आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण	0	340.00	340.00		
			59.51	पाणी पुरवठा, स्वच्छता, ग्रहनिर्माण आणि नगर विकास	338.02	158.58	496.60		
			377.39	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण	0	682.19	682.19		
			-2.21	समाज कल्याण आणि पोषण	-1.84	57.07	55.23		
			69.91	इतर	0	103.55	103.55		
			10405.45	आर्थिक सेवा	5645.31	10703.97	16349.28		
			815.66	कृषी आणि संलग्न कार्ये	449.12	852.11	1301.23		
			457.47	ग्रामीण विकास	0	467.44	467.44		
			43.50	विशेष क्षेत्र कार्यक्रम	0	47.73	47.73		
			6643.53	पाटबंधारे आणि पूर नियंत्रण	4793.85	6473.51	11267.36		
			804.34	ऊर्जा	49.20	849.10	898.30		
			17.95	उद्योग आणि खनिजे	0	14.44	14.44		
			1526.22	परिवहन	171.34	1987.84	2159.18		
			96.71	सामान्य आर्थिक सेवा	181.80	11.80	193.60		
			0.07	शास्त्र, तंत्रज्ञान आणि पर्यावरण	0	0	0		
732.59	V. कर्जे आणि अग्रिमांची वसूली	560.21	1225.16	V. कर्जे आणि अग्रिमांची संवितरणे				1280.59	
325.93	विद्युत प्रकल्पांकडून	88.40	109.71	विद्युत प्रकल्पांसाठी			314.80		
149.61	शासकीय कर्मचाऱ्यांकडून	166.12	221.54	शासकिय कर्मचाऱ्यांसाठी			264.90		
257.05	इतरांकडून	305.69	893.91	इतरांना			700.89		
14803.10	VI. महसुली शिल्लक खाली ओढली	5576.76	0.00	VI. महसुली तूट खाली ओढली				0	

* उच्चतर पूर्णांकित

परिशिष्ट - 1.3 (शेवट)

(रुपये कोटीत)

जमा			संवितरणे						
2007-08			2008-09	2007-08		योजनेतर	योजना	एकूण	2008-09
11807.66	VII. लोक ऋण जमा		20709.02	2745.48*	VII. ऋणांचे परतावे				3220.77
0.00	बाह्य ऋण	0		0.00	बाह्य ऋण			0	
11478.45	अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्षा व्यतिरिक्त अंतर्गत ऋण	20323.44		2332.80	अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्षा व्यतिरिक्त अंतर्गत ऋण			2800.24	
	^A अधिकर्षासहीत अर्थोपाय अग्रिमांतील नक्त व्यवहार	^B		^A	अधिकर्षासहीत अर्थोपाय अग्रिमांतील नक्त व्यवहार			^B	
329.21	केंद्र शासनाकडून कर्जे आणि अग्रिमे	385.58		412.68	कर्जे आणि अग्रिमांचे केंद्र शासनाला परतावे			420.53	
350.00	VIII. आकस्मिक निधीतून विनियोजने		400.00	350.00	VIII. आकस्मिक निधिस विनियोजने				650.00
405.36	IX. आकस्मिक निधि		708.94	408.94	IX. आकस्मिक निधि				401.93
19785.69	X. लोक लेखा जमा		37356.22	27618.79	X. लोक लेखांतील संवितरणे				30506.56
2059.96	अल्प बचत आणि भविष्य निर्वाह निधि	2219.81		1375.26	अल्प बचत आणि भविष्य निर्वाह निधि			1416.35	
-9195.55 ³	राखीव निधि	2427.79		1351.88	राखीव निधि			810.30	
325.13	निलंबन आणि संकिर्ण	3132.02		99.72	निलंबन आणि संकिर्ण			-14.56	
15748.97	वित्त प्रेषणे	18138.83		15820.82	वित्त प्रेषणे			18096.95	
10847.18	ठेवी आणि अग्रिमे	11437.77		8971.11	ठेवी आणि अग्रिमे			10197.52	
0.00	XI. रिजर्व्ह बँकेकडील अधिकर्षाची अखेरची शिल्लक		0	11230.32	XI. अखेरची रोख शिल्लक				21626.42
				2.89	कोषायारातील रोख शिल्लक			1.16	
0.00-	XII. आंतरराज्य समझोते		0	-1040.19	रिजर्व्ह बँकेतील ठेवी			-721.83	
				130.37	स्थानिक वित्त प्रेषणे			177.88	
				42.39	विभागांतील रोख शिल्लक			32.81	
				0.43	स्थायी अग्रिमे			0.46	
				8408.55	रोख शिल्लकेची गुंतवणुक			17022.33	
				3685.88	राखून ठेवलेल्या शिल्लकेची गुंतवणुक			5113.61	
55068.30	एकूण		76559.48	55068.30	एकूण				76559.48

* उच्चतर पूर्णांकित

^B रु. 903.74 कोटींची जमा आणि रु. 903.74 कोटींची संवितरणे दर्शवितात.

^A रु. 1953.63 कोटींची जमा आणि रु. 1953.63 कोटींचा संवितरणे दर्शवितात.

³ राखीव निधि बंद करून लोक लेखांतील जमा शिल्लक एकत्रीकृत निधिस हस्तांतरण.

		(रुपये कोटीत)	
31.03.2008 रोजी	दायित्वे		31.03.2009 रोजी
107747.55	अंतर्गत ऋण		125270.76
28525.73	बाजारातील व्याजाची कर्जे	45391.02	
21.88	बाजारातील बिनव्याजी कर्जे	22.23	
2085.76	जीवन बीमा निगमकडून कर्जे	1832.85	
77114.18	इतर संस्थाकडून कर्जे	78024.66	
--	रिजर्व्ह बँकेकडून अर्थोपाय अग्रिमे/अधिकर्ष	--	
8458.83	केंद्र शासनाकडून कर्जे आणि अग्रिमे		8423.87
6.73	1984-85 पूर्वीची कर्जे	6.73	
107.53	योजनेवर कर्जे	100.73	
8114.57	राज्य योजनासाठी कर्जे	8100.20	
7.59	केंद्रीय योजनासाठी कर्जे	6.76	
222.41	केंद्रीय पुरस्कृत योजनासाठी कर्जे	209.45	
--	अर्थोपाय अग्रिमे	--	
91.06	आकस्मिक निधि		398.07
10095.76	अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधि इ.		10899.21
16965.04	ठेवी		18203.58
14846.77	राखीव निधि		16464.27
3781.23	निलंबन आणि संकिर्ण शिल्लकी		6927.77
-26.20	वित्त प्रेषणे		15.69
161960.04	एकूण		186803.22
31.03.2008 रोजी	मालमत्ता		31.03.2009 रोजी
83754.19*	स्थीर मत्तावरील एकूण मत्ता खर्च		102627.40
44256.26	कंपन्यांच्या, महामंडळे इ. भागांत (shares) गुंतवणुक	56386.38	
39497.93	इतर मत्ता खर्च	46241.02	
18125.99	कर्जे आणि अग्रिमे		18846.38
5015.21	विद्युत प्रकल्पांसाठी कर्जे	5241.61	
12239.58	इतर विकास कर्जे	12634.78	
871.20	शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी कर्जे	969.99	
12.41	अग्रिमे		10.71
11230.32	रोख		21626.42
2.89	कोषागारातील रोख	1.16	
-1040.19	रिजर्व्ह बँकेतील ठेवी	-721.83	
130.37	स्थानीक वित्त प्रेषणे	177.88	
42.39	विभागातील रोख शिल्लक	32.81	
0.43	स्थायी अग्रिमे	0.46	
8408.55	रोख शिल्लकेतील गुंतवणुक	17022.33	
3685.88	राखीव शिल्लकेतील गुंतवणुक	5113.61	
48837.24	शासकीय लेखांवरील तूट		43510.43
-14803.10	(i) चाटू वर्षाची महसुली तूट	-5576.76	
0.03	(ii) प्रोफॉर्म दुरुस्ती	0	
0.10	(iii) इतर समायोजने	249.95	
63640.21	31 मार्च 2008 पर्यंतची संचयी तूट	48837.24	
-0.11	मत्ता जमा		-18.12
-0.11	मागील वर्षा पर्यंत	-0.11	
--	या वर्षातील	-18.01	
161960.04	एकूण		186603.22

परिशिष्ट 1.3, 1.4 आणि 1.5 साठी स्पष्टीकरणात्मक टिप्पण्या

वरील विवरणातील संक्षिप्त लेखे, वित्तीय लेखांतील स्पष्टीकरणे आणि भाष्यासह वाच्ये. शासकीय लेखे रोखीच्या तत्वावर ठेवण्यांत येतात. परिशिष्ट 1.5 दर्शविल्याप्रमाणे शासकीय लेखांतील तूट रोखीच्या तत्वावरील स्थिति निदर्शित करते वणिज्यिक लेखांच्या उपाजित (accrual) पध्दतिच्या उलट परिणामतः देय वा प्राप्य बाबी किंवा घसात वा संग्रहील मालांतील तफावत बाबी इ. या लेखांत चित्रीत होत नाहीत. राज्याच्या वतीने केलेली प्रदाने आणि प्रलंबीत समझोते, पारित झालेले धनादेश पण न वटलेले शिल्लक निलंबन आणि संकिर्ण शिल्लकेत समाविष्ट आहेत. 'रिजर्व्ह बँकेत ठेवी' खाली रु 6.09 कोटी (नव्वट जमा) तफावत लेखांत दर्शविल्याप्रमाणे आणि रिजर्व्ह बँकेने कळविलेली यांतील आहे. 'कोषागार/बँक तफावत' रु 6.09 कोटी (जमा) आणि समायोजित न झालेले सूचना (advices) रु निरंक तफावतीच्या ताळमेळीचे काम सुरु आहे.

* निम्नता पूर्णांक

(रुपये कोटीत)

	अर्थसंकल्पिय अंदाज	प्रत्यक्ष	अधिक्य(+)/ घट (-)	अधिक्य (+)/घट/ कमी(-) (टक्केवारीत)
महसुली जमा				
त्यापैकी	79911	81271	1360	1.70
कर महसुल	60839	52030	-8809	-14.48
विक्री, व्यापार इ. वरील कर	29039	30681	1642	5.65
राज्य उत्पादन शुल्क	4500	4434	-66	-1.47
वाहनांवरील कर	2426	2220	-206	-8.49
मुद्रांक आणि नोंदणी फी	9600	8288	-1312	-13.67
माल आणि उतारवरील कर	594	892	298	50.17
जमीन महसुल	700	546	-154	-22.00
विजेवरील कर आणि शुल्क	2600	2395	-205	-7.88
इतर कर	11380	2574	-8806	-77.38
करेतर महसुल	6715	9790	3075	45.79
व्याज जमा	1085	1017	-68	-6.27
संकिर्ण सामान्य सेवा	1104	3952	2848	257.97
अलोहीय खनिजे आणि धातुशास्त्रीय उद्योग	1146	1216	70	6.11
इतर करेतर महसुल	3380	3605	225	6.66
केंद्रीय करांचा आणि शुल्कांचा हिस्सा	8946	8018	-928	-10.37
केंद्र शासनाकडून सहाय्यक अनुदाने	12357	11432	-925	-7.49
महसुली खर्च				
त्यापैकी	78946	75694	-3252	-4.12
सामान्य सेवा	35645	26585	-9060	-25.42
प्रशासकीय सेवा	13948	6560	-7388	-52.97
निवृत्ती वेतने आणि संकिर्ण सामान्य सेवा	7169	5200	-1969	-27.47
राखीव निधीस हस्तांतरणे	92	0	-92	-100.00
व्याज प्रदाने	12988	12898	-90	-0.69
राजकोषीय सेवा	843	1286	443	52.55
राज्याचे घटक	605	641	36	5.95
सामाजिक सेवा	28694	31052	2358	8.22
शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृती	14789	16447	1658	11.21
समाज कल्याण आणि पोषण	2243	3236	993	44.27
अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गियांचे कल्याण	2634	3201	567	21.53
आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण	2887	3105	218	7.55
पाणी पुरवठा, स्वच्छता, गृहनिर्माण आणि नगर विकास	5629	4460	-1169	-20.77
माहिती आणि प्रसारण	29	31	2	5.34
कामगार आणि कामगार कल्याण	424	528	104	24.53
इतर	59	44	-15	-25.42

परिशिष्ट - 1.5 (शेवट)

	(रुपये कोटीत)			
	अर्थसंकल्पिय अंदाज	प्रत्यक्ष	अधिक्य(+)/ घट (-)	अधिक्य (+)/घट/ कमी(-) (टक्केवारीत)
आर्थिक सेवा	13605	16813	3208	23.58
कृषी आणि संलग्न सेवा	3423	6403	2980	87.06
ग्रामीण विकास	3053	1980	-1073	-35.15
विशेष क्षेत्र कार्यक्रम	40	31	-9	-22.50
पाटबंधारे आणि पूर नियंत्रण	1723	1939	216	12.54
वीज	2391	2807	416	17.40
उद्योग आणि खनिजे	618	683	65	10.52
वाहतुक आणि दळणवळण	2091	2691	600	28.69
शास्त्र, तंत्रज्ञान आणि पर्यावरण	39	42	3	7.69
सामान्य आर्थिक सेवा	227	237	10	4.39
सहाय्यक अनुदाने आणि अंशदान	1002	1244	242	24.15
मत्ता खर्च	13493	18873	5380	39.87
पाटबंधारे आणि पूर नियंत्रण	6667	11267	4600	69.00
परिवहन आणि दळणवळण	1469	2159	690	46.97
वीज	683	898	215	31.48
आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण	139	340	201	144.60
शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृती	209	387	178	85.17
पाणी पुरवठा, स्वच्छता, गृहनिर्माण आणि नगर विकास	413	497	84	20.34
ग्रामीण विकास	1435	467	-968	-67.46
इतर	2478	2858	380	15.33
महसुली शिल्लकी (+) / तूटी (-)	965	5577	4612	477.93
राजकोषीय तूटी (-)	(-) 13158	(-) 13999	(-)841	6.39
प्राथमिक शिल्लक (+) / तूटी (-)	(-) 769	(-) 1700	(-)931	121.07

विभागाकडून व्यवस्थापित करण्यांत येणाऱ्या वाणिज्यिक व वाणिज्यिकवत उपक्रमांचे संक्षिप्त विवरण पत्र

(संदर्भ : परिच्छेद 1.6.4, पृष्ठ 27)

(रुपये लाखांत)

उपक्रमांचा तपशील	काम सुरु केल्याचे वर्ष	लेखांचा कालावधी	शासकिय भांडवल (सरासरी भांडवल)	घसारा मूल्या नुसार गटमत्ता	वर्षामध्ये तरतूब केलेला घसारा	उलाढाल	निव्वळ नफा (+) / तोटा (-)	भांडवला वरील व्याज	एकूण प्राप्ती (8+9)	भांडवला वरील प्राप्तीची टक्केवारी
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास आणि मत्स्य व्यवसाय विभाग										
मुंबई क्षेत्र										
वृहन्मुंबई दूध योजना, वरळी	1947	2007-08	2,020.16	1,747.69	52.67	11,881.47	-297.29	212.12	-85.17	-4.22
दूध वाहतूक सेवा, वरळी	1951	2006-07	261.62	65.19	9.27	872.07	0.00	27.47	27.47	10.50
मदर डेअरी, कुर्ला	1975	2006-07	1,743.39	1,246.42	50.62	6,321.12	-867.22	183.06	-684.17	-39.24
केंद्रिय दुग्ध डेअरी, गोरेगांव	1951	2006-07	2,083.52	684.32	34.59	4,837.64	-1,025.38	218.77	-806.62	-38.71
युनिट योजना, मुंबई	1950	2007-08	1,605.58	1,088.78	38.57	250.25	29.41	168.59	198.00	12.33
कृषि योजना, मुंबई	1950	2007-08	335.52	394.42	7.42	40.32	81.21	35.23	116.44	34.70
विद्युत योजना, मुंबई	1950	2007-08	519.93	15.45	0.89	294.89	-251.23	54.59	-196.64	-37.82
पाणी पुरवठा योजना, मुंबई	1950	2007-08	1,739.25	524.82	12.02	296.15	-209.29	182.62	-26.67	-1.53
पशु खाद्य योजना, मुंबई	1950	2007-08	28.34	22.09	0.61	0.00	53.00	2.98	55.98	197.53
पशु पैदास परिपालन केंद्र, पाळघर	1979	2008-09	195.08	59.84	1.44	13.44	-98.64	20.48	-78.16	-40.07
दुग्ध विकास प्रकल्प, दापघारी	1960	2007-08	1,021.26	554.03	21.42	83.54	-709.47	107.23	-602.24	-58.97
शासकिय दूध वितरण डेपो, गोवे, भिवंडी	1987	2007-08	27.15	31.80	1.86	309.09	10.23	2.85	13.08	48.18
शासकिय दूध शितकरण केंद्र, सरळगांव	1978	2007-08	37.12	17.31	1.27	9.38	-24.36	3.90	-20.46	-55.12
शासकिय दूध योजना, खोपोली	1966	2007-08	192.13	161.62	10.81	1,049.84	-103.92	20.17	-83.75	-43.59
शासकिय दूध योजना, महाड	1966	2007-08	114.98	88.14	1.72	27.19	-56.68	12.07	-44.61	-38.80
शासकिय दूध योजना, चिपळूण	1966	2007-08	124.56	80.90	4.93	213.45	-103.77	13.08	-90.69	-72.81
शासकिय दूध योजना, रत्नागिरी	1965	2007-08	88.41	70.05	3.15	179.00	-101.62	9.28	-92.34	-104.45
शासकिय दूध योजना, कणकवली	1966	2008-09	239.52	207.31	18.99	265.24	-129.36	25.15	-104.21	-43.51
एकूण			12,377.52	7,060.19	272.26	26,944.08	-3,804.39	1,299.64	-2,504.75	-20.24
पुणे क्षेत्र										
शासकिय दूध योजना, पूणे	1950	2008-09	953.34	370.72	18.06	1,905.32	-791.57	100.10	-691.47	-72.53
शासकिय दूध योजना, महाबळेश्वर	1966	2008-09	141.86	43.20	1.81	187.38	-75.97	14.89	-61.08	-43.06
शासकिय दूध योजना, सातारा	1979	2008-09	1,217.75	308.39	8.87	848.97	-368.16	127.86	-240.30	-19.73
शासकिय दूध योजना, मिरज	1961	2006-07	3,255.88	569.58	30.03	1,853.93	-1,010.33	341.87	-668.46	-20.53
शासकिय दूध योजना, सोलापूर	1960	2008-09	198.52	51.57	3.59	103.08	-242.65	20.84	-221.81	-111.73
एकूण			5,767.35	1,343.46	62.36	4,898.68	-2,488.68	605.56	-1,883.12	-32.65
नाशिक क्षेत्र										
शासकिय दूध योजना, नाशिक	1960	2008-09	257.06	72.14	4.08	581.62	-291.03	26.99	-264.04	-102.72
शासकिय दूध योजना, वणी	1978	2008-09	40.62	13.32	0.27	156.15	-48.59	4.27	-44.32	-109.11
शासकिय दूध योजना, अहमदनगर	1969	2008-09	1,570.44	169.00	11.26	4,510.62	-710.38	164.90	-545.48	-34.73
शासकिय दूध योजना, चाळीसगांव	1969	2008-09	166.02	4.26	0.41	0.00	-82.53	17.43	-65.10	-39.21
शासकिय दूध योजना, धुळे	1961	2008-09	1,627.98	256.59	11.81	1,457.82	-454.49	170.94	-283.55	-17.42
एकूण			3,662.12	515.31	27.83	6,706.21	-1,587.02	384.53	-1,202.49	-32.84

परिशिष्ट - 1.6 (शेवट)

(रुपये लाखांत)

उपक्रमांचा तपशील	काम सुरु केल्याचे वर्ष	छेरख्यांचा कालावधी	शासकिय भांडवल (सरासरी भांडवल)	घसारा मूल्या नूसार गटमत्ता	वर्षांमध्ये तरतूद केलेला घसारा	उलाढाल	निव्वळ नफा (+) / तोटा (-)	भांडवला वरील व्याज	एकूण प्राप्ती (8+9)	भांडवला वरील प्राप्तीची टक्केवारी
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
औरंगाबाद क्षेत्र										
शासकिय दूध योजना, औरंगाबाद	1962	2006-07	546.02	291.69	9.59	1,034.57	-407.85	57.33	-350.52	-64.20
शासकिय दूध योजना, उदगीर	1971	2007-08	1,356.65	704.39	22.55	708.58	-831.77	142.45	-689.32	-50.81
शासकिय दूध योजना, बीड	1976	2007-08	4,397.76	608.45	16.73	2,750.43	-847.73	461.76	-385.97	-8.78
शासकिय दूध योजना, नांदेड	1977	2007-08	220.41	116.45	4.78	545.52	-389.33	23.14	-366.19	-166.14
शासकिय दूध योजना, भूम	1978	2007-08	854.53	157.57	4.26	1,493.25	-265.01	89.73	-175.28	-20.51
शासकिय दूध योजना, परभणी	1979	2006-07	234.79	71.09	1.77	646.28	-247.79	24.65	-223.14	-95.04
एकूण			7,610.16	1,949.64	59.68	7,178.63	-2,989.49	799.06	-2,190.42	-28.78
अमरावती क्षेत्र										
शासकिय दूध योजना, अमरावती	1962	2007-08	286.02	157.81	5.63	400.42	-191.62	30.03	-161.59	-56.50
शासकिय दूध योजना, अकोला	1962	2007-08	2,204.73	554.40	21.81	1,157.81	-846.88	231.50	-615.38	-27.91
शासकिय दूध योजना, यवतभाळ	2000	2007-08	357.35	229.19	7.35	341.26	-161.86	37.52	-124.34	-34.80
शासकिय दूध योजना, नांदूरा	1979	2007-08	232.26	68.61	2.05	323.72	-160.35	24.39	-135.96	-58.54
एकूण			3,080.36	1,010.01	36.84	2,223.21	-1,360.71	323.44	-1,037.27	-33.67
नागपूर क्षेत्र										
शासकिय दूध योजना, नागपूर	1958	2007-08	993.27	131.49	7.89	1,820.82	-704.63	104.29	-600.34	-60.44
शासकिय दूध योजना, वर्धा	1976	2007-08	480.42	35.82	1.36	406.14	-132.03	50.44	-81.59	-16.98
शासकिय दूध योजना, चंद्रपूर	1979	2007-08	13.49	112.14	11.22	1,218.45	-22.14	1.42	-20.72	-153.60
शासकिय दूध योजना, गोंदिया	1979	2007-08	657.88	111.34	2.42	1,216.30	-261.66	69.08	-192.58	-29.27
एकूण			2,145.06	390.79	22.89	4,661.71	-1,120.46	225.23	-895.23	-41.73
कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास आणि मत्स्य व्यवसाय विभाग										
बलिवर्ध यंत्राद्वारे जमीन विकास योजना, पुणे	1944	1994-95	144.26	77.47	4.52	46.75	-72.83	18.75	-54.08	-37.49
बलिवर्ध यंत्राद्वारे जमीन विकास योजना, औरंगाबाद	1960	1998-99	32.99	1.05	0.00	2.02	-23.42	4.78	-18.64	-56.50
बलिवर्ध यंत्राद्वारे जमीन विकास योजना, अमरावती	1965	1995-96	2.82	0.41	0.00	1.80	-4.46	0.40	-4.06	-143.97
बलिवर्ध यंत्राद्वारे जमीन विकास योजना, नागपूर	1996	1996-97	2.17	0.23	0.00	1.81	0.21	0.32	0.53	24.42
एकूण			182.24	79.16	4.52	52.38	-100.50	24.25	-76.25	-41.84
महसूल आणि वन विभाग										
अल्लापल्ली आणि पेडिगुंडम वन विभागातील क्षेत्र, आरा गिरण्या व इमारती लाकडाच्या आगारासहीत	1926	1985-86	1,857.85	15.27	9.27	826.24	383.32	170.74	554.06	29.82
एकूण			1,857.85	15.27	9.27	826.24	383.32	170.74	554.06	29.82
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग										
प्रापण वितरण आणि मूल्य नियंत्रण योजना, मुंबई आणि ठाणे शिधावाटप क्षेत्र	1959	2007-08	17,147.54	115.87	11.78	17,688.84	1,834.73	1,714.75	3,549.48	20.70
शिधावाटप क्षेत्र मोफिसिल मधील सार्वजनिक वितरण व मूल्य नियंत्रण क्षेत्र	1957	2007-08	47,103.41	429.59	40.95	99,799.20	-4,317.83	4,710.34	392.51	0.83
एकूण			64,250.95	545.46	52.73	117,488.04	-2,483.10	6,425.09	3,941.99	6.44

ज्यांच्या बाबतीत प्रत्येकी रु 10 कोटी किंवा अधिक व
तरतूदीच्या 20 टक्क्याहून अधिक बचत झाली अशी विविध
अनुदाने/विनियोजनांचे विवरणपत्र
(संदर्भ : परिच्छेद 2.2.1 ; पृष्ठ 40)

(रुपये कोटींत)

अ. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नांव/ विनियोज	एकूण अनुदान/ विनियोजन	बचत	टक्केवारी
1	ए-5	सामाजिक सेवा (महसुली - दत्तमत)	139.85	39.97	29
2	बी-2	राज्य उत्पादन शुल्क (महसुली - दत्तमत)	59.31	16.73	28
3	सी-4	सचिवालय आणि इतर सामान्य सेवा (महसुली - दत्तमत)	42.19	25.83	61
4	सी-6	नैसर्गिक आपत्त्या (महसुली - दत्तमत)	1121.44	268.04	24
5	सी-12	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इ. (कर्जे आणि अग्रिमे - दत्तमत)	60.39	12.49	21
6	डी-10	मत्स्य व्यवसायांवरील मत्ता खर्च (मत्ता - दत्तमत)	69.62	22.50	32
7	इ-3	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा (महसुली - दत्तमत)	177.08	35.02	20
8	एफ-2	नगर विकास आणि इतर प्रगत सेवा (महसुली - दत्तमत)	3364.39	665.63	20
9	जी-1	विक्रीकर प्रशासन (महसुली - दत्तमत)	288.42	59.14	21
10	जी-2	इतर राजकोषीय आणि संकिर्ण सेवा (महसुली - दत्तमत)	10612.95	10436.74	98
11	जी-8	लोक ऋण आणि आंतर राज्य समझोते (कर्जे आणि अग्रिमे - भारत)	5468.06	2098.77	38
12	आय-7	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इ.	58.35	13.27	23
13	के-11	ऊर्जावरील मत्ता खर्च (मत्ता - दत्तमत)	1416.95	454.16	32
14	एल-3	ग्रामीण विकास कार्यक्रम (महसुली - दत्तमत)	1724.55	379.93	22
15	ओ-3	ग्रामीण रोजगार (महसुली - दत्तमत)	792.06	221.79	28
16	ओ-4	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम (महसुली - दत्तमत)	1327.59	1327.51	99.99
17	ओ-7	सचिवालय आर्थिक सेवा (महसुली - दत्तमत)	33.69	12.86	38
18	ओ-9	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवरील मत्ता खर्च (मत्ता - दत्तमत)	1446.90	987.61	68
19	ओ-21	जिल्हा नियोजन - सांगलि महसुली विभाग (महसुली - दत्तमत)	50.85	10.74	21
20	क्यू-1	व्याज प्रदाने (महसुली - भारत)	88.33	70.97	80
21	क्यू-3	गृहनिर्माण (महसुली - दत्तमत)	1854.02	1228.61	66
22	व्ही-1	व्याज प्रदाने (महसुली - भारत)	55.00	12.71	23
23	डब्ल्यू-7	क्षेत्रीय असमतोल निवारण्यावरील महसुली खर्च (महसुली - दत्तमत)	72.68	17.22	24
24	झेडडी-4	पर्यटन (महसुली - दत्तमत)	147.70	62.13	42

(रुपये कोटीत)

अ. क्र.	अनुदान/ विनियोजन क्र.	लेखा शीर्ष	अंदाजपत्रकीय तरतूदी शिवाय केलेल्या खर्चाची रक्कम	कारणे/गोरे
महसुल आणि वने विभाग				
1.	सी-10	4406-01-102(02)(01)	0.14	तरतूदी शिवाय केलेल्या खर्चाची कारणे कळविली नाहीत (ऑगस्ट 2009)
2.	सी-10	4406-01-102(03)(01)	0.15	-do-
शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभाग				
3.	एफ-2	2217-80-191(00)(03)	0.44	-do-
4.	एफ-7	6217-60-800(00)(02)	0.46	-do-
उद्योग, उर्जा आणि कामगार विभाग				
5.	के-निरंक	6003-101 101(63)	101.86	केंद्रीय सार्वजनिक उपकरणांनी जारी केलेल्या बंधपत्रांच्या परतफेडीची तरतूद अनवधानाने मुख्य लेखाशीर्ष MH-6801-190(00)(02) मध्ये केली गेली
ग्रामीण विकास आणि जलसंवर्धन विभाग				
6.	एल-3	2505-60-101(01)(01)	0.25	तरतूदी शिवाय केलेल्या खर्चाची कारणे कळविण्यांत आली नाही (ऑगस्ट 2009)
7.	एल-3	2702-01-800(02)(01)	0.40	-do-
8.	एल-3	2702-01-800(02)(02)	0.09	-do-
9.	एल-3	3606-502	5.59	निलंबन शीर्षखाली मदत आणि मागील वर्षात मिळालेल्या साहित्याच्या नांवे खर्ची घातलेल्या शिल्लकेचे समायोजन करण्यासाठी
सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभाग				
10.	एन-3	2225-01-793(01)(11)	3.29	-do-
महिला आणि बाल विकास विभाग				
11.	एक्स-1	2236-02-101(01)(05)	0.43	-do-
पाणी पुरवठा, स्वच्छता विभाग				
12.	वाय-2	2215-01-102(34)(05)	0.95	तरतूदी शिवाय केलेल्या खर्चाची कारणे कळविली नाहीत (ऑगस्ट 2009)
13.	वाय-2	2215-01-102(40)(05)	2.50	-do-
14.	वाय-2	2215-02-107(44)(05)	2.00	-do-
पर्यटन आणि सांस्कृतिक विभाग				
15.	झेडडी-4	3452-01-101(02)(19)	0.30	-do-
16.	झेडडी-4	3606-502	0.06	निलंबन शीर्षखालील मदत आणि मागील वर्षात मिळालेल्या साहित्याच्या नांवे खर्ची घातलेल्या शिल्लकेचे समायोजन करण्यासाठी
एकूण			118.91	

मागील वर्षातील तरतूदीपेक्षा अधिक्य नियमित
करण्याची आवश्यकता
(संदर्भ : परिच्छेद 2.2.6; पृष्ठ 42)

वर्ष	अनुदान/ विनियोजनेचा क्र	अनुदान/ विनियोजनेचा क्र	अधिक्याची रक्कम (रु)	लोक लेखा समितीतर्फे विचारार्थ घेण्याचा टप्पा	
2002-03	अनुदाने - 12	ए-3	6682734	लो. ले. समितीद्वारे अद्यापि नियमित करावयाची आहेत	
		सी-9	49770	-do-	
		एच-3	178535752	-do-	
		आय-1	10838883494	-do-	
		ओ-1	342165	-do-	
		ओ-2	390545322	-do-	
		एस-1	13728921	-do-	
		व्ही-2	35916	-do-	
		वाय-3	4318587	-do-	
		वाय-5	8828	-do-	
		बी-10	58103361	-do-	
		एम-3	2123638939	-do-	
	विनियोजन-17	ए-4	48581	-do-	
		ए-5	1020824	-do-	
		बी-1	2823332	-do-	
		बी-3	12023	-do-	
		सी-3	1642877	-do-	
		सी-5	646720	-do-	
		डी-4	10925320	-do-	
		इ-2	19762	-do-	
		एच-5	26730000	-do-	
		एल-1	1824221681	-do-	
		डब्ल्यू-4	239912	-do-	
		वाय-1	21870639	-do-	
		झेडसी-1	1496298	-do-	
		सी-10	7436926	-do-	
		एफ-5	10388223	-do-	
2003-04	अनुदाने - 11	सी-3	267	-do-	
		ई-2	793903846	-do-	
		एच-3	60133295	-do-	
		आय-1	167115725	-do-	
		एम-2	4864365	-do-	
		ओ-2	36229024	-do-	
		ओ-7	1147606	-do-	
		व्यू-2	257575	-do-	
		डब्ल्यू-4	49549730	-do-	
		वाय-3	3606311	-do-	
		के-9	8894427000	-do-	
		विनियोजन - 15	डी-1	3881904	-do-
			डी-4	9590610	-do-
			एच-5	8200000	-do-
			आय-1	285000	-do-

परिशिष्ट - 2.3 (चालू)

वर्ष	अनुदान/ विनियोजनेचा क्र	अनुदान/ विनियोजनेचा क्र	अधिकाऱ्याची रक्कम (रु)	लोक लेखा समितीतर्फे विचारार्थ घेण्याचा टप्पा
		एन-4	90976	लो.ले.समितीद्वारे अद्यापि नियमित करावयाची आहेत
		क्यू-1	14464165	-do-
		टी-1	4749922	-do-
		यू-1	118258	-do-
		डब्ल्यू-1	34410573	-do-
		झेडसी-1	2081344	-do-
		सी-9	4848848	-do-
		सी-10	283617	-do-
		एफ-5	55663732	-do-
		व्ही-4	2499629	-do-
		वाय-6	39476	-do-
2004-05	अनुदाने - 09	ए-5	64327866	-do-
		सी-2	32626710	-do-
		सी-7	29488459	-do-
		हच-3	21449592	-do-
		एम-2	2634738	-do-
		ओ-2	3243376924	-do-
		एस-1	58693498	-do-
		डब्ल्यू-3	104199737	-do-
		वाय-3	2828868	-do-
	विनियोजन - 17	ए-5	53952	-do-
		सी-3	18662907	-do-
		सी-5	21314042	-do-
		इ-1	221355105	-do-
		जी-7	308319	-do-
		आय-1	1253983	-do-
		जे-1	24641761	-do-
		एल-1	152339138	-do-
		एन-4	215926	-do-
		क्यू-1	40690146	-do-
		टी-1	1478590	-do-
		यू-1	73036	-do-
		व्ही-2	80197	-do-
		डब्ल्यू-4	10951	-do-
		सी-11	680397	-do-
		एफ-5	30461999	-do-
		आय-3	206951	-do-
2005-06	अनुदाने - 19	ए-5	3906868	-do-
		बी-5	18356360	-do-
		सी-5	1281448	-do-
		डी-2ए	21056422	-do-
		डी-3	67823166	-do-
		एफ-3	49686988	-do-

परिशिष्ट - 2.3 (चालू)

वर्ष	अनुदान/ विनियोजनेचा क्र	अनुदान/ विनियोजनेचा क्र	अधिक्याची रक्कम (रु)	लोक लेखा समितीतर्फे विचारार्थ घेण्याचा टप्पा
		के-5	83852	लो.ले.समितीद्वारे अद्यापि नियमित करावयाची आहेत
		के-6	4400807992	-do-
		एल-2	205426979	-do-
		एल-4	2702	-do-
		एम-3	3540120	-do-
		ओ-2	183515	-do-
		ओ-4	4980772	-do-
		ओ-7	153582852	-do-
		क्यू-2	219985	-do-
		टी-4	17464	-do-
		डब्ल्यू-4	30402792	-do-
		वाय-4	3683348	-do-
		एम-4	6006511954	-do-
	विनियोजन-15	ए-1	18770	-do-
		बी-1	10352768	-do-
		सी-3	10932733	-do-
		सी-5	335062	-do-
		सी-7	12625	-do-
		डी-3	125618	-do-
		आय-3	2036373	-do-
		एल-1	510375721	-do-
		क्यू-1	35994848	-do-
		एस-1	245600	-do-
		टी-1	106255	-do-
		यू-1	5231295	-do-
		व्ही-2	712765	-do-
		झेडसी-1	1844454	-do-
		एफ-5	19997285	-do-
2006-07	अनुदाने - 16	सी-5	46596360	-do-
		सी-6	2515203526	-do-
		डी-2ए	449949040	-do-
		एफ-3	9361552	-do-
		जी-7	1620980	-do-
		एच-5	738273424	-do-
		के-6	2839351966	-do-
		टी-2	35211855	-do-
		टी-3	28411	-do-
		झेडए-2	59242	-do-
		बी-10	14297771	-do-
		डी-14	110000	-do-
		एच-7	524720439	-do-

परिशिष्ट - 2.3 (शेवट)

वर्ष	अनुदान/ विनियोजनेचा क्र	अनुदान/ विनियोजनेचा क्र	अधिक्याची रक्कम (रु)	लोक लेखा समितीतर्फे विचारार्थ घेण्याचा टप्पा
		एल-8	1565326	लो.ले.समितीद्वारे अद्यापि नियमित करावयाची आहेत
		एम-4	2008837000	-do-
		टी-8	243642	-do-
	विनियोजन - 13	बी-5	108756	-do-
		सी-3	255329	-do-
		सी-7	836804	-do-
		डी-1	17824876	-do-
		एच-1	374	-do-
		एच-6	135818	-do-
		एल-1	274409535	-do-
		एन-3	28023	-do-
		क्यू-1	76780199	-do-
		टी-1	1327548	-do-
		यू-1	5324459	-do-
		सी-10	75000	-do-
		वाय-7	432974	-do-
2007-08	अनुदाने - 11	सी-5	62079297	-do-
		सी-6	445611160	-do-
		डी-2	673401	-do-
		एफ-2	2104594132	-do-
		हच-3	458440547	-do-
		क्यू-4	136195	-do-
		टी-2	20774356	-do-
		यू-3	37507	-do-
		वाय-4	4406253	-do-
		एच-11	7686	-do-
		एम-4	1182395857	-do-
	विनियोजन - 11	सी-3	126535	-do-
		सी-5	491078	-do-
		सी-7	80386	-do-
		डी-4	86659	-do-
		एच-6	39153821	-do-
		एल-1	443750922	-do-
		एल-5	378158	-do-
		क्यू-1	80752194	-do-
		यू-1	5850836	-do-
		झेडसी-1	5654417	-do-
		के-निरंक	1018594000	-do-
		एकूण	66661557215	
		i.e.	रु 6666.16 कोटी	

(रुपये कोटीत)

अ. क्र.	दत्तमत/भारिल विनियोजनेचा क्रमांक आणि शीर्षक	एकूण अनुदान	खर्च	अधिक्य
दत्तमते				
1.	बी-5 कारामुहे	99.37	100.79	1.42
2.	बी-7 आर्थिक सेवा	27.42	27.42	-
3.	सी-2 मुद्रांक आणि नोंदणी	80.32	87.54	7.22
4.	इ-2 सामान्य शिक्षण	13791.82	13974.77	182.95
5.	एफ-7 नगर विकासासाठी कर्जे	0.05	0.46	0.41
6.	ओ-6 निवृत्ती वेतने आणि इतर निवृत्ती लाभ	5012.69	5150.75	138.06
7.	एच-3 गृहनिर्माण	256.01	301.83	45.82
8.	एच-5 रस्ते आणि पूल	2343.92	2387.90	43.98
9.	जे-3 क्षतीपूर्ति आणि अभिहस्तांकन	2.17	2.18	0.0043
10.	एम-3 सचिवालय आणि इतर आर्थिक सेवा	21.49	21.89	0.40
11.	एम-4 अन्नधान्यावरील मत्ता खर्च	2122.83	3882.72	1759.89
12.	ओ-13 जिल्हा नियोजन, मुंबई शहर	36.94	36.99	0.05
13.	ओ-14 जिल्हा नियोजन, मुंबई उपनगर	117.33	119.38	2.05
14.	ओ-17 जिल्हा नियोजन, रत्नागिरी	37.57	37.92	0.35
15.	ओ-18 जिल्हा नियोजन, सिंधुदुर्ग	13.33	16.15	2.82
16.	ओ-19 जिल्हा नियोजन, पुणे	36.14	41.70	5.56
17.	ओ-20 जिल्हा नियोजन, सातारा	18.76	22.63	3.87
18.	ओ-21 जिल्हा नियोजन, सांगली	18.75	24.41	5.66
19.	ओ-23 जिल्हा नियोजन, कोल्हापूर	24.47	25.96	1.49
20.	ओ-25 जिल्हा नियोजन, धुळे	6.11	7.40	1.29
21.	ओ-26 जिल्हा नियोजन, जळगांव	19.42	19.64	0.22
22.	ओ-27 जिल्हा नियोजन, अहमदनगर	21.77	21.79	0.02
23.	ओ-30 जिल्हा नियोजन, जालना	13.84	14.58	0.74
24.	ओ-31 जिल्हा नियोजन, परभणी	5.78	11.35	5.57
25.	ओ-33 जिल्हा नियोजन, बीड	27.88	28.56	0.68
26.	ओ-34 जिल्हा नियोजन, लातूर	10.42	11.45	1.03
27.	ओ-35 जिल्हा नियोजन, उस्मानाबाद	12.13	13.92	1.79
28.	ओ-36 जिल्हा नियोजन, हिंगोली	6.71	7.88	1.17
29.	ओ-37 जिल्हा नियोजन, नागपूर	33.20	35.62	2.42
30.	ओ-39 जिल्हा नियोजन, भंडारा	10.27	11.75	1.48
31.	ओ-41 जिल्हा नियोजन, गडचिरोली	6.21	6.66	0.45
32.	ओ-42 जिल्हा नियोजन, गोंदिया	9.16	9.49	0.33
33.	ओ-44 जिल्हा नियोजन, अकोला	15.27	15.80	0.53
34.	ओ-45 जिल्हा नियोजन, यवतमाळ	33.68	34.85	1.17

परिशिष्ट - 2.4 (शेवट)

(रुपये कोटीत)				
अ. क्र.	दत्तमद/भारित विनियोजनेचा क्रमांक आणि शीर्षक	एकूण अनुदान	खर्च	अधिक्य
35	ओ-47 जिल्हा नियोजन, वाशिम	5.08	7.32	2.24
36	एस६-1 वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	732.64	737.29	4.65
37	व्ही-2 सहकार	2887.39	2904.44	17.05
38	एक्स-2 सचिवालय-सामाजिक सेवा	1.30	1.34	0.04
भारित विनियोजने				
39	सी-1 महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	0.15	0.22	0.07
40	डी-1 व्याज प्रदाने	16.00	16.94	0.94
41	जी-3 व्याज प्रदाने आणि ऋण विमोचन	11389.85	11424.24	34.39
42	एच-6 सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यरत इमारती	2.28	3.53	1.25
43	के-निरंक राज्य शासनाचे अंतर्गत ऋण	—	101.86	101.86
44	एल-1 व्याज प्रदाने	264.60	270.01	5.41
45	एल-5 क्षतिपूर्ति आणि अभिहस्तांकन	284.41	284.41	— ¹
46	यू-1 व्याज प्रदाने	1.57	2.13	0.56
47	एस-1 वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	0.01	0.03	0.02
एकूण		39876.51	42267.89	2389.38

¹ अधिक्य फक्त रु 1000

(रुपये लाखांत)

अ. क्र.	विनि योजनेचा क्रमांक	विनियोजनेचे नांव	मूळ तरतूद	प्रत्यक्ष खर्च	मूळ तरतुदीतील बचत	पुरवणी तरतूद
अ - महसूल - भारत						
1	इ-1	व्याज प्रदाने	50627.10	49528.11	1098.99	3497.56
अ - महसूल - दत्तमत						
2	ए-5	सामाजिक सेवा	11021.08	988.31	1032.77	2964.00
3	बी-2	राज्य उत्पादन शुल्क	5912.83	4258.48	1654.35	18.37
4	सी-1	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	60865.99	58578.54	2287.45	2543.85
5	सी-4	सचिवालय आणि इतर सामान्य सेवा	4066.17	1635.88	2430.29	153.20
6	डी-5	दुग्ध व्यवसाय विकास	77870.55	67776.13	10094.42	200.00
7	डी-7	सचिवालय आणि इतर आर्थिक सेवा	719.05	679.49	39.56	26.56
8	एफ-2	नगर विकास इतर प्रगत सेवा	322530.29	269876.65	52653.64	13909.02
9	जी-1	विक्रीकर प्रशासन	25769.46	22928.48	2840.98	3072.63
10	जी-2	इतर राजकोषीय आणि संकिर्ण सेवा	1061203.60	17620.77	1043582.83	91.34
11	जी-4	सचिवालय सामान्य सेवा	1275.35	1121.63	153.72	57.51
12	जी-5	कोषागार आणि लेखा प्रशासन	10308.00	9930.20	377.80	913.56
13	जी-7	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	2810.53	2634.62	175.91	97.63
14	एच-4	सचिवालय आणि इतर आर्थिक सेवा	2295.00	2178.70	116.30	156.83
15	जे-2	सचिवालय आणि इतर सामाजिक आणि आर्थिक सेवा	2402.45	2164.67	237.78	137.58
16	के-3	लेखन सामग्री आणि मुद्रण	9675.84	9548.37	127.47	1381.31
17	के-8	सचिवालय आर्थिक सेवा	643.65	614.89	28.76	11.22
18	एल-3	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	140765.54	134461.79	6303.75	31689.62
19	एल-5	क्षतिपूर्ति आणि अभिहस्तांकन	25950.84	22198.65	3752.19	200.00
20	ओ-7	सचिवालय आर्थिक सेवा	2939.27	2083.26	856.01	430.03
21	ओ-8	जनगणना, सर्व्हे आणि सांख्यिकी	1881.01	1637.64	243.37	50.85
22	ओ-16	जिल्हा नियोजन- रायगड	2486.09	2057.03	429.06	245.01
23	ओ-33	जिल्हा नियोजन - बीड	3948.50	3337.91	610.59	200.00
24	क्यू-3	गृहनिर्माण	179649.57	62541.45	117108.12	5752.86
25	एक्स-1	सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	104025.23	95371.99	8653.24	6406.59
26	झेडए-1	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	2702.57	2266.78	435.79	200.00

परिशिष्ट - 2.5 (शेवट)

(रुपये लाखांत)

अ. क्र.	विनि योजनेचा क्रमांक	विनियोजनेचे नांव	मूल तरतूद	प्रत्यक्ष खर्च	मूल तरतूदीतील बचत	पुरवणी तरतूद
27	झेडसी-1	लोकसभा/राज्य/केंद्र शासित विधिमंडळे	5753.08	5146.56	606.52	171.19
बी-मत्ता (दत्तमत्त)						
28	सी-10	आर्थिक सेवांवरील मत्ता खर्च	10240.96	9671.17	569.79	1319.88
29	डी-9	पशु संवर्धनांवरील मत्ता खर्च	325.55	37.55	288.00	27.00
30	डी-10	मत्स्य व्यवसायांवरील मत्ता खर्च	6882.09	4711.54	2170.55	80.00
31	ओ-9	ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवरील मत्ता खर्च	142558.08	45929.03	96629.05	2131.79
32	ओ-11	आर्थिक सेवांवरील मत्ता खर्च	20008.21	19408.56	599.65	1183.63
33	ओ-15	जिल्हा नियोजन-ठाणे	1683.64	1550.30	133.34	300.01
34	ओ-16	जिल्हा नियोजन-रायगड	2396.91	2384.78	12.13	30.03
एकूण						79650.66
						i.e 796.51 कोटी

परिशिष्ट
2.6

विविध अनुदाने/विनियोजने जेथे पुरवणी तरतूद प्रत्येक प्रकरणांत रु.1 कोटीहून अधिक अपुरी सिध्द झाली त्याचे विवरणपत्र

(संदर्भ : परिच्छेद 2.2.8; पृष्ठ 43)

(रुपये कोटींत)

अ. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदानाचे नांव	मूल तरतूद	पुरवणी तरतूद	एकूण	खर्च	अधिक्य
1	बी-5	कारागृहे	93.16	6.21	99.37	100.79	1.42
2	सी-2	मुद्रांक आणि नोंदणी	78.21	2.11	80.32	87.54	7.22
3	इ-2	सामान्य शिक्षण	12425.63	1366.19	13791.82	13974.77	182.95
4	एच-3	गृहनिर्माण	106.64	149.37	256.01	301.82	45.81
5	एच-5	रस्ते आणि पूल	1779.20	564.73	2343.93	2387.90	43.97
6	एस-1	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	721.31	11.33	732.64	737.29	4.65
एकूण			15204.15	2099.94	17304.09	17590.11	286.02

(रुपये कोटीत)					
अ. क्र.	अनुदान/ विनियोजनेचा क्र	अनुदान/विनियोजनेचे वर्णन	लेखा शिर्ष	पुनर विनियोजन	अंतिम अधिक्य (+)/ बचत (-)
1.	ए-5	सामाजिक सेवा	2235-60-102(00)(01)	(-)25.76	(+)2.23
2.	सी-1	महसुली आणि जिल्हा प्रशासन	2053-093(01)	(-)8.97	(+)1.15
3.	सी-6	नैसर्गिक आपत्त्या	2245-02-101(04)(05)	(-)53.47	(+)24.12
4.	सी-6	नैसर्गिक आपत्त्या	2245-02-101(00)(08)	(-)4.45	(+)8.93
5.	डी-3	कृषी सेवा	2401-114 (00)(06)	(+)1.75	(-)4.16
6.	डी-3	कृषी सेवा	2415-01-120(00)(04) & (00)(09)	(-)7.20	(+)4.58
7.	डी-3	कृषी सेवा	2401-108(01)(02)	(+)7.33	(-)1.64
8.	डी-3	कृषी सेवा	2401-114(00)(01)	(+)4.44	(-)1.52
9.	इ-2	सामान्य शिक्षण	2202-01-103(05)(04)	(-)6.23	(+)8.19
10.	इ-2	सामान्य शिक्षण	2202-01-103(03)(02)	(+)32.29	(-)7.39
11.	इ-2	सामान्य शिक्षण	2202-02-110(00)(01)	(+)223.21	(-)11.27
12.	इ-2	सामान्य शिक्षण	2202-80-003(01)(03)	(+)10.44	(-)6.02
13.	इ-2	सामान्य शिक्षण	2202-80-800(02)(48)	(-)5.11	(+)4.03
14.	इ-2	सामान्य शिक्षण	2202-80-003(01)(04)	(-)16.71	(+)5.75
15.	जी-3	व्याज प्रदाने आणि ऋण सेवा	2049-04-101	(-)21.01	(+)11.52
16.	जी-3	व्याज प्रदाने आणि ऋण सेवा	2049-03-104	(-)90.82	(+)65.02
17.	जी-6	निवृत्ती वेतने आणि इतर	2071-01-101(02)(01)	(-)52.31	(+)486.97
18.	जी-6	निवृत्ती वेतने आणि इतर	2071-01-103(00)(03)	(+)10.56	(-)5.69
19.	जी-6	निवृत्ती वेतने आणि इतर	2071-01-105(00)(01)	(+)18.29	(-)16.99
20.	जी-6	निवृत्ती वेतने आणि इतर	2071-01-104(00)(04)	(+)4.00	(-)346.31
21.	जी-6	निवृत्ती वेतने आणि इतर	2071-01-109(00)(01)	(+)38.57	(-)50.11
22.	एच-5	रस्ते आणि पूल	3054-04-800(03)(01)	(-)2.33	(+)29.34
23.	एच-5	रस्ते आणि पूल	3054-80-797(00)(03)	(-)35.80	(+)1.16
24.	एल-3	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	2702-80-001(01)(03)	(+)1.66	(-)2.08
25.	एल-7	ग्रामीण विकासावरील मत्ता खर्च	4402-102(01)(02)	(-)1.28	(+)1.09
26.	एम-2	अन्न	2408-01-101(03)(02)	(-)2.24	(+)1.63
27.	एम-4	अन्नावरील मत्ता खर्च	4408-01-101(02)(01)	(+)319.37	(-)63.57
28.	एम-4	अन्नावरील मत्ता खर्च	4408-01-101(02)(02)	(-)319.37	(+)130.26
29.	एन-3	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गियांचे कल्याण	2235-02-104(08)(09)	(+)6.90	(-)33.96
30.	एन-3	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गियांचे कल्याण	2235-02-104(08)(10)	(+)43.99	(-)119.09
31.	एन-3	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गियांचे कल्याण	2235-02-104(08)(01)	(-)6.90	(+)2.61

परिशिष्ट - 2.7 (शेवट)

अ. क्र.	अनुदान/ विनियोजनेचा क्र	अनुदान/विनियोजनेचे वर्णन	लेखा शिर्ष	पुनर विनियोजन	(रुपये कोटीत)
					अंतिम अधिक्त्य (+)/ बचत (-)
32.	एन-3	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गियांचे कल्याण	2225-01-277(04)(20)	(+)7.64	(-)1.07
33.	ओ-3	ग्रामीण रोजगार	2505-60-001(03)(03)	(-)1.00	(+)2.13
34.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील महसुली खर्च	2210-06-796-(01)(04)	(+)3.33	(-)5.79
35.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील महसुली खर्च	2210-06-796-(01)(04)	(+)1.02	(-)8.39
36.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील महसुली खर्च	2702-80-796-(01)(04)	(+)1.47	(-)5.65
37.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील महसुली खर्च	2215-01-796-(01)(01)	(-)13.61	(+)9.46
38.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील महसुली खर्च	2225-02-796-(01)(37)	(-)24.71	(+)1.36
39.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील महसुली खर्च	2401-796-(01)(02)	(+)1.77	(-)1.30
40.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील महसुली खर्च	2505-60-796(01)(01)	(+)11.01	(-)1.14
41.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील महसुली खर्च	2702-01-796(00)(02)	(+)6.12	(-)1.13
42.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील महसुली खर्च	2702-80-796(00)(02)	(+)7.33	(-)1.23
43.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील मत्ता खर्च	4701-03-796(01)(01)	(+)1.77	(-)10.73
44.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील मत्ता खर्च	4225-02-796-(01)(08)	(+)27.18	(-)3.89
45.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील मत्ता खर्च	4225-02-796-(01)(10)	(-)1.00	(+)1.11
46.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील मत्ता खर्च	4702-01-796-(01)(05)	(+)12.19	(-)2.38
47.	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील मत्ता खर्च	5054-04-796-(01)(02)	(+)8.50	(-)6.81
48.	व्ही-2	सहकार	2425-107(02)(04)	(-)4.31	(+)2.65
49.	वाय-2	पाणी पुरवठा व स्वच्छता	2215-01-191(01)(05)	(-)2.93	(+)1.15

						(रुपये कोटीत)	
अ. क्र.	अनुदान क्र.	अनुदान/विनियोजनेचे नांव	एकूण अनुदान	बचत	प्रत्यर्पित रक्कम	अधिक प्रत्यर्पित रक्कम	
1	ए-5	सामाजिक सेवा	139.85	39.97	42.53	2.56	
2	बी-1	पोलिस प्रशासन	3826.03	149.08	202.59	53.51	
3	सी-7	वने	538.63	23.51	31.80	8.29	
4	जी-2	इतर राजकोषीय आणि संकिर्ण सेवा	10612.95	10436.74	10561.92	125.18	
5	जी-5	कोषागार आणि लेखा प्रशासन	112.22	12.91	13.21	0.30	
6	एच-6	सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यरत इमारती	1238.06	51.16	61.70	10.54	
7	आय-3	पाटबंधारे, वीज आणि इतर आर्थिक सेवा	1713.41	14.26	58.66	44.40	
8	के-7	उद्योग	657.16	4.03	173.78	169.75	
9	एल-2	जिल्हा प्रशासन	977.43	3.23	13.98	10.75	
10	एल-7	ग्रामीण विकासावरील मत्ता खर्च	345.04	36.42	39.03	2.61	
11	एम-2	अन्न	597.32	100.85	102.48	1.63	
12	ओ-16	जिल्हा नियोजन-रायगड (मत्ता विभाग)	24.27	0.42	2.26	1.84	
13	ओ-40	जिल्हा नियोजन चंद्रपूर (मत्ता विभाग)	10.19	0.72	1.26	0.54	
14	आर-1	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	2178.25	8.09	48.28	40.19	
15	टी-2	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण	551.32	16.07	20.37	4.30	
16	डब्ल्यू-4	कला आणि संस्कृती	389.61	12.48	21.07	8.59	
एकूण			23911.74	10909.94	11394.92	484.98	

विविध अनुदाने/विनियोजने ज्यांत बचत झाली तरी कोणताही हिस्सा प्रत्यर्पित न केल्याचे विवरणपत्र

(संदर्भ : परिच्छेद 2.2.13 ; पृष्ठ 44)

			(रुपये कोटीत)
अ. क्र.	अनुदानाचा क्र.	अनुदान/विनियोजनेचे नांव	बचत
I - अनुदाने			
1	डी - 9 ए	दुग्ध व्यवसाय विकासांवरील मत्ता खर्च	1.05
2	एफ - 4	क्षतिपूर्ती आणि अभिहस्तांकन	1.96
3	जी - 10	इतर सामान्य आर्थिक सेवांवरील कर्जे	0.18
4	के - 1	इतर प्रशासकीय सेवा	3.19
5	के - 6	ऊर्जा	295.28
6	के - 11	ऊर्जेवरील मत्ता खर्च	454.16
7	एन - 5	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इ.	0.79
8	ओ - 1	जिल्हा प्रशासन	0.0074
9	ओ - 22	जिल्हा योजना - सोलापूर (मत्ता विभाग)	2.18
10	ओ - 24	जिल्हा योजना - नाशिक (महसूली विभाग)	0.64
	ओ - 24	जिल्हा योजना - नाशिक (मत्ता विभाग)	2.01
11	ओ - 28	जिल्हा योजना - नंदूरबार (मत्ता विभाग)	0.04
12	ओ - 29	जिल्हा योजना - औरंगाबाद (मत्ता विभाग)	1.20
13	ओ - 30	जिल्हा योजना - जालना (महसूली विभाग)	2.59
14	ओ - 31	जिल्हा योजना - परभणी (महसूली विभाग)	8.18
15	ओ - 34	जिल्हा योजना - नांदेड (मत्ता विभाग)	1.50
16	ओ - 38	जिल्हा योजना - लातूर (महसूली विभाग)	5.22
17	ओ - 34	जिल्हा योजना - वर्धा (मत्ता विभाग)	0.18
18	ओ - 45	जिल्हा योजना - यवतमाळ (मत्ता विभाग)	3.64
19	एक्स - 4	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इ.	0.28
20	झेडडी - 1	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	0.18
21	झेडडी - 2	कला आणि संस्कृती	11.29
22	झेडडी - 4	पर्यटन	62.13
23	झेडडी - 5	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इ.	0.35
II - विनियोजने			
24	इ - 1	व्याज प्रदाने	45.97
25	एफ - 4	क्षतिपूर्ती आणि अभिहस्तांकन	0.0083
26	जी - 6	निवृत्ती वेतने आणि इतर निवृत्ती लाभ	8.08
27	के - 2	व्याज प्रदाने	15.17
28	एन - 1	व्याज प्रदाने	2.33
29	एन - 3	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण	0.0034
30	टी - 1	व्याज प्रदाने	0.40
31	वाय - 6	आर्थिक आणि सामाजिक सेवांवरील मत्ता खर्च	0.02
32	झेडसी - 1	लोकसभा/राज्य/केंद्रशासित विधीमंडळे	0.05
एकूण			930.26

परिशिष्ट
2.10

रु. 1 कोटी आणि अधिक बचत प्रत्यर्पित न केलेल्याचा तपशील
(संदर्भ : परिच्छेद 2.2.13; पृष्ठ 44)

अ. क्र.	अनुदानाचे नांव	अनुदानाचे/विनियोजनेचे नांव	बचत	प्रत्यर्पित	(रुपये कोटीत)
					प्रत्यर्पित भरावयास राहिलेली बचत
1	ए-4	सचिवालय आणि संकिर्ण सामान्य सेवा	19.89	18.68	1.21
2	बी-3	परिवहन प्रशासन	10.40	8.10	2.30
3	बी-9	आर्थिक सेवांवरील मत्ता खर्च	68.01	60.12	7.89
4	सी-1	महसुली आणि जिल्हा प्रशासन	48.31	47.18	1.13
5	सी-5	इतर सामाजिक सेवा	9.86	6.44	3.42
6	सी-6	नैसर्गिक आपत्त्या	268.04	79.77	188.27
7	डी-3	कृषी सेवा	284.77	228.24	56.53
8	डी-6	मत्स्य व्यवसाय	34.62	33.05	1.57
9	डी-10	मत्स्य व्यवसायांवरील मत्ता खर्च	22.51	21.28	1.23
10	इ-3	सचिवालय आणि इतर सामाजिक सेवा	35.03	31.36	3.67
11	जी-1	विक्रीकर प्रशासन	59.14	46.81	12.33
12	जी-8	लोक ऋण आणि आंतर राज्य समझोते	2098.77	2096.85	1.92
13	एच-4	सचिवालय आणि इतर आर्थिक सेवा	2.73	0.51	2.22
14	आय-5	पाटबंधारे वरील मत्ता खर्च	16.45	15.46	0.99
15	जे-4	सार्वजनिक बांधकामांवरील मत्ता खर्च	1.65	0.10	1.55
16	के-3	लेखन सामग्री आणि मुद्रण	15.09	13.29	1.80
17	के-9	आर्थिक आणि सामाजिक सेवांवरील मत्ता खर्च	2.89	1.61	1.28
18	के-10	उद्योगांवरील मत्ता खर्च	1.44	0.33	1.11
19	एल-3	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	379.93	357.40	22.53
20	एल-5	क्षतिपूर्ती आणि अभिहस्तांकन	39.52	33.22	6.30
21	एल-10	संकीर्ण कर्जे	1025.36	915.80	109.56
22	एन-3	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गियांचे कल्याण	281.25	8.60	272.65
23	ओ-3	ग्रामीण रोजगार	221.79	185.65	36.14
24	ओ-7	सचिवालय - आर्थिक सेवा	12.86	3.75	9.11
25	ओ-9	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवरील मत्ता खर्च	987.61	978.06	9.55
26	ओ-11	आर्थिक सेवांवरील मत्ता खर्च	17.83	0.52	17.31
27	ओ-13	जिल्हा योजना-मुंबई शहर (मत्ता विभाग)	2.26	0.0019	2.2581
28	ओ-14	जिल्हा योजना -मुंबई उपनगरे (मत्ता विभाग)	2.75	0.0031	2.7469
29	ओ-15	जिल्हा योजना - ठाणे (महसूली विभाग)	7.29	1.52	5.77
30	ओ-15	जिल्हा योजना - ठाणे (मत्ता विभाग)	4.33	2.39	1.94
31	ओ-16	जिल्हा योजना - रायगड (महसूली विभाग)	6.74	2.90	3.84
32	ओ-17	जिल्हा योजना - रत्नागिरी (महसूली विभाग)	2.29	1.15	1.14
33	ओ-18	जिल्हा योजना - सिंधुदूर्ग (महसूली विभाग)	4.33	0.02	4.31

परिशिष्ट - 2.10 (शेवट)

(रुपये कोटीत)

अ. क्र.	अनुदानाचे नांव	अनुदानाचे/विनियोजनेचे नांव	बचत	प्रत्यार्पित	प्रत्यार्पित भरावयास राहीलेली बचत
34	ओ-19	जिल्हा योजना - पूणे (महसुली विभाग)	12.73	0.07	12.66
35	ओ-20	जिल्हा योजना - सातारा (महसुली विभाग)	8.27	0.03	8.24
36	ओ-21	जिल्हा योजना - सांगली (महसुली विभाग)	10.74	0.73	10.01
37	ओ-22	जिल्हा योजना - सोलापूर (महसुली विभाग)	10.19	0.0022	10.1878
38	ओ-23	जिल्हा योजना - कोल्हापूर (महसुली विभाग)	3.89	0.10	3.79
39	ओ-25	जिल्हा योजना - धुळे (महसुली विभाग)	3.24	0.05	3.19
40	ओ-26	जिल्हा योजना - जळगांव (महसुली विभाग)	9.02	0.11	8.91
41	ओ-29	जिल्हा योजना - औरंगाबाद (महसुली विभाग)	5.24	0.16	5.08
42	ओ-32	जिल्हा योजना - नांदेड (महसुली विभाग)	1.74	0.37	1.37
43	ओ-33	जिल्हा योजना - बीड (महसुली विभाग)	8.11	4.38	3.73
44	ओ-35	जिल्हा योजना - ओस्मानाबाद (महसुली विभाग)	4.70	0.03	4.67
45	ओ-36	जिल्हा योजना - हिंगोली (महसुली विभाग)	3.97	1.15	2.82
46	ओ-37	जिल्हा योजना - नागपूर (महसुली विभाग)	5.44	0.80	4.64
47	ओ-38	जिल्हा योजना - वर्धा (महसुली विभाग)	1.18	0.14	1.04
48	ओ-39	जिल्हा योजना - भंडारा (महसुली विभाग)	3.79	0.61	3.18
49	ओ-40	जिल्हा योजना - चंद्रपूर (महसुली विभाग)	4.83	0.23	4.60
50	ओ-41	जिल्हा योजना - गडचिरोली (महसुली विभाग)	2.32	0.31	2.01
51	ओ-42	जिल्हा योजना - गोंडिया (महसुली विभाग)	3.44	1.29	2.15
52	ओ-43	जिल्हा योजना - अमरावती (महसुली विभाग)	5.34	2.73	2.61
53	ओ-44	जिल्हा योजना - अकोला (महसुली विभाग)	2.41	1.13	1.28
54	ओ-47	जिल्हा योजना - वाशिम (महसुली विभाग)	4.63	0.85	3.78
55	क्यू-1	व्याज प्रदाने	70.97	1.07	69.90
56	क्यू-3	गृहनिर्माण	1228.61	24.60	1204.01
57	आर-5	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इ.	2.89	1.29	1.60
58	टी-5	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील महसुली खर्च	188.26	136.16	52.10
59	टी-6	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनांवरील मत्ता खर्च	156.04	103.74	52.30
60	डब्ल्यू-2	सामान्य शिक्षण	28.05	22.60	5.45
61	डब्ल्यू-3	तंत्र शिक्षण	9.81	1.00	8.81
62	डब्ल्यू-7	प्रादेशिक असमतोल निर्मूलनासाठी महसुली खर्च	17.22	9.69	7.53
63	एक्स-1	सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	150.60	60.63	89.97
64	वाय-2	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	67.01	64.17	2.84
65	झेडसी-1	लोकसभा/राज्य/केंद्रशासित प्रदेश विधीमंडळे	7.78	5.83	1.95
एकूण			8038.20	5646.21	2391.99

परिशिष्ट
2.11

रु. 10 कोटीहून अधिक निधि 30 आणि 31 मार्च रोजी प्रत्यर्पित
केलेली प्रकरणे
(संदर्भ : परिच्छेद 2.2.13; पृष्ठ 44)

				(रुपये कोटींत)
अ. क्र.	अनुदान क्र.	मुख्य शिर्ष	प्रत्यर्पित केलेली रक्कम	
1	ए02	2015 निवडणूक		12.90
2	ए04	2052 सचिवालय - सामान्य सेवा		12.73
3	ए05	2235 सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण		21.59
4	ए05	2251 सचिवालय - सामाजिक सेवा		14.52
5	बी01	2055 पोलिस		191.29
6	बी01	2070 इतर प्रशासकीय सेवा		10.08
7	बी02	2039 राज्य उत्पादन शुल्क		16.36
8	बी09	4055 पोलिसांवरील मत्ता खर्च		58.54
9	सी01	2029 जमीन महसूल		17.17
10	सी01	2053 जिल्हा प्रशासन		68.68
11	सी04	2059 सार्वजनिक बांधकाम		24.99
12	सी06	2245 नैसर्गिक आपत्त्यावरील निवारण		80.41
13	सी07	2406 धनशास्त्र आणि कन्यजीव		40.97
14	सी10	4701 मोठ्या आणि मध्यम पाटबंधारेवरील मत्ता खर्च		20.30
15	सी12	7610 शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इ.		12.30
16	डी03	2401 पीक संवर्धन		227.10
17	इ02	2202 सामान्य शिक्षण		11.77
18	इ03	2204 क्रीडा आणि युवा सेवा		31.36
19	एफ02	2217 नगर विकास		663.14
20	जी01	2040 विक्रीवरील कर		43.41
21	जी02	2070 इतर प्रशासकीय सेवा		8000.61
22	जी02	2075 संकिर्ण सामान्य सेवा		2559.15
23	जी05	2054 कोषागार आणि लेखा प्रशासन		13.23
24	जे01	2014 न्यायिक प्रशासन		28.17
25	के03	2058 लेखन सामग्री आणि मुद्रण		13.17
26	के07	2852 उद्योग		172.48
27	एल03	2501 ग्रामीण विकासासाठी विशेष कार्यक्रम		19.50
28	एल03	2515 इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम		280.05
29	एल03	2702 लघु पाटबंधारे		52.29
30	एम02	2408 अन्न, साठवण आणि वखारी		102.50
31	ओ03	2505 ग्रामीण रोजगार		187.31
32	ओ04	2515 इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम		1327.50
33	ओ09	4515 इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमांवरील मत्ता खर्च		978.06
34	क्यू03	2216 गृहनिर्माण		24.56
35	आर01	2210 वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य		42.79

परिशिष्ट - 2.11 (शेवट)

(रुपये कोटीत)			
अ. क्र.	अनुदान क्र	मुख्य शिर्ष	प्रतयार्पित केलेली रक्कम
36	टी02	2225 अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागास वर्गीयांचे कल्याण	20.37
37	टी05	2210 वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	12.27
38	टी05	2215 पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	16.34
39	टी05	2225 अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागास वर्गीयांचे कल्याण	28.94
40	टी05	2425 सहकार	10.92
41	टी05	2501 ग्रामीण विकासासाठी विशेष कार्यक्रम	10.01
42	टी05	2505 ग्रामीण रोजगार	41.84
43	टी05	3054 रस्ते आणि पूठ	11.61
44	टी06	4225 अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागास वर्गीयांचे कल्याण वरील मत्सा खर्च	81.73
45	व्ही01	2049 व्याज प्रदाने	12.71
46	व्ही02	2425 सहकार	16.19
47	व्ही04	6003 राज्य शासनाचे अंतर्गत ऋण	13.98
48	व्ही05	6425 सहकारांसाठी कर्जे	20.20
49	व्ही05	6851 ग्राम आणि लहान उद्योगांसाठी कर्जे	15.95
50	डब्ल्यू01	2049 व्याज प्रदाने	23.17
51	डब्ल्यू02	2202 सामान्य शिक्षण	22.61
52	डब्ल्यू04	2230 कामगार आणि रोजगार	17.98
53	एक्स01	2235 सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	60.63
54	वाय02	2215 पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	64.17
एकूण			15882.60

परिशिष्ट
2.12

2008-09 वर्षापर्यंत प्रलंबित अदेय तपशीलवार देयके
(संदर्भ : परिच्छेद 2.3.1; पृष्ठ 47)

(रुपये कोटीत)			
अ. क्र.	विभाग	संक्षिप्त आकरिमक देयकांची संख्या	रक्कम
1.	सामान्य प्रशासन	1613	98.38
2.	गृह	5964	321.17
3.	महसुल आणि वने	3355	332.02
4.	कृषी, पशु संवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास आणि मत्स्य व्यवसाय	9157	107.95
5.	शालेय शिक्षण	301	9.08
6.	नगर विकास	49	0.40
7.	वित्त	234	3.73
8.	सार्वजनिक बांधकाम	39	0.40
9.	जल संपदा	43	0.09
10.	विधी आणि न्याय	1310	7.23
11.	उद्योग, उर्जा आणि कामगार	264	11.44
12.	ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन	1421	14.86
13.	अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	69	0.46
14.	समाज कल्याण, संस्कृतिक कार्य आणि क्रीडा	945	16.53
15.	नियोजन	3600	87.70
16.	गृहनिर्माण आणि विशेष सहाय्य	126	0.70
17.	सार्वजनिक आरोग्य	891	44.72
18.	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये	4789	56.29
19.	आदिवासी विकास	159	4.12
20.	सहकार आणि वस्त्र	191	354.11
21.	उच्च आणि तंत्र शिक्षण	209	6.96
22.	महिला आणि बाल कल्याण	135	0.72
23.	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	758	2.12
24.	व्यापार, वाणिज्यिक आणि खाण	79	1.03
25.	महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय	2	0.09
26.	पर्यावरण	10	0.07
27.	रोजगार आणि स्वयं रोजगार	7	0.07
28.	संसदीय कार्य	14	0.42
एकूण		35734	1482.86

परिशिष्ट
2.13

2008-09 वर्षात ज्या विभागांनी खर्चाचा ताळमेळ केला नाही त्याचे
विवरणपत्र
(संदर्भ : परिच्छेद 2.3.2; पृष्ठ 47)

अ. क्र.	विभाग	ताळमेळ न झालेली रक्कम (रु.10 कोटीहून अधिक)
1	कृषी, पशु संवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास आणि मत्स्य व्यवसाय	2452.24
2	सहकार, पणन आणि वस्त्र	3407.60
3	रोजगार आणि स्वयं रोजगार	11.37
4	वित्त	19248.12
5	अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण	4379.19
6	सामान्य प्रशासन	431.09
7	उच्च व तंत्र शिक्षण	1209.58
8	गृह	4909.12
9	गृहनिर्माण	642.58
10	उद्योग, उर्जा व कामगार	4708.19
11	विधी आणि न्याय	299.18
12	महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय	51.90
13	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये	611.04
14	अल्पसंख्यांक विभाग	114.55
15	नियोजन	238.41
16	सार्वजनिक आरोग्य	1562.54
17	सार्वजनिक बांधकाम	5675.50
18	महसुल व वने	1663.95
19	ग्रामीण विकास व जल संवर्धन	2008.53
20	शालेय शिक्षण व क्रीडा	2932.15
21	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	2300.46
22	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य	132.32
23	आदिवासी विकास	1446.75
24	नगर विकास	2738.19
25	जल संपदा	13408.72
26	पाणी पुरवठा व स्वच्छता	722.55
27	महिला आणि बाल विकास	693.80
एकूण		77999.62

परिशिष्ट
2.14

जेथे खर्चाचा पूर्व अंदाज करण्यासारखा होता अशी आकस्मिक
निधितून आहरण केलेली प्रकरणे
(संदर्भ : परिच्छेद 2.4; पृष्ठ 47)

अ. क्र.	मंजूरी क्र आणि दिनांक	विभाग/अनुदान क्र./ मुख्य लेखा शीर्ष	ज्या कारणासाठी आहरण केले	मंजूरीची रक्कम
1.	सी.एन.एफ 11.08/1/ बीयूडी 13 दि. 08.04.08	सहकार, पणन आणि वस्त्र विभाग MH 6425	सागर सहकारी साखर कारखान्याला कर्ज मंजूरीसाठी	रु. 2.69 कोटी
2.	सी.एन.एफ 11.08/2/ बीयूडी 8 दि. 09.04.08	उच्च आणि तंत्र शिक्षण विभाग MH 2202	मॅट्रीक नंतरच्या शिष्यवृत्ती साठी आकस्मिक निधीतून आहरण	रु. 2.22 कोटी
3.	सी.एन.एफ 11.08/3/ बीयूडी 18 दि. 09.04.08	वित्त विभाग MH 7475	मॅफको कर्मचाऱ्यांच्या निवृत्ती लाभासाठी घेतलेले कर्ज	रु. 0.45 कोटी
4.	सी.एन.एफ 11.08/4/ बीयूडी 11 दि. 23.04.08	सहकार, पणन आणि वस्त्र विभाग MH 2425	साखर नियतीसाठी सह. साखर कारखान्यांसाठी वित्तीय सहाय्य	रु. 25.00 कोटी
5.	सी.एन.एफ 11.08/5/ बीयूडी 16 दि. 23.04.08	विधि आणि न्यायिक विभाग MH2014	मुंबई उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधिशांसाठी 11 नवीन वाहने खरेदी करण्यासाठी	रु. 0.78 कोटी
6.	सी.एन.एफ 11.08/6/ बीयूडी 16 दि. 24.04.08	नियोजन विभाग MH 3451	अंतरीम क्षतिपूर्ती प्रदानासाठी	रु. 0.02 कोटी
7.	सी.एन.एफ 11.08/7/ बीयूडी 14 दि. 09.05.08	सामान्य प्रशासन विभाग MH 2015	10 ठाणे लोकसभा मतदार संघाच्या पोट निवडणुकीसाठी योजनेतर खर्चा संबंधीत	रु. 5.00 कोटी
8.	सी.एन.एफ 11.08/9/ बीयूडी 7 दि. 16.05.08	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्यता विभाग MH 6225	S.C.च्या सहकारी सूत गिरण्याना कर्ज मंजूरीसाठी	रु. 13.82 कोटी
9.	सी.एन.एफ 11.08/10/ बीयूडी 14 दि. 31.05.08	सामान्य प्रशासन विभाग M.H. 2070	राज्य प्रशासनासाठी नवीन विमान खरेदी करण्यासाठी	रु. 4.50 कोटी
10.	सी.एन.एफ 11.08/12/ बीयूडी 6 दि. 16.06.08	महसुल आणि वनेविभाग MH 2029	MSEZ कंपनीला भू संपदनासाठी वेतन आणि इतर खर्च देण्यासाठी	रु. 0.51 कोटी
11.	सी.एन.एफ 11.08/13/ बीयूडी 15 दि. 17.06.08	कृषी, पशु संवर्धन आणि दुग्ध व्यवसाय विकास विभाग MH 2405	मच्छिमाराणा विशेष पॅकेजच्या प्रतिपूर्तीसाठी	रु. 20.00 कोटी
12.	सी.एन.एफ 11.08/14/ बीयूडी 13 दि. 19.06.08	सहकार, पणन आणि वस्त्र विभाग MH 2425	गाळप न झालेल्या उसाच्या साखरेच्या कमी उतारा आणि वाहतुकीसाठी आर्थिक सहाय्य	रु. 37.00 कोटी
13.	सी.एन.एफ 11.08/15/ बीयूडी 13 दि. 20.06.08	कृषी, पशु संवर्धन आणि दुग्ध व्यवसाय विकास विभाग MH 2401	DAP आणि कॉम्प्लेक्स खतावरील वाहतुक अर्थसहाय्य	रु. 5.00 कोटी
14.	सी.एन.एफ 11.08/16/ बीयूडी 9 दि. 27.06.08	सार्वजनिक आरोग्य विभाग MH 2210	आंतरराष्ट्रीय पातळीवर 14 व्या जागतिक तंबाखू आरोग्य कॉन्फरन्सच्या आयोजनासाठीच्या खर्च	रु. 4.20 कोटी
15.	सी.एन.एफ 11.08/17/ बीयूडी 13 दि. 30.06.08	कृषी, पशु संवर्धन आणि दुग्ध व्यवसाय विकास विभाग MH 2401	केंद्रीय पुरस्कृत बीज प्रक्रिया मोहीमेसाठी	रु. 0.92 कोटी
16.	सी.एन.एफ 11.08/18/ बीयूडी 8 दि. 04.07.08	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभाग MH 4202	युवा क्रीडा स्पर्धांच्या कार्यकारी समितीसाठी आर्थिक सहाय्य	रु. 50.00 कोटी

परिशिष्ट - 2.14 (चालू)

अ. क्र.	मंजूरी क्र आणि दिनांक	विभाग/अनुदान क्र./ मुख्य लेखा शीर्ष	ज्या कारणासाठी आहरण केले	मंजूरीची रक्कम
17.	सी.एन.एफ 11.08/19/ बीयूडी 8 दि. 05.07.08	उच्च आणि तंत्र शिक्षण विभाग MH 2203	अल्प संख्यांकांना व्यवसायीक आणि तांत्रिक अभ्यासक्रम सुरु ठेवण्यासाठी शिष्यवृत्ती	रु.0.29 कोटी
18.	सी.एन.एफ 11.08/20/ बीयूडी 8 दि. 11.07.08	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभाग MH 2202	शिक्षकी शिक्षणाच्या पदवी अभ्यासक्रमांत अंतर्वासितेत (internship) विद्यार्थ्यांना विद्यावेतन देण्यासाठी	रु.24.13 कोटी
19.	सी.एन.एफ 11.08/22/ बीयूडी 17 दि. 07.08.08	गृहनिर्माण विभाग MH 2216	सोलापूरमधील गोदताई परुळेकर महिला बीडी कामगारांसाठी 10,000 घरे बांधण्यासाठी अनुदान	रु. 1.31 कोटी
20.	सी.एन.एफ 11.08/25/ बीयूडी 18 दि. 27.08.08	वित्त विभाग MH 2052	चितळी आसवनीच्या खाजगीकरणासाठी सल्लागारांना प्रदान करण्यासाठी	रु.0.58 कोटी
21.	सी.एन.एफ 11.08/27/बीयूडी 8 दि.10.09.08	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभाग MH 2204	राष्ट्रकुल युवा स्पर्धा 2008 च्या अर्थसहाय्यासाठी	रु. 15 कोटी
22.	सी.एन.एफ 11.08/28/बीयूडी 9 दि. 10.09.08	सार्वजनिक आरोग्य विभाग MH 2210	कर्मचाऱ्यांच्या प्रदानांसाठी आर्थिक वर्ष 2008-09 ची तरतूद	रु. 1.50 कोटी
23.	सी.एन.एफ 11.08/29/ बीयूडी 9 दि. 10.09.08	सार्वजनिक आरोग्य विभाग MH 2210	जीवनदायी आरोग्य कार्यक्रमांतील आर्थिक मागासवर्गीयांना आर्थिक सहाय्य देण्यासाठी	रु. 5 कोटी
24.	सी.एन.एफ 11.08/30/ बीयूडी 11 दि. 11.09.08	विधि आणि न्यायिक विभाग MH2014	मुंबई उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधिकांसाठी 5 नवी वाहने खरेदी करण्यासाठी	रु. 0.41 कोटी
25.	सी.एन.एफ 11.08/32/ बीयूडी 8 दि. 12.09.08	उच्च आणि तंत्र शिक्षण विभाग MH 2202	मराठवाडा विकास योजनेअंतर्गत, पीपल्स एज्युकेशन सोसायटीच्या (मुंबई) मिलिद शास्त्र महाविद्यालय, नागसेनवन, औरंगाबादच्या इमारतीची सुधारणा करणे आणि विस्तारासाठी तत्काळ रक्कम आवश्यक असल्याने	रु. 0.50 कोटी
26.	सी.एन.एफ 11.08/33/ बीयूडी 15 दि. 16.09.08	कृषी, पशु संवर्धन आणि दुग्ध व्यवसाय विकास विभाग MH 2404	मराठवाडा विकास कार्यक्रम 2007 मधील एकात्मिक दुग्ध क्षेत्र प्रकल्पाच्या खर्चासाठी	रु.1.28 कोटी
27.	सी.एन.एफ 11.08/36/ बीयूडी 15 दि. 16.09.08	कृषी, पशु संवर्धन आणि दुग्ध व्यवसाय विकास विभाग MH 2403	मराठवाडा विकास कार्यक्रम	रु.1.00 कोटी
28.	सी.एन.एफ 11.08/38/ बीयूडी 17 दि. 20.09.08	ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन विभाग MH 2515	ग्राम विकास भवन प्रकल्प योजना	रु. 1.76 कोटी
29.	सी.एन.एफ 11.08/41/ बीयूडी 11 दि. 26.09.08	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्ये विभाग MH 2205	महाराष्ट्र राज्य हिन्दी साहित्य अकादमीने आयोजित केलेल्या अखिल भारतीय भाषाविषयक चर्चासत्राच्या खर्चाच्या तरतूदीसाठी	रु.0.50 कोटी
30.	सी.एन.एफ 11.08/42/ बीयूडी 8 दि. 01.10.08	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभाग MH 2202	नगर परिषद, नगरपालिका आणि मु. म. न. पा. ने प्राथमिक शिक्षणासाठी ज्या इमारती भाड्याने घेतल्या होत्या त्यांचे भाडे अदायगी करण्यासाठी	रु. 10.00 कोटी

परिशिष्ट - 2.14 (शेवट)

अ. क्र.	मंजूरी क्र आणि दिनांक	विभाग/अनुदान क्र./ मुख्य लेखा शीर्ष	ज्या कारणासाठी आहरण केले	मंजूरीची रक्कम
31.	सी.एन.एफ 11.08/43/ बीयूडी 14 दि. 03.10.08.	सामान्य प्रशासन विभाग M.H. 2051	महाराष्ट्र लोक सेवा आयोगाच्या परीक्षा घेण्याच्या खर्चासाठी	रु. 3.00 कोटी
32.	सी.एन.एफ 11.08/45/ बीयूडी 8 दि. 07.10.08	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभाग MH 2204	राष्ट्रकुल युवा क्रीडा स्पर्धा 2008 च्या आयोजनाच्या खर्चासाठी	रु. 10 कोटी
33.	सी.एन.एफ 11.08/47/ बीयूडी 13 दि. 08.10.08	सहकार, पणन आणि वस्त्र विभाग MH 6425	राज्य शासनातर्फे NCDC ने सागर स. साखर कारखाना मर्यादित, तीर्थपुरी, जिल्हा : जालनाला दिलेल्या कर्जासाठी	रु.0.54 कोटी
34.	सी.एन.एफ 11.08/51/ बीयूडी 11 दि. 14.10.08	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्ये विभाग MH 2205	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या छायाचित्रीत चरित्राच्या प्रकाशनाच्या खर्चासाठी	रु.0.30 कोटी
35.	सी.एन.एफ 11.08/52/ बीयूडी 14 दि. 14.10.08	सामान्य प्रशासन विभाग MH 2052	मुंबईला भेट देणाऱ्या अति महत्त्वाच्या अभ्यागतांना वापरासाठी 13 नवीन D.V. गाड्या खरेदी करण्यासाठी	रु. 0.65 कोटी
36.	सी.एन.एफ 11.08/59/ बीयूडी 14 दि. 11.11.08	उद्योग, उर्जा आणि कामगार विभाग M.H4801	रत्नागिरी गॅस आणि विज प्रकल्पाच्या LNG टर्मिनलच्या बांधकामाच्या प्रदानासाठी	रु. 49.20 कोटी
37.	सी.एन.एफ 11.08/60/ बीयूडी 12 दि. 17.11.08	सार्वजनिक बांधकाम विभाग MH 3054	केंद्रीय रस्ता निधि अंतर्गत केंद्र शासन बांधील असलेल्या रस्ते आणि पूलांसाठी	रु. 1.00 कोटी
38.	सी.एन.एफ 11.09/71/ बीयूडी 12 दि. 21.01.09	सार्वजनिक बांधकाम विभाग MH 2217	बी. डी. डी. चाळींच्या मुंबई निरीक्षण आणि दुरुस्तीसाठी खर्च	रु.6.00 कोटी
39.	सी.एन.एफ 11.09/79/ बीयूडी 11 दि. 03.03.09	गृह विभाग MH 2055	अश्रु.धुराच्या नळकांड्या आणि दारुगोळा खरेदीसाठी अतिरिक्त अनुदान	रु. 7.00 कोटी
40.	सी.एन.एफ 11.09/80/ बीयूडी 8 दि. 03. 03.09	उच्च आणि तंत्र शिक्षण विभाग MH 2203	अभियांत्रिकी महाविद्यालय, पुणे येथे 400 प्रवेश क्षमतेचे मुलींचे वसतीगृह बांधण्यासाठी	रु. 4.00 कोटी
41.	सी.एन.एफ 11.09/81/ बीयूडी 8 दि. 03.03.09	उच्च आणि तंत्र शिक्षण विभाग MH 2203	अभियांत्रिकी महाविद्यालय, पुणे येथे वर्ग खोल्यांचे संकुलाच्या बांधकामासाठी	रु. 3.00 कोटी
42.	सी.एन.एफ 11.08/84/ बीयूडी 14 दि. 06.03.09	उद्योग, उर्जा आणि कामगार विभाग M.H. 2851	अति लहान (micro) आणि लघु उपक्रमांच्या योजने अंतर्गत समुहांच्या (cluster) निदानोपयोगी अभ्यास करण्याच्या खर्चासाठी	रु. 0.20 कोटी
43.	सी.एन.एफ 11.09/85/ बीयूडी 12 दि. 06.03.09	सार्वजनिक बांधकाम विभाग MH 4202	तासगांव, जिल्हा सांगली येथे इमारतीचे/पुराभिलेखाच्या बांधकामासाठी	रु. 3.00 कोटी
44.	सी.एन.एफ 11.09/86/ बीयूडी 12 दि. 06.03.09	सार्वजनिक बांधकाम विभाग MH 4202	आंबेगांव, जिल्हा पुणे येथे अभियांत्रिकी/तंत्र शिक्षण इमारतीचे बांधकाम	रु. 4.00 कोटी
45.	सी.एन.एफ 11.09/87/ बीयूडी 12 दि. 06.03.09	सार्वजनिक बांधकाम विभाग MH 4202	आंबेगांव, जिल्हा पुणे येथे सर्व चिकित्सालय इमारतीचे बांधकाम	रु. 5.00 कोटी

विभागनिहाय प्रलंबित उपयोजन प्रमाणपत्रांची (अनुदाने/कर्जे)
विभागणी दर्शविणारे विवरणपत्र
(संदर्भ : परिच्छेद 3.1; पृष्ठ 49)

अ. क्र.	विभाग	प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम (रुपये कोटीत)
विभागनिहाय प्रलंबित उपयोजन प्रमाणपत्रांची (अनुदाने) विभागणी			
1	कृषी, पशु संवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्यव्यवसाय	16822	1139.55
2	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	2129	2610.70
3	रोजगार आणि स्वयं रोजगार	22	32.35
4	पर्यावरण	1	0.09
5	वित्त	17	13.82
6	अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	58	0.44
7	सामान्य प्रशासन	181	23.44
8	उच्च आणि तंत्रशिक्षण	1383	2787.94
9	गृह	1036	1181.24
10	गृहनिर्माण	30	7.31
11	उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार	76	7578.03
12	पाटबंधारे	36	13.71
13	विधी आणि न्याय	416	2.67
14	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये	390	42.73
15	नियोजन	9238	1691.29
16	सार्वजनिक आरोग्य	5396	739.52
17	सार्वजनिक बांधकाम	557	247.19
18	महसुल आणि वने	10416	1128.24
19	ग्रामीण विकास आणि जल संधारण	9783	3224.20
20	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	11933	9137.36
21	सामाजिक न्याय, सांस्कृतिक कार्ये आणि विशेष सहाय्य	31741	1543.81
22	आदिवासी विकास	6768	1989.01
23	नगर विकास	2595	3064.12
24	जलसंपदा	674	12.36
25	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	3241	1444.07
26	महिला आणि बालविकास	11484	684.58
एकूण		126423	40339.77
विभागनिहाय प्रलंबित उपयोजन प्रमाणपत्रांची (कर्जे) विभागणी			
1	कृषी पशु संवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास आणि मत्स्य व्यवसाय	102	15.87
2	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	408	503.52
3	गृहनिर्माण	68	1.01
4	उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार	2069	92.53
5	सार्वजनिक आरोग्य	8	0.80
6	महसुल आणि वने	529	289.35
7	ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन	6	1.87
8	सामाजिक न्याय, सांस्कृतिक कार्ये आणि विशेष सहाय्य	135	156.51
9	आदिवासी विकास	704	3.25
10	नगर विकास	359	70.69
11	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	1	62.79
एकूण		4399	1198.19
एकूण बेरीज (अनुदाने + कर्जे)		130812	41537.96

अ. क्र.	स्वायत्त संस्थेचे नांव	सोपवपूकीचा काळावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे सादर केले	लेखे सादर करण्यास विलंब	विलंबाचा काळावधी	स्वतंत्र लेखे पारीत केल्याचा काळावधी	विधी मंडळास सादर केलेले स्वतंत्र लेख्यांचे अहवाल
1.	गोदावरी मराठवाडा सिंचन विकास महामंडळ (GMDC), औरंगाबाद	17/08/1998 ते 31/03/2009	2006-07	2006-07 वार्षिक लेखे 6/6/2008 ला प्राप्त झाले	पांच महिने	2006-07	1998-99, 1999-00 - मार्च 2005 2000-01 मार्च 2006
2.	महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण (MHADA), मुंबई	01.04.2003 ते 31.03.2008	2006-07	2005-06 जानेवारी 2007 आणि ऑगस्ट 2007 दरम्यान वार्षिक लेखे प्राप्त झाले	एक वर्ष आणि एक महिना	2005-06	2001-02 ते 2005-06 16.06.2009
3.	मुंबई प्रदेश विकास प्राधिकरण (MMRDA), मुंबई	01.04.2004 ते 31.03.2009	2007-08	2007-08 वार्षिक लेखे 17.10.2008 ला प्राप्त झाले	3 महिने	2007-08	सादर करण्याची तरतूद नाही
4.	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण (MJP), मुंबई	01.04.2007 ते 31.03.2012	2006-07	2006-07 वार्षिक लेखे 24.01.2008 रोजी प्राप्त झाले	6 महिने	2006-07	2005-06 26.07.2008
5.	महाराष्ट्र खादी ग्रामोद्योग मंडळ (MSKVIB), मुंबई	01.04.2007 ते 31.03.2012	2007-08	2006-07 वार्षिक लेखे 14.01.2008 रोजी प्राप्त झाले	6 महिने	2006-07	2005-06 04.08.2008
6.	महाराष्ट्र कृषि खाते विकास महामंडळ (MKVDC), पुणे	01.04.2006 ते 31.03.2011	2007-08	2006-07 वार्षिक लेखे वार्षिक लेखे डिसेंबर 2007 मध्ये प्राप्त झाले	5 महिने	2006-07	2005-06 July 2007
7.	Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), ठाणे.	01.04.2008 ते 31.3.2013	2007-08	2006-07 वार्षिक लेखे 03.04.2008 रोजी प्राप्त झाले	9 महिने	2006-07	2005-06 23.11.2007
8.	महाराष्ट्र सागरी मंडळ (MMB), मुंबई	01.04.2006 ते 31.03.2011	2006-07	2006-07 वार्षिक लेखे 13.06.2008 रोजी प्राप्त झाले	11 महिने	2006-07	2004-05 17.12.2006
9.	महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग (MSCW), मुंबई	01.04.2008 ते 31.03.2013	2007-08	2004-05 ते 2006-07 वार्षिक लेखे तीन वर्षांचे सर्व वार्षिक लेखे 13.07.2007 रोजी प्राप्त झाले	0 ते 2 वर्षे दरम्यान विलंब झाला	2004-05 ते 2006-07	2003-04 जुलै 2007
10.	महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ (MPCB), मुंबई	01.04.2008 ते 31.03.2013	2006-07	2005-06 आणि 2006-07 च्या दोन्ही वर्षांचे लेखे अनुक्रमे 04.01.2008 आणि 13.06.2008 रोजी प्राप्त झाले	11 महिने ते दीड वर्षांचा विलंब	2005-06 आणि 2006-07	2004-05 एप्रिल 2008

परिशिष्ट - 3.2 (शेवट)

अ. क्र.	स्वायत्त संस्थेचे नांव	सोपवणूकीचा कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे सादर केले	लेखे सादर करण्यास विलंब	विलंबाचा कालावधी	स्वतंत्र लेखे पारीत केल्याचा कालावधी	विधी मंडळास सादर केलेले स्वतंत्र लेखांचे अहवाल
11.	गलिच्छ वस्ती पुर्नवसन प्राधिकरण (SRA), मुंबई	1-4-2006 ते 31-3-2011	1996-97 ते 1998-99	1996-97 ते 1998-99: चे लेखे एप्रिल 2003 मध्ये प्राप्त झाले	1 वर्षाचा विलंब	1996-97 ते 1998-99	1996-97 ते 1998-99 : 16.6.09
12	तापी सिंचन विकास महामंडळ (TIDC), जळगांव	01/4/2003 ते 31/03/2013	2007-08	2007-08 चे लेखे 13/01/2009 रोजी प्राप्त झाले	बारा दिवस	2007-08	1999-00, 2000-01 जुलै 2005; मध्ये; 2001-02 डिसेंबर 2006 मध्ये
13	विदर्भ सिंचन विकास महामंडळ (VIDC), नागपूर	01/04/2007 ते 31/03/2012	2006-07	2006-07 वार्षिक लेखे 12/12/2008 रोजी प्राप्त झाले	अकरा महिन्यांहून अधिक	2006-07	सादर केले नाहीत

विभागाकडून व्यवस्थापित करण्यांत येणाऱ्या वाणिज्यिक व
वाणिज्यिकवत उपक्रमांचे अंतिमरूप दिलेल्या लेख्यांचे विवरण पत्र
(संदर्भ : परिच्छेद 3.4 ; पृष्ठ 50)

अ. क्र.	उपक्रमांचे नांव	ज्या वर्षापर्यंत लेखे अंतिम रूप दिलेले आहेत	मागील लेख्यानुसार गुंतवणूक (रुपये कोटीत)	शेरा / लेखे तयार करण्यातील विलंबाची कारणे
कृषि, पशु संवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्य व्यवसाय विभाग				
मुंबई क्षेत्र				
1	बृहन्मुंबई दूध योजना, वरळी	2007-08	22.14	
2	मदर डेअरी, कुर्ला	2006-07	21.50	
3	आरे दुग्ध योजना, गोरेगांव	2006-07	24.76	
4	दूध वाहतूक सेवा, वरळी	2006-07	2.34	
5	कृषी योजना, मुंबई	2007-08	2.91	
6	युनिट योजना, मुंबई	2007-08	14.71	
7	विद्युत योजना, मुंबई	2007-08	5.39	
8	पशु खाद्य योजना, मुंबई	2007-08	0.00	
9	पाणी पुरवठा योजना, मुंबई	2007-08	17.74	
10	डेअरी प्रकल्प, दापचारी	2007-08	13.62	
11	शासकिय दूध योजना, चिपळून	2007-08	1.82	
12	शासकिय दूध योजना, महाड	2007-08	1.38	
13	शासकिय दूध योजना, रत्नागिरी	2007-08	9.39	
14	शासकिय दूध योजना, खोपोठी	2007-08	2.67	
15	शासकिय दूध योजना, कणकवली	2008-09	2.85	
16	शासकिय दूध शितकरण योजना, सरळगांव	2007-08	0.48	
17	पशु पैदास व परिपालन केंद्र, पालघर	2008-09	1.96	
18	शासकिय दूध वितरण डेपो गोवे, भिवंडी	2007-08	0.26	
पुणे क्षेत्र				
19	शासकिय दूध योजना, पुणे	2008-09	13.36	
20	शासकिय दूध योजना, सोलापूर	2008-09	3.08	
21	शासकिय दूध योजना, मिरज	2006-07	21.13	
22	शासकिय दूध योजना, महाबळेश्वर	2008-09	1.16	
23	शासकिय दूध योजना, सातारा	2008-09	13.98	प्रशिक्षित कर्मचारी आणि लेखाधिकाऱ्यांच्या अभावामुळे
नागपूर क्षेत्र				
24	शासकिय दूध योजना, नागपूर	2007-08	13.34	
25	शासकिय दूध योजना, वर्धा	2007-08	5.68	
26	शासकिय दूध योजना, चंद्रपूर	2007-08	0.99	
27	शासकिय दूध योजना, गोंदिया	2007-08	7.80	
औरंगाबाद क्षेत्र				
28	शासकिय दूध योजना, औरंगाबाद	2006-07	7.03	

परिशिष्ट - 3.3 (शेवट)

अ. क्र.	उपक्रमांचे नांव	ज्या वर्षापर्यंत लेखे अंतिम रूप दिलेले आहेत	मागील लेख्यानुसार गुंतवणूक (रुपये कोटीत)	शेरा / लेखे तयार करण्यातील विलंबाची कारणे
29	शासकिय दूध योजना, उदगीर	2007-08	16.23	
30	शासकिय दूध योजना, बीड	2007-08	45.60	
31	शासकिय दूध योजना, नांदेड	2007-08	8.82	
32	शासकिय दूध योजना, भूम	2007-08	9.93	
33	शासकिय दूध योजना, परभणी	2006-07	6.79	
नाशिक क्षेत्र				
34	शासकिय दूध योजना, नाशिक	2008-09	5.14	
35	शासकिय दूध योजना, धुळे	2008-09	16.97	
36	शासकिय दूध योजना, चाळीसगांव	2008-09	1.96	
37	शासकिय दूध योजना, अहमदनगर	2008-09	22.90	
38	शासकिय दूध योजना, वणी	2008-09	0.66	
अमरावती क्षेत्र				
39	शासकिय दूध योजना, अमरावती	2007-08	3.91	
40	शासकिय दूध योजना, अकोला	2007-08	27.65	
41	शासकिय दूध योजना, यवतमाळ	2007-08	3.62	
42	शासकिय दूध योजना, नांदूर	2007-08	2.95	
कृषि, पशु संवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मत्स्य व्यवसाय विभाग				
43	बलि वर्ध यंत्राद्वारे जमीन विकास योजना, पुणे	1994-95	4.00	
44	बलि वर्ध यंत्राद्वारे जमीन विकास योजना, औरंगाबाद	1998-99	21.93	
45	बलि वर्ध यंत्राद्वारे जमीन विकास योजना, अमरावती	1995-96	0.01	
46	बलि वर्ध यंत्राद्वारे जमीन विकास योजना, नागपूर	1996-97	2.18	
महसूल व वन विभाग				
47	अल्लापल्ली आणि पेडुगुंडम वन विभागाची वन क्षेत्रे, आरा गिरण्या व इमारती लाकूड आगारा सहीत	1985-86	0.00	
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग				
48	प्रापण वितरण आणि मूल्य नियंत्रण योजना मुंबई आणि ठाणे शिधावाटप क्षेत्र	2007-08	377.99	
49	मोफिसील क्षेत्रा. मधील सार्वजनिक वितरण, मूल्य नियंत्रण आणि शिधावाटप योजना	2007-08	473.02	कांही जिल्हा कार्यालयाकडून लेखे सादर करण्यांत विलंब

(रुपये लाखांत)

विभागाचे नांव	5 वर्षांपर्यंत	5-10 वर्षे	10-15 वर्षे	15-20 वर्षे	20-25 वर्षे	25 वर्षे आणि अधिक	एकूण
कृषी, पशु संवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास आणि मत्स्य व्यवसाय	—	6 (5.43)	3 (4.75)	13 (28.09)	26 (2.97)	15 (2.58)	63 (43.82)
वित्त	1 (40.07)	1 (13.89)	2 (79.24)	—	1 (1.18)	1 (0.7)	6 (135.08)
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	—	1 (3.05)	2 (14.69)	3 (9.94)	1 (0.72)	3 (2.21)	10 (30.61)
सामान्य प्रशासन	—	—	—	1 (1.29)	—	—	1 (1.29)
उच्च आणि तंत्र शिक्षण	—	2 (30.35)	1 (0.48)	—	—	—	3 (30.83)
गृह	2 (423.91)	1 (7.6)	3 (3.83)	7 (5.99)	1 (0.72)	2 (0.47)	16 (442.52)
गृहनिर्माण	—	—	—	—	—	1 (0.07)	1 (0.07)
विद्ये आणि न्याय	1 (0.34)	1 (0.64)	—	—	—	—	2 (0.98)
वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये	—	—	—	—	1 (0.15)	2 (7.02)	3 (7.17)
सार्वजनिक आरोग्य	1 (1.9)	6 (38.93)	—	1 (4.59)	4 (4.6)	3 (0.54)	15 (50.56)
सार्वजनिक बांधकाम	2 (1.23)	—	—	—	—	—	2 (1.23)
महसुल आणि वने	1 (0.66)	5 (4.88)	1 (0.08)	11 (12.89)	11 (2.23)	24 (6.95)	53 (27.69)
ग्रामीण विकास	—	1 (67.84)	1 (58.43)	5 (68.74)	6 (2.42)	6 (3.26)	19 (200.69)
समाज कल्याण आणि विशेष सहाय्य	—	—	2 (6.27)	2 (76.36)	3 (1.66)	1 (0.36)	8 (84.65)
शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	—	—	—	—	—	1 (2.02)	1 (2.02)
जल संपदा	5 (4.22)	1 (0.34)	—	1 (0.7)	—	—	7 (5.26)
एकूण	13 (472.33)	25 (172.95)	15 (167.77)	44 (208.59)	54 (16.65)	59 (26.18)	210 (1064.47)

(रुपये लाखांत)

विभागाचे नांव	चोरीची प्रकरणे		दुर्विनियोग / शासनाच्या साहित्याची हानी		एकूण	
	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम	प्रकरणांची संख्या	रक्कम
कृषी, पशु संवर्धन	2	0.52	61	43.30	63	43.82
वित्त	1	13.89	5	121.19	6	135.08
अन्न आणि नागरी पुरवठा	0	0.00	10	30.61	10	30.61
सामान्य प्रशासन	0	0.00	1	1.29	1	1.29
उच्च आणि तंत्र	1	0.70	2	30.13	3	30.83
गृह	0	0.00	16	442.52	16	442.52
गृहनिर्माण आणि विशेष सहाय्य	0	0.00	1	0.07	1	0.07
विधी आणि न्याय	1	0.34	1	0.64	2	0.98
वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये	0	0.00	3	7.17	3	7.17
सार्वजनिक आरोग्य	0	0.00	15	50.56	15	50.56
सार्वजनिक बांधकाम	0	0.00	2	1.23	2	1.23
महसुल आणि वने	2	3.44	51	24.25	53	27.69
ग्रामीण विकास	0	0.00	19	200.69	19	200.69
शाळेय शिक्षण	0	0.00	1	2.02	1	2.02
समाज कल्याण आणि सांस्कृतिक कार्ये	0	0.00	8	84.65	8	84.65
जल संपदा	3	2.32	4	2.94	7	5.26
एकूण	10	21.21	200	1043.26	200	1064.47

संज्ञा	परिगणनेचा आधार
फ्लावकलेचे परिमाण	वाढीच्या दराचे परिमाण/जी.एस.डी.पी.तील वाढ
परिमाणाची फ्लावकता (X) दुसऱ्या परिमाणाच्या संदर्भाने (Y)	परिमाणाच्या वाढीचा दर (X) / परिमाणाच्या वाढीचा दर (Y)
वाढीचा दर (ROG)	$[(\text{चालू वर्षातील रकमा} / \text{मागील वर्षाची रकम}) - 1] * 100$
विकास खर्च	सामाजिक सेवा + आर्थिक सेवा
राज्याने प्रदान केलेले सरासरी व्याज	व्याज प्रदाने / $[(\text{मागील वर्षाच्या राजकोषीय दायित्वांची रकम} + \text{चालू वर्षातील राजकोषीय दायित्वे}) / 2] * 100$
व्याजाचा प्रसार	GSDP वाढ - सरासरी व्याज दर
प्रमात्रा (Quantum) प्रसार	कर्जाचा (Debt)* व्याजाचा प्रसार
प्रलंबित कर्जाच्या टक्केवारीत मिळालेले व्याज	जमा व्याज $[(\text{प्रारंभिकी शिल्लक} + \text{कर्जे आणि अग्रिमांची अंतीम शिल्लक}) / 2] * 100$
महसुली तूट	महसुली जमा - महसुली खर्च
राजकोषीय तूट	महसुली खर्च + मत्ता खर्च + निव्वळ कर्जे आणि अग्रिमे - महसुली जमा - सकिर्ण मत्ता जमा
प्राथमिक तूट	व्याज प्रदाने वगळून निव्वळ राजकोषीय तूट अशी प्राथमिक तुटीची व्याख्या करण्यात येते. वर्षभरातील राजकोषीय व्यवहारांची निष्पत्ती (outcome) तुटीची मर्यादा निर्दिष्टित करते (राजकोषीय तूट - व्याज प्रदाने)
चालू महसुलांतील शिल्लक (BCR)	महसुली जमा वजा सर्व योजना अनुदाने आणि योजनेतर खर्च 2048 कर्ज टाळण्यासाठी व घटविण्यासाठी - या शिर्षाखाली नोंदलेल्या खर्च वगळून

संज्ञा	वर्णन
ऋणांचा टीकाऊपणा	ऋणांच्या टीकाऊपणाची व्याख्या म्हणजे राज्याने ऋणांच्या जी.एस.डी.पी.चे गुणोत्तर कांही कालावधीपर्यंत कायम ठेवणे आणि ऋण विमोचनाची योग्यताही अंतर्भूत (embody) असते. चालू व बांधील दायित्वे आणि अतिरिक्त कर्जे, कर्जाचा लाभ आणि किमतीत समतोल राखणे त्यासाठी प्रवाही (liquid) मत्ता पुरेशी असणे याचा संबंध ऋणांच्या टीकाऊपणाशी असतो म्हणजे ऋण विमोचनाच्या क्षमतेशी राजकोषीय ऋणांची वाढ सुसंगत/समान असणे
ऋण स्थैर्य	उपबंधित (Provided) प्राथमिक शिल्लक शून्य असेल व धन (Positive) असेल व बेताने ऋण (negative) असेल, ऋण (debt) स्थैर्याची (stability) आवश्यक अट म्हणजे जर अर्थ व्यवस्थेचा दर व्याज दरापेक्षा व लोक ऋणांपेक्षा (Public borrowings) अधिक झाला तर ऋण जीएसडीपी गुणोत्तर सुध्दा स्थिर राहण्याची शक्यता असते. दराचे फैलाव (जी.एस.डी.पी. वाढीचा दर - व्याज दर) आणि प्रमात्रांचा (quantum) फैलाव (ऋण दर* फैलाव), ऋणांच्या टीकाऊपणाची अट म्हणते की प्रमात्रांचा फैलाव प्राथमिक तुटीच्या शून्यासह, ऋण जी.एस.डी.पी. गुणोत्तर स्थिर असल्यास व परिणामतः ऋण स्थैर्य राहिल. दुसऱ्या बाजूने (On the other hand) जर प्राथमिक तूट प्रमात्रांच्या फैलावासह ऋण (negative) झाली, ऋण जी.एस.डी.पी.गुणोत्तर वाढू शकते आणि जर धन असल्यास ऋण जी.एस.डी.पी. गुणोत्तर परिणामतः घसरण्याची शक्यता आहे.
ऋणेतार जमेची पर्याप्तता	राज्याची ऋणेतार जमा, व्याजाच्या वाढीव दायित्वांचा आणि वाढीव खर्चाचा समावेश करू शकेल अशी वाढीव पर्याप्तता (adequacy) असणे. ऋण टीकाऊपणा लक्षणीयरीत्या सुकर (facilitated) होईल जर वाढीव ऋणेतार जमा, वाढीव व्याजाचा भार आणि वाढीव प्राथमिक खर्च भागऊ (meet) शकेल.
कर्जाऊ निधिची निव्वळ उपलब्धता	एकूण जमा कर्जाशी कर्ज विमोचनाचे (redemption) गुणोत्तर (मुद्दल + व्याज प्रदाने निर्दिष्टित करतात की एकूण जमा कर्जाचे किती प्रमाणांत कर्ज विमोचनासाठी वापर झाला आणि कर्जाऊ निधिच्या निव्वळ उपलब्धतेची स्थिति दर्शविते.
विनियोजन लेखे	विधीमंडळाने प्राधिकृत केलेल्या अर्थसंकल्पांतील प्रत्येक दत्त आणि भारीत अनुदाना (मुळ आणि पुरवणी) समोरासमोर प्रत्येक अनुदानाचा झालेला खर्च आणि अखर्चित तरतूद व अधिक तरतूद व विनियोजनाचा तपशील विनियोजन लेखांत सादर केला जातो. तरतुदीपेक्षा खर्चाचे अधिक्य विधीमंडळाने नियमित करावयाचे असते.

परिशिष्ट - 4.1 (चालू)

संज्ञा	दर्शन
स्वायत्त संस्था / निकाय	जेथे-जेथे असे वाटते की कांही कार्ये शासकीय यंत्रणे बाहेर पार पाडण्यात (discharged) यावीत की ज्यामुळे दैनंदिन शासकीय हस्तक्षेपाविना कांही प्रमाणात स्वातंत्र्य आणि लवचीकपणा येईल यासाठी स्वायत्त संस्था/निकायांची (सर्वसाधारणपणे नोंदणीकृत सहकारी संस्था व सांविधिक महामंडळे) स्थापना करण्यांत येते.
बांधील खर्च	महसुली लेखांतील राज्य शासनाचा बांधील खर्च मुख्यत्वे व्याज प्रदाने, वेतन आणि मजुरी, निवृत्ती वेतने आणि सहाय्यक अनुदानावरील असतो ज्यावर विद्यमान प्रशासनाचे मर्यादित नियंत्रण असते
राज्यांतील अमलबजावणी संस्था	राज्यांत विनिर्दिष्ट कार्यक्रमांची अमलबजावणी करण्यासाठी उदाहरणार्थ सर्व शिक्षा अभियान आणि राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य मंडळ इ. साठी राज्य आरोग्य मंडळ/संस्था ज्यांना राज्य शासन प्राधिकृत करते अशी कोणतीही संघटना/संस्था, अशासकीय संघटनांसहिले यांचा राज्य अमलबजावणी संस्थांत समावेश होतो.
आकस्मिक निधि	अग्रधन स्वरूपाच्या आकस्मिक निधिची विधीमंडळाने विधीद्वारे स्थापना केलेली आहे. अशा विधीद्वारे त्यांत वेळोवेळी अशा रकमा विनियोजनेद्वारे लेखांतरणाने जमा करण्यांत येतात आणि विधीमंडळाकडून संविधानाच्या अनुच्छेद 115 व अनुच्छेद 116 अंतर्गत विधीद्वारे प्राधिकृत प्रलंबित असेल तर अशा अकल्पित वा तातडीच्या खर्चासाठी अग्रीमे देता यावी म्हणून हा निधि राज्यपालांच्या अधिपत्याखाली ठेवण्यांत येतो.
राज्याचा एकत्रीकृत निधि	भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद 266(1) अन्वये स्थापीत राज्याच्या एकत्रीकृत निधित, सर्व महसुली जमा, कर्जे जमा होतात. विनियोजने द्वारे दत्तमत वा भारत खर्च केला जातो. ह्यांत दोन महत्त्वाचे भाग आहेत म्हणजे महसुली लेखे (महसुली जमा आणि महसुली खर्च) आणि मत्ता लेखे (लोक ऋण आणि कर्जे इ.)
घटनापेक्ष दायित्वे	कोणतीही संस्था घटनापेक्ष दायित्वांचा खर्च भविष्यांत करील किंवा नाही हे पुढील घटनांच्या निष्कर्षावर अवलंबून असते जसे न्यायालयीन निवाडे.
बुडीत निधि	ऋण विमोचनासाठी शासन कांही रक्कम या निधित जमा करते.
हमी विमोचन निधि	जर ज्या ऋणकोना हमी दिलेली असते त्यांच्याकडून कसूर (default) झाल्यास हमी या राज्याच्या एकत्रीकृत निधीवरील घटनापेक्ष दायित्वे आहेत. हमी विमोचन निधिच्या अटीप्रमाणे, प्रलंबित आवाहनांच्या (invoked) हमीच्या समान कमीत कमी 1/5 th अंशदान अधिक कांही रक्कम आवाहनाची शक्यता असलेल्या वर्षभरातील वाढीव हमीसाठी राज्य शासनाने अंशदान करावयाचे असते.
अंतर्गत ऋण	भारतात काढलेले कर्जे असेही संबोधण्यांत येते अशा भारतीय जनतेकडून घेतलेल्या नियमित कर्जाचा अंतर्गत ऋणांत समावेश होतो. हे कर्जे एकत्रीकृत निधित जमा करण्यांत येते.
प्राथमिक महसुली खर्च	प्राथमिक महसुली खर्च म्हणजे व्याज प्रदाने वगळून महसुली खर्च.
पुनर्विनियोजन	म्हणजे एका प्राथमिक विनियोजनाच्या घटकांतून दुसऱ्या तत्सम घटकांत लेखांतरण.
अखर्चित तरतूदींचे प्रत्यर्पण	त्यांच्या नियंत्रणांत असलेल्या अनुदानाच्या व विनियोजनेतील निदर्शनास आलेल्या अपेक्षित अखर्चित तरतूदी वित्तीय वर्ष बंद होण्याआधी राज्य शासनाच्या विभागांनी प्रत्यर्पित करावयास पाहिजे. वित्त विभागाने त्यांनी स्वीकृत केलेली अशी प्रत्यर्पणे वित्तीय वर्ष संपण्याआधी लेखा परीक्षा अधिकारी / लेखाधिकार्यांना, जसे असेल तसे कळविली पाहिजेत.
पुरक अनुदाने	संविधानाच्या अनुच्छेद 114 नुसार विशिष्ट वित्तीय वर्षासाठी खर्च करण्याकरिता विधीद्वारे प्राधीकृत केलेली रक्कम जर त्या वर्षांत त्या उद्दिष्टासाठी अपर्याप्त वाटल्यास व जेव्हा चालू वित्तीय वर्षांत निकड/गरज भासल्यास नवीन सेवा साठी पुरवणी व अतिरिक्त खर्च त्या वर्षाच्या मूळ अंदाजापत्रकांत पूर्वकल्पित नव्हते त्यावेळी संविधानाच्या अनुच्छेद 115 (1) नुसार शासनाला पुरवणी अनुदाने व विनियोजने प्राप्त करून घ्यावी लागतात.
निलंबन आणि संकिर्ण	जमा आणि प्रदानांच्या बाबी ज्या लगेच जमा व खर्चाच्या अंतिम शिर्षाखाली लेखांकीत करता येत नाही कारण त्याच्या स्वरूपाविषयी अपूरी माहिती व इतर कोणत्याही कारणास्तव त्यांचे लेखांकन लेखांच्या तात्पुरते "8658 निलंबन लेखेत" निलंबन आणि संकिर्ण या शिर्षाखाली करण्यांत येते (मुख्य शिर्षा/गौण शिर्षाच्या यादीखालील टीपा आणखीन मार्गदर्शनासाठी पहाव्यांत) सेवा जमा ज्यांचा पूर्ण तपशील दिलेला नाही अशा "निलंबन लेखांत" करू नये परंतु "इतर जमा" सदरांत गौण शिर्षाखाली महसुली मुख्य शिर्षाखाली जे दिसेल तशा संबंधातील, तपशीलवार माहिती मिळाल्या वर बरोबर शिर्षाखाली लेखांतरणासाठी करावी.

परिशिष्ट - 4.1 (शेवट)

संज्ञा	वर्णन
लोक लेखा समिती	राज्याचे विनियोजन लेखे, राज्याने वित्तीय लेखे व इतर तत्सम लेखे व वित्तीय बाबीवरील भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांचे विधान सभेला सादर केलेल्या अहवालांची तपासणी करण्यासाठी व जसे वाटेल त्याप्रमाणे छाननी करण्यासाठी विधान सभेने स्थापन केलेली समिती
गट अनुदान (Block Grant)	गट अनुदान हे भारत सरकारकडून राज्य शासनाला देण्यांत येत असलेली लोक रक्कम ज्यांत पैसे कसे खर्च करावेत याची पुष्कळ स्वेच्छाधीन मुभा असते (खर्च करण्याच्या सामान्य तरतुदीसहीत)
सर्वसामान्य वस्तुंचा गाभा (Core public goods)	सर्व सामान्य वस्तु/सोयी ज्या सर्व नागरीक सामान्यपणे उपभोगू शकतात म्हणजे प्रत्येक नागरीकाच्या उपभोगलेल्या वस्तुमुळे दुसऱ्याच्या वस्तुत वजावट होत नाही - उदाहरणार्थ कायदा आणि सुरक्षाची अमलबजावणी, आपल्या अधिकारांची सुरक्षा आणि संरक्षण, प्रदूषणविरहीत हवा आणि इतर पर्यावरणीय वस्तू आणि रस्त्याच्या मूलभूत सोयी इ. गुणवत्ता वस्तु (merit goods) म्हणजे जे सार्वजनिक क्षेत्र विनामूल्य व अर्थसहाय्यीत दराने पुरवठा करते कारण प्रत्येकाला व समाजाला त्याची आवश्यकता असते. त्याच्या क्षमतेपेक्षा गरज संकल्पनेवर आधारित आणि शासनाला प्रदान करण्याची तयारी (willingness) असते म्हणून त्याचा उपभोग घेण्यास उत्तेजन (encourage) देण्यांत येते. पोषणास सहाय्य व्हावे म्हणून विनामूल्य व अर्थसहाय्यीत दराने गरीबाना अन्नाचा पुरवठा करणे, रोगटपणा कमी करून जीवनाचा दर्जा (quality) सुधारण्यासाठी आरोग्य सेवा पुरविणे, सर्वांना प्राथमिक शिक्षण देणे, पिण्याचे पाणी आणि स्वच्छता इ. पुरविणे उदाहरणांचा यात समावेश होतो.
शोषण क्षमता (Absorptive capacity)	विकास योजनांची अमलबजावणी करण्याची राज्य शासनाच्या शोषण (Absorptive) क्षमते संदर्भात पहावे लागते की उपलब्ध साधन/स्रोतांपासून अधिकतम लाभ जनतेला देता यावा. ज्यावेळी योजनेचा आराखडा योग्य रितीने नियोजित असेल, धोके (risk) कमी करण्याची त्यांत (place) तरतूद असेल, प्रशासकीय खर्च निम्नस्तरावर असेल, कार्यान्वयन, देखभाल, संनियंत्रण आणि नियंत्रण यंत्रणा इ. अंतर्भूत असतील की ज्यामुळे राज्य परीणामकारकरीत्या लक्ष्यांकित (targeted) निष्पत्ति (outcome) साध्य करू शकेल.

आद्याक्षर संज्ञा	पूर्ण
सं.आ.देयक	संक्षिप्त आकरिमक देयक
ए.ख.	एकूणांत खर्च
अ.अं.	अर्थसंकल्पीय अंदाज
भा.नि.म.ले.प.	भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक
म.ख.	मत्ता खर्च
त.आ.दे.	तपशीलवार आकरिमक देयक
ऋ.ए.सू.सो.	ऋण एकत्रीकरण आणि सूट सोय
वि.ख.	विकास खर्च
रा.सु.प.	राजकोषीय सुधारणा पथ
भा.स.	भारत सरकार
जी.एस.डी.पी.	ग्रॉस स्टेट डॉमिस्टीक पॉडक्ट
रा.ज.अ.व्य.अ.	राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अर्थसंकल्प व्यवस्थापन अधिनियम 2005
व्या.प्र.	व्याज प्रदाने
म.रा.धो.नि.	मध्यावधी राजकोषीय धोरणाची घोषणा/निवेदन
का.दे.	कार्यान्वयन आणि देखभाल
लो.ले.स.	लोक लेखा समिती
म.ख.	महसुली खर्च
म.ज.	महसुली जमा
वे.म.	वेतने आणि मजुरी
स्व.ले.प.अ.	स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवाल
सा.क्षे.ख.	सामाजिक क्षेत्रावरील खर्च
ए.ख.	एकूण खर्च
बा.वि.आ.	बारावा वित्त आयोग
उ.प्र.	उपयोजन प्रमाणपत्र
मु.क.	मुल्याधारीत कर

©

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक
2010